

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
ATATÜRK KİTAPLIĞINDA BULUNAN SARF VE
NAHİV İLE ALAKALI YAZMA ESERLERİN
İLMÎ TANITIMI

Meryem DEMİRBAŞ

2501141267

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Arslan SÖZÜDOĞRU

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI**

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MERYEM DEMİRBAŞ Numarası : 2501141267
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU
Tez Savunma Tarihi : 25.06.2019 Saati : 10:30
Tez Başlığı : "İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞINDA BULUNAN SARF VE NAHİV İLE ALAKALI YAZMA ESERLERİN İLMİ TANITIMI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisanüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ SULTAN ŞİMŞEK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSA ALAK		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ BENLİ		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞINDA BULUNAN SARF VE NAHİV İLE ALAKALI YAZMA ESERLERİN İLMÎ TANITIMI

Meryem DEMİRBAŞ

Tezimizde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan sarf ve nahve dair yazma eserler incelenmiştir. Bu tezle yazma eserlere ulaşma konusunda bir bilinç oluşturup bu değerli mirasa sahip çıkılması ve Türkiye'de yazma eser çalışmalarına bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Tezimizde nahiv ve sarf tarihi hakkında genel bilgi verildikten sonra, başlıca nahiv ekolleri öz bir şekilde tanıtılmıştır. Atatürk Kitaplığı'nda 113 adet bulunan, sarf ve nahiv konusunda yazılmış çoğunluğu Arapça eserler üzerinde inceleme yapılmış, bu eserlerin nüsha özellikleri, içerikleri ve müellifleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamız sonucunda, incelenen eserlerin arasında müellif nüshasına rastlanmamıştır. İncelenen eserler, döneminin medrese eğitiminde rağbet gören eserler olup, aralarında kıymetli hat yazısı ve tezhibi olanlar görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Yazma, Arapça, Nahiv, Sarf, Atatürk Kitaplığı

ABSTRACT

SCIENTIFIC INTRODUCTION OF HAND-WRITTEN BOOKS OF MORPHOLOGY AND SYNTAX IN ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY ATATURK LIBRARY

Meryem DEMIRBAS

In our thesis, the handwritten books, found in Istanbul Metropolitan Municipality Ataturk Library, about Sarf (Conjugation of Arabic words) and Nahiv (Grammar of Arabic language) have been studied. The goal of this study is to establish a consciousness about the original handwritten books and encourage people to protect this invaluable heritage and make use of them. In the thesis, after a brief reminder notes about the history of Sarf and Nahiv, the main schools of Nahiv has been summarized. Number of books found in Ataturk Kitapligi about Sarf and Nahiv (most of them are in Arabic) is 113. All these books have been investigated, and information was gathered about volume properties, contents and authors. During our investigation, despite the fact that none of these books were original, seemingly they were used in Medrese education intensively, and some of them demonstraterreally goodcalligraphicand ornamentation examples.

Key Words : Hand-written, Arabic, Syntax, Morphology, Ataturk Library

ÖNSÖZ

İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar bilgi, nesilden nesile yazılı veya sözel yollarla aktarılmıştır. Sözel aktarım medeniyetin ilerlemesi ile yazıya geçmiştir. Geçmişimizi keşfederken yazılı kaynaklar her zaman insanlığın en büyük hazinesi olmuştur. Bu çalışmamızda, kaynaklarımızın temelini oluşturan İslamiyet'in doğuşunu esas alarak, günümüze kadar gelen yazma eser geleneğine, ufak bir çalışmayla katkı sağlamaya çalıştık.

Tezimizin giriş kısmında çalışmamız sırasında kullandığımız yöntem ve yazma eserlerde kullanılan metodoloji ve başvuru kaynaklara değinildi. **Birinci bölümde**, yazma eserlerin kısa bir tarihi verilerek, eserlerin incelendiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı hakkında kısa bilgi verildi. **İkinci bölümde** ise, nahiv ve sarf ilminin doğuşu ve başlıca dil ekolleri hakkında kısa bilgi verildi.

Tezimizin asıl konusunu oluşturan Atatürk Kitaplığında bulunan Arapça sarf ve nahve dair yazma eserler olup, bunları **üçüncü bölümde** ele aldık. İncelenen eserler kronolojik olarak maddelendi. Eserlerin müellifleri, müstensihleri, istinsah tarihi, varak sayısı, iç ve dış ebadı, hat çeşidi, cildinin yapısı gibi özellikleri verilmeye çalışıldı. Her eserin ve müellifin adı transkripsiyonlu olarak verildi. Her müellifin hayatı ve eseri hakkında kısa, öz tanıtıcı bilgi verildi. Kütüphanedeki eserlere kolay ulaşımı sağlamak için her eserin katalog numarası madde numarasının yanında eserin isminin önünde verildi. Kataloglama ve tasnif çalışmalarında, nüsha tespitinde kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle her eserin başlangıcı ve sonu verilmeye çalışıldı. İncelenen eserlerin farklı kopyaları, şerhleri, haşiyeleri, talikâları ve muhtasarları aynı madde numarasının altında incelendi. Çalışmamız sırasında Atatürk Kitaplığında bulunan sarf ve nahiv yazmalarıyla kataloglanması birlikte

yapılan eserlerden olan, farsça ve osmanlıca dua, sözlük gibi çalışmaları içeren yazmalara da rastlanıldı. Ancak bu eserler konu bütünlüğüne uymadığından tezimize dahil edilmedi. Araştırmacılara kolaylık sağlaması açısından, tezimizin sonunda eserlerin yer aldığı kataloglar tablo halinde verildi.

Yazma eserler incelenirken karşılaştığımız en büyük sorun yazmalardaki belirsiz kayıtlar ve yıpranma nedeniyle veya mürekkebinin akması sebebiyle belirsiz veya karışık yazıların okunması olmuştur. Bundan dolayı bazı müellifler ve eserleri hakkında çok kısıtlı bilgiye ulaşıldı. Bu kıymetli yazma eserlerin tanıtımının araştırmacılara ışık tutacağı ümidi ile gözden kaçan hata ve eksikliklerimizin müsamaha ile karşılanacağını umuyoruz.

Tez konumuzun tespitinde, yönlendirilmesinde ve çalışmamızın her aşamasında bana yol gösteren, büyük bir sabırla çalışmalarımı takip eden, fikirlerinden istifade ettiğim ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hatice Arslan SÖZÜDOĞRU'ya, üzerimde emeği olan ve fikirleriyle bana ilham veren bölümdeki tüm hocalarıma, bütün bu eserleri araştırmamız için bizlere destek veren İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı personeline ve çalışmamın her aşamasında bana her türlü desteği veren aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Meryem DEMİRBAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZMA ESERLER VE ATATÜRK KİTAPLIĞI

1.1.İslamiyetin Doğuşundan Günümüze Yazma Eserlerin Tarihçesi.....	4
1.2.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.....	5
1.3.Kütüphanelerdeki Yazma Eserlerin Ortak Fiziksel Özellikleri.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

NAHİV VE SARF İLİMLERİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Nahiv.....	10
2.2. Sarf.....	12
2.3. Başlangıcından Günümüze Nahiv Tarihi.....	13
2.4. Başlıca Nahiv Ekolleri.....	15
2.4.1. Basra ekolü.....	16
2.4.2. Kûfe ekolü.....	17
2.4.3. Bağdat ekolü.....	19
2.4.4. Endülüs ekolü.....	20

2.4.5. Mısır ekolü.....	21
-------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK KİTAPLIĞINDA BULUNAN SARF VE NAHVE DAİR YAZMA ESERLER

3.1. es-Şihāḥ fi'l-luḡa	23
el-Cevherī, İsmā'īl b. Hammād.....	23
3.2. Avâmil ve Şerhleri.....	26
°Abdülkâhir el-Cürcânî.....	26
3.3. el-°Unmūẓec fi'n-naḥv.....	40
ez-Zemaḥşerî.....	41
3.4. el-Mişbāḥ fi'n-naḥv ve Şerhleri.....	42
el-Muṭarrizî.....	42
el-°İsferāyinî (ö. 682/1283).....	52
Y°akūb b. Seyyid °Alî el-Burūsevî (ö. 931/1525).....	53
Ḥasan Pāşā b. °Alāeddīn el-°esved (ö. 827/1424).....	57
Kara Pîrî, Muḥammed b. Yūsuf el-°Ankaravî (ö. 886/1462).....	59
3.5. eş-Şāfiye ve Şerhleri.....	60
°İbnu'l-Ḥācib (ö. 646/1249).....	61
Muḥammed Nukrakār.....	64
Aḥmed b. Ḥasan el-Çârperdi (ö. 746/ 1346).....	65
3.6. el-Kāfiye fi'n-naḥv ve Şerhleri.....	66
el-Esterābādî (ö. 688/1289).....	73
el-Ḥalebî.....	76
Molla el-Cāmî, Nüreddīn °Abdurrahman b. °Aḥmed(ö. 898/1492) ...	78
°İsāmeddīn el-İsferāyānî (ö. 943/1536).....	79

°Emîr Çelebî, es-Seyyid Mehmed el-Hüseynî el-°Edirnevî, et- Tabîb (ö. 1048/1638).....	81
°Abdülğafûr Rağıyüddîn Lârî (ö. 912/1506).....	82
3.7. el-°İc' rāb °an Qavā'id el-°İc' rāb.....	83
İbn-i Hişām, Cemāleddin b. Yūsuf b. °Aḥmed b. °Abdullāh (ö. 761/1360).....	83
es-Sīvāsī, °Ebu's-Şenā Şemseddīn °Aḥmed b. Maḥmud (ö. 1006/1597).....	89
3.8. Muğni'l-lebīb °an kütübi'l-°e'ārīb.....	90
3.9. Risāle li-Taḥkīki M'a'na'l-Ḥurūf.....	91
es-Seyyid eş-şerīf el-Cürcānī (ö. 816/1413).....	91
3.10. el-Kevkebü'd-durrī.....	93
el-°İsnevî (ö. 772/1370).....	93
3.11. el-Muḥaddimetü'l-°Ācurrūmiyye.....	94
°İbn °Ācurrūm (ö. 723/1323).....	95
3.12. Şerḥu'l-muğnī.....	99
Meylānī, Bedreddīn Muḥammed b.° Abdurrahīm (ö. 811/1408).....	100
3.13. İzhāru'l-esrār fi'n-naḥv ve Şerhleri.....	100
Kāşābzāde, °İbrāhīm Bursālī (ö. 1029/1619).....	107
Zeynīzāde Ḥüseyn b. °Aḥmed (ö. 1172/1759).....	109
3.14. el-Fevāidü's-Şamediyiye fī °ilmi'l-°arabiyye.....	109
el-°Āmilī (ö. 1031/1622).....	110
3.15. Risāle fī beyānī'l-ḥāsıl bi'l-masdar.....	111
°Emîr Padişah el-Buhārī Muḥammed °Emîn b.Maḥmūd (ö. 987/1579).....	112
3.16. el-Mefātīḥu'd-durriyye fī işbātī'l-ḳavānīn ed-derriyye.....	113

3.17. Teẓkiretu Cevāmi‘u‘l-‘edevāt.....	115
Muḥammed b. ‘Aḥmed b. Maḥmud Çelebī (ö. 987/1579).....	117
3.18. Risāle fī ‘ahdi’l-lām.....	117
el-Ĥādimī, ‘Aḥmed b. ‘Abd-‘Allah.....	118
3.19. Risāle fī lâmi’t-ta‘rīf.....	118
3.20. Emsile, Binâ ve Maksûd Türünden Eserler.....	120
Sürûrî, Muşlihiddîn Muştafâ (ö. 969/1562).....	121
Kara Sinân, Yûsuf bin ‘Abdûlmelik (ö. 868/1463).....	131
3.21. Şerḥu‘l-‘İzzî fī’t-taşrīf.....	135
‘Îmâm Yahyâ b. ‘İbrâhîm b. ‘Abdüsselâm ez-Zencânî (ö. 655/1257).....	137
Taftâzânî, S‘a‘ddedîn Mes‘ûd b. ‘Ömer (ö. 792/1390).....	139
Kemâleddîn ‘İbrâhîm b. Yahyâ (ö. 975/1567).....	141
3.22. Merâḥu‘l-‘ervâḥ.....	141
3.23. Nahve dair Risale ve Şerhler.....	143
Aḥmed b. Muḥammed el-Meydânî (ö. 518/1124).....	150
3.24. Taşrifât-ı Kavâ‘id-i ‘Arabiyye.....	152
Şemseddîn Sāmî (ö. 1322/1904).....	152
3.25. Ġalaṭātu‘l-‘Avām.....	153
Şemseddîn Kemâl Pâşâzâde (ö. 940/1534).....	154
SONUÇ.....	156
TABLO 1: RESİMLER, ESERLER VE KATALOGLAR.....	158
KAYNAKÇA.....	162

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ¹

Arapça Harfler İçin:					
1	ء	'	18	ع	'
2	ب	B b	19	غ	Ğ ğ
3	ت	T t	20	ف	F f
4	ث	Ŝ ŝ (Unicode'da 'S s' kodu yok!)	21	ق	Q q
5	ج	C c	22	ك	K k
6	ح	H h	23	ل	L l
7	خ	Ḥ ḥ	24	م	M m
8	د	D d	25	ن	N n
9	ذ	Ẓ ẓ / (Z z)*	26	و	V v
10	ر	R r	27	ه	H h
11	ز	Z z	28	ي	Y y
12	س	S s	Farsça /Osmanlıca Harfler İçin:		
13	ش	Ş ş			
14	ص	Ŝ ŝ / (Ş ş) **	29	پ	P p
15	ض	Ḍ ḍ	30	چ	Ç ç
16	ط	Ṭ ṭ	31	ژ	J j
17	ظ	Ẓ ẓ	32	گ	G g
Uzatmalı Harfler İçin:					
اَ	Ā ā	اُو	Ū ū	يَ	Ī ī

* “ث” ve “ذ” harflerinin her ikisi de peltek harf olduklarından bunun için eski transkripsiyon fontlarında, altlarında küçük bir yatay çizgi bulunan “Ẓ” ve “Ṣ” harfleri yerine “Ŝ / ŝ” ve “Ẓ / ẓ”yi kullanılmıştır.

** Bu sistem, batı transkripsiyonlarında “ص” (Sâd) harfi “altı-noktalı S” yani “Ş / ş” şeklinde gösterilmiş ise de (Ŝ / ŝ) transkripsiyonunu önermektedir.

¹ Tezimizde 29 Mayıs üniversitesi tarafından geliştirilen Kuramer transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

a	: El yazması eserlerde varakın öz yüzü
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen madde/makale
agy.	: Adı geçen yayın
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b	: El yazması eserlerde varakın arka yüzü
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
e.t.	: Erişim Tarihi

GAL	: Geschichte der Arabischen Litteratur
h.	: hicri
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: hazreti
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜTBK	: İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi Türkçe Basma Eserler Kataloğu
KSÜİFD	: Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
m.	: miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mm.	: milimetre
nşr.	: neşir, neşreden
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
SÜFEFED	: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi
Suppl.	: Geschichte der arabischen Litteratur Supplementband
Ter.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
ty.	: Tarih yok
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
yy.	: Yüzyıl
YYÜİFD	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Yazma eserler, dünya mirasının en kıymetli parçalarındandır. Kağıdın icadına kadar, bulundukları coğrafyalara göre papirüs, deri, pamuk levha, ağaç kabuğu hayvan kemikleri, madenler gibi çeşitli materyaller üzerine yazıldı.² Bu eserler sayesinde, kendi dönemlerine ait pek çok kıymetli bilgi gelecek nesillere aktarıldı. Her medeniyetin mensupları, geçmişine ait bu eserlere sahip çıktıkça geleceğe daha güçlü ilerleyecektir. Bundan dolayı geçmişe dair elimizde bulunan eserlerin korunması ve ihyası büyük önem arz etmektedir.

Dünyanın pek çok ülkesindeki müzelerde ve kütüphanelerde bulunan yazma koleksiyonlarının erişilebilirliği, korunması ve güvenliği, disiplinlerarası ve uluslararası işbirliği gerektiren bir mesele olarak ele alınmalıdır. Günümüzde Arapça yazmaların sayısı tam olarak tespit edilememektedir. Genel bir sıralama yapıldığında, en çok yazma eser, Türkiye başta olmak üzere İslam ülkelerinde bulunmaktadır. İslam ülkelerinden sonra en çok yazma eser ise Avrupa’da bulunmaktadır.³

Çalışmamızın amacı, Atatürk Kitaplığı’nda bulunan nahiv ve sarf konularında kayıtlı bulunan yazma eserlerin ilim çevrelerine ve araştırmacı ruha sahip olan herkese tanıtmaktır. Bu konuda içinde bulunduğumuz coğrafya çok kıymetli bir hazine barındırmaktadır. Günümüzde bilgiye ulaşmak çok daha kolay olmasına karşın pek çok yazma esere az bir kitle ulaşabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların ayrı bir yerde kataloglanması veya bu konuda bir komisyon ve veritabanı kurulması geleceğimiz için isabetli olacaktır. Gerek İslam medeniyetine ait, gerekse bu toprakların geçmişine ait kaleme alınmış olan yazma eserlerden, değerli olanlarının bir an önce edisyon kritiği çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Yapılan çalışmaların dijital ortama aktarılması da büyük önem arz etmektedir. Bu konuda ilgili kurumlarda görev yapanların çalışmaları ve yol göstermeleri çok önem arz etmektedir.

² Bedia Demiriş, **Eskiçağda yazı araç ve gereçleri**, İstanbul, 1995, s.4-20.

³ Niyazi Ünver, Dursun Kaya, “İslam Dünyasındaki Önemli Arapça Yazma Koleksiyonları”, (Çevrimiçi), “www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9”, e.t. 11 Şubat 2016.

Çalışmamızda incelenen eserler, çoğunlukla Arap diline ait olduğu için ilk olarak bu dilin tarihine kısaca değinildi. Eserler incelenirken, tanınmış eserler hakkında tafsilattan kaçınıldı. İncelenen eserlerin birçoğu müstakil bir kitap olmayıp, mecmua içerisinde farklı türden risaleleri ihtiva etmektedirler. Bazılarında ise aynı eserin ya da risalenin farklı müstensihler tarafından yazılmış kopyaları bulunmaktadır.

Aynı eserler veya aynı esere şerh ve haşiye olarak yazılmış eserler aynı madde numarasının altında incelendi. Madde numaraları altında ilk olarak, eserle ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra, müellif tanıtımı öz olarak yapıldı. Daha sonra alt başlık halinde yazmalar incelendi. Alt başlıklarda incelenen aynı türden eserin farklı bir müellifi olduğu durumda ilgili maddenin altında müellifin tanıtımına yer verildi. Her yazmanın çoğunlukla ilk sayfasının resmi, incelenen eserin sağ kısmında verildi. Her yazmanın ilk ve son cümlesi yazıldığı dilde verilmeye çalışıldı. İncelenen eserlerde rutubet, mürekkep akması gibi sebeplerden dolayı okunamayan veya okunması güç olan yerler boş bırakıldı. İlk ve son cümlelerinin yazımında kullanılan kelimeler günümüz arapçasında kullanıldığı şekilde yazıldı. Bazı eserlerde, osmanlıca-arapça veya arapça-osmanlıca-farsça dilleri karışık halde kullanıldığı görüldü. Eserin içeriğinde farklı bir dil kullanılmışsa eser tanıtımında ifade edildi. Çalışma genelinde incelenen yazma eserlerin istinsah tarihleri ve müelliflerinin vefat tarihleri hicri ve milâdi olarak birlikte verildi.

Tez kapsamında 25 madde altında 113 yazma eser incelenmiştir. Bu çalışmamız sırasında incelenen arapça, farsça ve osmanlıca eserler ve müellifleri için ihtiyaç duyduğumuz pek çok kaynak vardır. En sık başvurduğumuz kaynaklar şunlardır:

1. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Leipzig, 1871-1872).
2. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutûbi ve'l-funûn* (İstanbul, 1341-44).

3. Bağdadlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kutûbi ve'l-funûn* (İstanbul, 1945-1947).

4. Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâ'u'l-mü'ellifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul, 1951-55).

5. Hayreddin ez-Zirikli, *el-Â'lâm kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa' mine'l-'arab ve'l-musta'rîbin ve'l musteşrikîn* (Beyrut, 1990)

6. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-mü'ellifin ter'acimu musannifi'l kutubi'l -'arabiyye* (Şam, 1957-61).

7. Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (Kahire, 1392/1973)

8. Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât* (Kahire, 1991)

9. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul, 1914-24).

10. Diyanet İslam Ansiklopedisi (Ankara, İstanbul 1988-?)

11. Celaleddin es-Suyûtî, *Bugyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât* (Beyrut, 1979)

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZMA ESERLER VE ATATÜRK KİTAPLIĞI

1.1.İslamiyetin Doğuşundan Günümüze Yazma Eserlerin Tarihçesi

İslam medeniyetinde yazma eserlerin başlangıcı Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü ile başlamıştır. İslam dünyasında, daha sonraki yıllarda telif edilen eserler Kur'ân-ı Kerîm'in gelecek nesillere daha iyi aktarılabilmesi amacıyla başlamış, buna bağlı yan disiplinlerle çeşitlenmiştir.⁴ VIII. yüzyılın birinci yarısından itibaren ilim dalları artmış ve çoğunluğu Kurân-ı Kerîm eksenli olmak üzere çeşitli konulara dair kitaplar telif edilmiştir. Bu durum çeviri faaliyetleriyle ivme kazanmıştır.⁵ Hicri 88 yılından itibaren kağıdın yaygınlaşması ile bilgi yazıyla kayıt altına alınmıştır.⁶ Genel kabule göre, İslam dünyasında iki kapak arasındaki sayfalardan oluşan ilk yazma, Hz. Ebûbekir tarafından derlenen, daha sonra Hz. Ömer'e, onun vefatından sonra Hz.Osman'a geçmiştir. Bu devirde çoğaltılarak İslam dünyasının önemli başkentlerine dağıtılmıştır.⁷

Osmanlı dönemine bakıldığında yazma eserlere bizzat padişahlar tarafından önem verildiği görülür. Bir çok padişahın kendi özel koleksiyonu bugün yazma eser kütüphanelerinde sergilenmektedir.⁸ 1139/1726 yılında ilk matbaa İstanbul'da açılmış fakat matbu eserlerin kabul görmesi pek kolay olmamıştır.⁹ Matbaada basılan eserlerin aksine, bir yazma eserin meydana gelebilmesi için bir çok sanatkârın elinden geçmesi gerekiyordu. Günümüzde geleneksel islam sanatları olarak

⁴ Orhan Bilgin, "Yazma" **DİA**, İstanbul, 2013, c.XLIII, s.369.

⁵ İbnü'n-Nedîm, **el-Fihrist fî ahbârî'l-ulemâi'l-musannifin mine'l-kudemâ ve'l-muifyddisin ve asmâ'i kütübihîm**, nşr. İbrahim Ramadan, Beyrut, 1415/1994, s.300-305.

⁶ Şakir Gözütok, **Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim**, Nesil dijital, 2014.

⁷ Celaleddin es-Suyûtî, **el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an**, Çev.Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, İstanbul, 1987, s.143.

⁸ Melek Şafak, **Süleymaniye Kütüphanesi elimizin altındaki hazine**, (Çevrimiçi), "www.yeniasya.com.tr/roportaj/suleymaniye-kutuphanesi-elimizin-altindaki-hazine_171431", e.t. 30 Mart 2019

⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Târih-i Cevdet**, İstanbul, 1302/1884, c.I, s.73.

bildiğimiz hüsn-ü hat, ebru, tezhip, minyatür gibi sanatlar Osmanlı devrinde yazma ile bağlantılı olarak teşekkül etmişlerdir. Hatta kimi zaman yapılan süslemeler ve yazı sanatı eserin muhtevasının önüne geçmiştir.¹⁰

Cumhuriyet döneminde ise yazma eserlerle ilgili daha farklı problemler ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan yazma eserleri bir kaynak altında toplama ihtiyacı hissedilmiştir. Fakat bu pek de mümkün olmamıştır. İlk kataloglama faaliyeti, 1927 yılında İstanbul'da yazma eserleri kataloglamak için bir komisyon kurulması ile gerçekleşmiştir. Ancak, 6 ay sonra bu komisyonun çalışmaları sona ermiştir. Daha sonra 1935 yılında Helmut Ritter'in başkanlığında Süleymaniye Kütüphanesinde bir komisyon kurulmuştur. Bu konudaki en büyük katkı 1978 yılında Türkiye Yazma Toplu Kataloğu (TÜYOTAK) projesi olmuştur. Bu proje ile birlikte başka kataloglama çalışmaları birleştirilmek istenmiştir. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığının, İslam Araştırmaları Merkezinin (İSAM) ve daha başka kurumların kataloglama çalışmaları olmuştur.¹¹

Çalışmamızda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığındaki sarf ve nahiv alanındaki yazma eserler bibliyografik olarak incelenmiş ve bu alanda yapılan çalışmalara bir katkı sağlamak hedeflenmiştir. Yazmaların tanıtımına geçmeden, eserlerin bulunduğu Atatürk Kitaplığını tanımamız faydalı olacaktır.

1.2.İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

1924 yılında Şehremaneti Dairesinde¹² belediye kütüphanesi olarak oluşturulan kitaplık, Cumhuriyet döneminin ilk kütüphanelerindendir. Kütüphane, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı [Muhittin Üstündağ](#)'ın başkanlığında 1929'da

¹⁰ Hüseyin Odabaş, "Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye'de Yazma Eser Kütüphaneciliği", **Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, sy.LVI, 2011, s.145.

¹¹ Hüseyin Türkmen, "Türkiye'de Yazma Eser Kataloglarının Tarihsel Gelişimi ve Analizi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007, s.10-24.

¹² 1913'te Kadıköy Belediye Dairesi (o zamanki ismiyle Şehremâneti) olarak yapılan Kadıköy'ün önemli tarihi yapılarındandır.

[Atatürk](#)'ün [Şişli](#)'deki evinde toplanmaya başlandı. 1931 yılında ise [Bayezid Medresesi](#)'ne yani bugünkü Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne taşındı. Zamanla artan kitaplar medreseye sığmaz oldu.

Kuruluş çalışmaları devam eden kütüphaneye önemli bağışlar yapıldı. Sonunda 10 Temmuz 1939'da resmi bir törenle 'Şehir ve İnkılap Vesikaları Müze ve Kütüphanesi' adıyla hizmete açıldı. Müze kısmı 1945'te Saraçhanebaşı'ndaki Gazanfer Ağa Medresesi'ne taşındığında, kütüphanenin adı 'İstanbul Belediye Kütüphanesi' oldu. Zamanla genişledi, kitap koleksiyonu buraya da sığmaz hale geldi.

Belediye Kitaplığı, 1973 yılında Koç topluluğu tarafından temeli atılan Taksim'deki binaya, Cumhuriyetin 50. yılına armağan olarak 3 Mart 1981'de taşındı. O tarihten beri Belediye Kütüphanesi, 'Atatürk Kitaplığı' adıyla hizmet vermektedir. Sedat Hakkı Eldem'in eski Türk mimarisinden esinlenerek yaptığı binaya altıgen biçimler egemen olmuştur.¹³

Atatürk Kitaplığının kuruculardan olan Osman Ergin, Muallim Cevdet, Haşim İşcan ve Muhsin Ertuğrul başta olmak üzere yüze yakın kişinin şahsi kitap koleksiyonlarını bağışlamalarıyla 140 binlere varan kitap sayısı, yeni satın almalar ve bağışlarla bugün 500.000 civarındadır.

Kütüphane'de 50.000'e yakın çeşitli yazma, albüm, atlas-harita, takvim, salname ve kartpostal yanında gazete, Atatürk, İstanbul gibi özel koleksiyonları bulunmaktadır. Bu koleksiyonlar dijitalize edilerek dijital ortama aktarılmakta ve yırtılıp yıpranmaları nedeniyle bilgi ve belgelerin kaybolması böylece önlenmektedir. Yaklaşık 1.000.000 sayfa dijital ortama aktarılmış olup, çalışmalar sürdürülmektedir. 500 bin kitap kapasiteli deposu, cilt ve onarım atölyesi, arşivi, konferans ve sergi

¹³ İrfan Dağdelen, "Tarih Kokan Bir Mahzen", (Çevrimiçi), <http://web.archive.org/web/20160306122134/http://www.milliyet.com.tr/-magazin-1374208/>, e.t. 04 Aralık 2018

salonları, fotokopi ve mikrofilm servisleriyle sürekli bir gelişme içerisinde olan kitaplık çeşitli kültür etkinlikleriyle de ilgi çekmektedir.

Atatürk Kitaplığı'nda tezimizin çalışma konusunu oluşturan yazma eserler üç katalogta toplanmıştır. Bunlar Belediye Yazmaları, Muallim Cevdet Yazmaları ve Osman Ergin Yazmaları adı ile tanınır. İlk iki koleksiyonun tamamının, üçüncü koleksiyonun da büyük bir kısmının basılı katalogları araştırmacıların erişimine sunulmuştur.¹⁴

1.3.Kütüphanelerdeki Yazma Eserlerin Ortak Fiziksel Özellikleri

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin metinlerinin fiziksel olarak ortak özelliklerinden kısaca bahsederek, ilk olarak eserlerin genelinde belirli bir düzen görülmektedir. Yazma eser geleneğinde de kabul gören bu özellikleri ve yazmaları incelerken yazmayı tanımak ve tavsif edebilmek için kullanılan terimleri¹⁵ maddeler halinde şöyle tanımlayabiliriz:

Derkenar: Eserin boşluklarına yazılan açıklamaları ifade eden bir tabirdir. Haşiye ile eş anlamlı olarak kullanılır.

Dîbâce veya Mukaddime: Eserin önsözüdür.

Ferağ kaydı: İstinsâh kaydında eserin te'lîf ve istinsâh edildiği tarihlerin yer aldığı satırlardır ve eserin sonunda yer alır.¹⁶

Fihrist: Eserin bölümleri anlatılarak, metne giriş yapılır.

¹⁴ İbb Atatürk Kitaplığı web sitesinden yararlanılmıştır.

¹⁵Niyazi Ünver, Dursun Kaya, “Yazma Eserlerde Metodoloji”, (Çevrimiçi), “www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9”, e.t. 11 Şubat 2016.

¹⁶ Hakan Anameriç, Fatih Rukancı, **Yazma eserlerin bibliyografik denetimi**, 2016, s.10-16.

Hamdele ve Salvele: Besmele, Allah’a Hamd ve Şükür sözlerinden sonra Peygamberimize(s.a.v.) övgü ve dua sözlerini içerir.

Haşiye: Eserlerin sayfa boşluklarına yazılan genellikle kısa açıklamalar için kullanılır.

Hâtîme: Müellifin son sözlerini içeren bölümdür.

İstinsah: Metni birebir kopya etme manasına gelir. İstinsah yapana da “müstensih” denilir.

İstinsâh/Ketebe kaydı: Eserin kimliğini ortaya koyar.

Köşebent: Cilt kapağının köşelerine yapılan süslemeye denir.

Mikleb: Eski kitapların, ciltlerinin sol kapağının kenarında bulunan, genellikle üç köşeli küçük kapağa verilen isimdir.

Sertâb: Mikleb ile cildin kapağını birbirine bağlayan bölüme verilen isimdir.

Serlevha: Kimi yazmalarda metnin başladığı sayfanın (1b) üst kısmında bulunan, genellikle dikdörtgen veya üçgene benzeyen şekilde süslemeli kısımdır. Burada Besmele veya kitabın adı yer alır.

Şemse: Kitap ciltlerinin üstüne kabartma, baskı, tarama veya boyama gibi farklı tekniklerle yapılan süslemelerdir.

Salbek: Şemsenin uzantılarına verilen isimdir.

Şiraze: Sayfaların düzgün olması ve dağılmaması için yapılan dikişlere denir.

Şerh: Yazılan eserleri daha geniş biçimde açıklanmasını amaçlayarak yazılmış eserlerdir.

Temellük kaydı: Mülkiyet kaydı da denilen ve kitabın kimin malı olduğu hakkındaki kayıttır.

Ta'lika: Eserin muhtevasını bazı kısımlarını tashih, izah veya tafsil etmek maksadıyla satır aralarına, sayfa kenarlarına veya sayfa altlarına yazılan, bazen müstakil bir eserde toplanan düşünce ve notlardır.

Zahriye: Eserin kimin mülkiyetinde olduğunun belirtildiği bölümdür.

Zencirek: Cilt kapak kenarlarına, iki çizgi arasında yapılan altın yaldızlı süslemeye denir.

İKİNCİ BÖLÜM

NAHİV VE SARF İLİMLERİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Nahiv

Dil bilgisi, insanlığın başlangıcından bugüne kadar konuşulan dillerin omurgasıdır. Batıda Gramer olarak bilinen dil bilgisinin Arapça'daki karşılığı ilk dönemde nahiv, daha sonraları sarf ve nahiv olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Bu kurallar bütünü bazen kalıba dökülmeden yaşanmış olsa da, dillerin sonraki kuşaklara aktarımı ve anlamlarını yitirmemesi için temel dayanaktır. Sâmi dil ailesine mensup olan Arapça, Arap yarımadasında şekillenmiştir.¹⁸ Hicaz bölgesinde kapalı bir toplum olarak yaşayan Araplar, diğer toplumlara kıyas edildiğinde dillerinin yapısını çok daha iyi koruyabilmiştir. Kadim Arap geleneğinin en büyük temeli dil üzerine kuruluydu. Arapça Cahiliye döneminin sonlarında büyük bir ilerleme kaydetti. Bununla ilgili düzenledikleri panayırlar sayesinde dillerini ve kültürlerini korumayı başarmışlardı.¹⁹

Müslümanlar, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden sonra fetihlerle birlikte farklı milletlerle ve kavimlerle temas etmeleri sonucunda dillerini koruma ihtiyacı hissettiler.²⁰ Bu ihtiyacın doğmasındaki en büyük sebebi vahyin korunması olarak görebiliriz. Gerek yapılan fetihlerle İslam coğrafyasının genişlemesi, gerekse Arap yarımadasında yaşanan Kur'ân kıraatine bağlı farklılıklardaki bazı sorunlar, nahiv ilminin veya ilk dönem dilcilerinin de kullandığı gibi Arabiyye'nin gelişmesine etki eden sebeplerdendir.²¹ Ayrıca bir sahabinin lahn²² yapması üzerine Peygamberimizin

¹⁷ Dilek Erenoğlu, "Gramer-Dilbilgisi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.CXXXIX, s.143.

¹⁸ Nihat M. Çetin, "Arap" *DİA*, İstanbul, 1991, c.III, s. 282.

¹⁹ Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât*, Kahire, 1991, s.13.

²⁰ Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, *Mukaddime*, Çev. Z. Kadiri Ugan, İstanbul, 1997, c.II, s.174-176.

²¹ Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim, Kahire, 1392/1973, s.13.

²² Nahive muhalif hatalı konuşma.

(s.a.v.) “Kardeşinizi düzeltin, çünkü o yanılmıştır.”²³ buyurması sahabenin de aynı şekilde lahn konusunda hassas davranmasına ve ilk dönem nahvinin oluşmasında etkili olmuştur. Peygamberimizin (s.a.v.) Kur’ân’ı i’râb ederek okumanın daha faziletli olduğuna dair aktarılan hadisi de nahiv ilminin gelişmesindeki en büyük etkenlerdendir.²⁴ Bu konuda, Ebü’l-Esved ed-Düelî (ö.69/688-89), Kur’ân’daki kelimelerin sonlarına harekeler koymuş ve bunu “Kur’ân’ın i’râb edilmesi” şeklinde ifade etmiştir.²⁵

Nahiv kelimesi, kök olarak نحو kelimesinden gelir. Zarf ve mastar olarak kullanılan kelime sözlükte “yönelmek, yol izlemek, yol, yön, kasıt, taraf, çeşit, kadar, gibi, çevirmek, kabile” gibi anlamları vardır.²⁶ Geleneksel nahiv kitaplarında, nahvi bilimsel bir tanım yapmaktan çok felsefi yaklaşımlarla tanımlamışlardır.²⁷ Önceleri Arapça ile uğraşanlara “Nahviyyûn” denilirdi. Genel kabule göre Hz. Ali (ö.40/661) kelime çeşitleriyle tanımlarını kapsayan bir sayfayı Ebü’l-Esved ed-Düelî’ye verdikten sonra, “Bu yola girerek ilerle.” (أَنْحُ عَلَى هَذَا النُّحُو) dediği veya Ebü’l-Esved’in, öğrencilerine benzer bir talimat verdiği rivayet edilir.²⁸ Gelenekte nahiv daha geniş bir manayla gramerin karşılığı olarak kullanılıyordu. Cümle bilgisi ve kelime bilgisi diye bir ayırım yapılmamıştı. Ancak hicri III. yüzyılda sarf adıyla ayrı bir ihtisas sahası oluşarak nahvin alanı belirlendi.²⁹ Günümüzde nahiv; kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve bu vazifelere göre sonlarının aldığı durumu öğreten ilim olarak tanımlanmaktadır.³⁰

²³ “أرشدوا أخاكم فإنه قد ضلّ” Ebü’l-Feth Osman b. Cinnî, **el-Hasâis**, Kahire, 1952, c.II, s.8.

²⁴ “Kur’ân’ı i’rab ederek okuyanın okuduğu her harfe karşılık yirmi, i’rab etmeden okuyanın her harfine karşılık ise on sevap verilir.” Beyhakî, **Şu’abü’l-îman**, Beyrut, 1990, c.I, s.282.

²⁵ Ebü Amr Osman Dânî, **el-Muhkem fî nakdi’l-mesâhif**, nşr. İzzet Hasan, Şam, 1986, s.4.

²⁶ Muhammed b. Abdürrahîm el-Meylânî, **Şerhu’l-Muğni**, İstanbul, 1970, s.3.

²⁷ İsmail Durmuş, “Nahiv” **DİA**, İstanbul, 2006, c.XXXII, s.301; Mahmut Kafes, “Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi”, **SÜFEFED**, 1995-1996, sy.IX-X, s.102.

²⁸ İbnü ’l-Enbarî, **Nüzhetü’l-elibba**, nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl, Kahire 1386/1967, s.17.

²⁹ Çetin, **a.g.m.**, s.296.

³⁰ Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu, **Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv)**, İstanbul, 1982, s.1.

2.2. Sarf

Sarf kelimesi صرف fiilinden türemiştir. Sözlükte "çevirmek, döndürmek, bir halden başka bir hale sokmak" anlamına gelir. Ayrıca "ziyâde, fazla, fıdye, tevbe, diyet, nâfile, vezin, kıymet, meyil ve iktisâb" manalarına da gelmektedir.³¹ İstilâhi olarak, sarf ilminin kendi sistemi içinde kelimelerin kalıplarını, değişimlerini, manasal inceliklerini, i'râb ve binâ dışındaki durumlarını anlamayı sağlayan, bu konuda temel kuralları veren bir ilim dalıdır.³² İlk dönemlerde Tasrif olarak bilinen sarf ilmi biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî sarf, kelimenin aslının farklı fiil ve isim vezinlerine dönüşmesidir. Buna tasrîf denir. Nazarî sarf ise "i'râb ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim" diye tanımlanır.³³ Sarf meseleleri Nahiv ilminin konuları arasında karışık bir şekilde incelenmiştir. İlk dönemde dil âlimleri nahiv, sarf ve edebiyatı birlikte ele almışlardır. Müteahhir dilciler sarf ilmiyle tasrîf ilmini eş anlamlı kabul ederken Sîbeveyhi (ö.180/796) gibi kadim dilciler tasrîfi, nahiv ilminin bir cüzü sayarlar.³⁴

Sarf ilminin doğuşuna etki eden sebepler de nahiv ilmi gibi, sarfe dayalı lahn yapılmasıdır.³⁵ İlk olarak kimin müstakil bir ilim haline getirdiği bilinmemekle beraber bu konudaki bazı rivayetler şunlardır. Celaleddin es-Suyûtî (ö.911/1505), Sarf ilmini ilk tesis eden kişi olarak Muâz el-Herrâ (ö.187/803)'yı işaret eder.³⁶ Çünkü Muâz el-Herrâ sarf meselelerini ilk defa ele almıştır.³⁷ Diğer bir görüş ise Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kâfîci (ö.879/1474)'ye aittir. Ona göre Sarf ilminin kurucusu Muâz b. Cebel'dir.³⁸

³¹ İbn Manzûr, **Lisânü'l arab**, Beyrut, c.IV, s.2435.

³² Hüseyin Tural, H.Avni Çelik, **Mebâdiu's-sarf**, Erzurum, 1986, s.5.

³³ Hulusi Kılıç, "Sarf" **DİA**, İstanbul, 2009, c.XXXVI, s.136.

³⁴ et-Tantavî, **a.g.e.**, s.36.

³⁵ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, **el-beyân ve-t tebyîn**, Kahire, 1997, c.II, s.213.

³⁶ Hasen el-Hindavi, **Menâhicu's-sarfiyyîn ve mezâhibuhum**, Şam,1989, s.54.

³⁷ Abdulhamid Muhammed Muhyiddin, **Durûsu't-tasrîf ve tetevvuruhu**, Beyrut, 1995, s.9.

³⁸ **a.e.**, s.53.

Zamanımıza ulaşan ilk gramer kitabı olan Sîbeveyhi'ye ait *el-Kitâb*'ın ikinci yarısının çoğunu sarfla ilgili bahisler teşkil eder. Bu yöntem daha sonra yazılan eserlere örnek olmuştur. Daha sonra Ebû Osman el-Mâzinî (ö.249/ 863) *El-Kitâb*'da bulunan sarf bahislerinden yararlanarak *Kitâbü't-Tasrîf*'ini yazmıştır. Eser zamanımıza ulaşan en eski sarf kitabı olması sebebiyle önem arz eder.³⁹

Sarf ilmi, IV./X. y.y.'dan itibaren müstakil olarak yazılmaya ve çoğalmaya başlamış, bu alanda pek çok eser telif edilmiştir.⁴⁰ Osmanlı medreselerinde de okutulan, en çok rağbet görmüş olanlar, kaynaklarda sarf cümlesi olarak geçen Emsile, Binâ, Maksûd, İzzî ve Merâh beşlisidir. Günümüzde bu eserler, medrese usulü eğitim veren kurumlarda okutulmaya devam edilmektedir. Ancak modern eğitim kurumlarının ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmış ve buna bağlı olarak yeni eserler telif edilmiştir.

2.3. Başlangıcından Günümüze Nahiv Tarihi

İlk dönemin dil âlimleri dilin aslına varmak adına çöllerde yaşayan bedevîleri çok önemli bir kaynak olarak görmüşlerdir. Bu durum dil ekollerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bedevîlerle ilk karşılaşmaları, alışveriş yada farklı amaçlarla geldikleri Basra'da olmuştur.⁴¹

Nahiv ilmi, Kuruluş dönemi (Basra), Büyüme ve gelişme dönemi (Basra ve Kûfe), Olgunluk dönemi (Basra ve Kûfe) ve Tercih ve Tasnif dönemi (Bağdad, Endülüs, Mısır, Şam) olarak dört dönemde ele alınabilir.⁴²

³⁹ Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kutûbi ve'l-funûn**, nşr. Kilisli Muallim Rıfat ve Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul, 1971, c.I, s.412.

⁴⁰ Kılıç, **a.g.m.**, s.137.

⁴¹ Kenan Demirayak, M.Sadi Çöğenli, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Erzurum, 2000, s.154.

⁴² et-Tantâvî, **a.g.e.**, s.36.

Kuruluşu hakkında farklı rivayetler olsa da, hepsi hicri birinci asrın ikinci yarısında ve Basralı âlim Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö.67/686) tarafından kurulduğuna işaret etmektedir.⁴³ Bununla birlikte nahiv ilminin kurucusu olarak Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117/735) ile Nasr Asım el-Leysî (90/708)'nin adları zikredilirse de bunların nahvi Ebû'l-Esved'ten öğrendikleri bilinmektedir.⁴⁴ Nahiv çalışmalarının Kur'ân ekseninde başladığını ve buradan doğan ihtiyaç doğrultusunda geliştiğini biliyoruz. Bu bağlamdaki ilk çalışma Ebu'l-Esved tarafından Kur'ân'ı Kerîm'de kelime sonlarının harekelenmesi olmuştur. Bu konuda farklı rivayetler bulunsada, söz konusu kişiler Ebu'l-Esved'in öğrencileri olması dolayısıyla pek kabul görmemiştir. Ebu'l-Esved ed-Düelî'yi nahvin mûcidi olarak kabul edersek, İbn İshâk el-Hadramî (ö.117/735)'yi illetlerini açıklayan, İsa b. Ömer (ö.149/811)'i bu sahada ilk telif veren kişi olarak söyleyebiliriz.⁴⁵ Nahiv ilmi, Halîl b. Ahmed (ö.175/791)'in de büyük katkılar sağladığı ilk dönem Emeviler devrinde bir ilim halini almıştır.⁴⁶

Gelişme dönemi olarak görülen ikinci dönem, Basra ve Kûfe ekollerine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basralı Halîl b. Ahmed ile Kûfeli Ruâsî (ö.197/812) devrinde başlar. Kûfeli İbnü's-Sikkât (ö.244/858) ile Basralı Ebû Osman el-Mâzinî zamanına kadar devam eder. Bu dönemde Fars asıllı Sîbeveyhi, meşhur eseri *el-Kitâb*'ı telif etmiştir. Yine bu dönemde görülen önemli gelişmelerden birisi, sarf bilgisinin kitaplarda ayrı bir bölüm halinde işlenmesi olmuştur.⁴⁷

Olgunluk dönemi olarak ele alınan üçüncü dönem, Basra ve Kûfe ekollerine mensup dil âlimleri tarafından gerçekleştirilmiş olup, Ebû Osman el-Mâzinî ve İbnü's-Sikkât döneminden Müberred (ö.286/900) ve Sa'leb (ö.291/904)'in zamanına kadar devam eder.

Dördüncü dönem ise dil ekolleri arasındaki farklılıkların belirginleştiği dönemdir. Bağdat ekolünün dilcileri tarafından III./IX. y.y.'in sonlarına doğru

⁴³ İbnü'n-Nedîm, **a.g.e.**, s.59.

⁴⁴ İbnü'l-Enbarî, **a.g.e.**, s.11.

⁴⁵ Ahmet Hasan ez-Zeyyât, **Târîhu'l-edebi'l-arabî**, Kahire, t.y., s.360.

⁴⁶ Durmuş, **a.g.m.**, s.300-306.

⁴⁷ **a.m.**, s.302.

başlayan dönem, tercih ve tasnîf dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönem, mukaddimûn ve mutaahhirûn diltçilerin ayırım dönemidir. Bu dönemin diltçileri çok kıymetli eserler vererek adeta Arap nahvinin yükseliş dönemini yaşamışlardır.

Bu ilmin sistematik olarak Irak'ta gelişmesi batı dünyasında Arapların nahvi Yunanlılardan aldığı iddiasını doğurmuştur. Bu görüşe göre Araplar, Süryanilerle karşılaşması sonucu onlardan etkilenmiş veya onlardan grameri öğrenmişlerdir.⁴⁸ Ancak Sâmi dil ailesine mensup olan bu diller arasında benzerliklerin olması daha doğru olarak kabul edilebilir bir düşüncedir.

2.4. Başlıca Nahiv Ekolleri

Arap filolojisinin kuruluşu, klasik dil ve edebiyat malzemesinin derlenmesi, ayrıca ihtiyaç duyulan gramer ve lügat çalışmaları, ilk defa Arap yarımadasının kuzeydoğusunda araplarla arap olmayanlar arasında âdeta bir sınır vazifesi gören Basra'da, yaklaşık bir asır sonra da ona paralel olarak Kûfe'de başlayıp üç asır kadar devam etti.⁴⁹ Basralı olan Ebu'l Esved'in başlattığı dil çalışmaları Basra ve Kûfe şehirlerinde gelişmiş ve daha sonra aralarında görüş ayrılıkları bulunan iki dil ekolünün teşekkülüne sebep olmuştur. Arap grameri açısından temel teşkil eden bu iki ekol Basra ve Kûfe ekolleridir. Başlangıçta bu ekollerin arasında şiddetli tartışmalar meydana gelmişse de, sonradan bazı diltçilerin bu iki karşıt ekolün görüşleri arasında seçim yapmadan bu görüşlerin birine ya da her ikisine yer vermeleriyle bu çekişme şiddetini kaybederek tamamen ortadan kalkarak, yerini zenginliğe bırakmıştır. Arap nahiv tarihi içerisinde bu ekollerden sonra Bağdat, Mısır ve Endülüs ekolleri teşekkül etmiştir. Özellikle Bağdat ekolü, ilk iki ekol arasında çıkan ihtilafları bağdaştırıcı ve uzlaştırıcı bir rol üstlenmiştir.⁵⁰ Arap nahiv tarihinin hicri IV./X. asrında dil çalışmaları, Basra dil mektebi, Kûfe dil mektebi ve bu ikisinin karışımından ve bağımsız görüşlerden oluşan Bağdat dil mektebi olmak üzere başlıca üç ana mektebin (ekol) usûl ve prensipleri çerçevesinde sürdürülmüştür.

⁴⁸ et-Tantâvî, **a.g.e.**, s.14-15.

⁴⁹ Hulusi Kılıç, "Basriyyun" **DİA**, İstanbul, 1992, c.V, s.117.

⁵⁰ Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara, 1993, s.80.

2.4.1. Basra ekolü

Hicri II./VIII. ile IV./X. yüzyıllar arasında Basra'da yetişen ve Arapça'nın gramer kaidelerini tesbit etmeye çalışan dil âlimleriyle, onların görüşlerini benimseyen âlimlere "Basriyyûn" denilirdi. Arap nahvinin kurucularının ve ilk dil çalışmalarının Basra'da yapılmış olması ve ilk Arap dilcilerinin bu şehirde yetişmesi bakımından Basra çok önemli bir yere sahiptir. Basra ekolüne mensup nahivciler, dil kurallarını belirleme konusunda oldukça titiz davranmışlardır. Dikkate aldıkları hususlar özetle şunlardır:⁵¹

1. Çalışmalarını sema (dinleme ve ağızdan derleme) ve kıyasa dayandırmışlar, titizlikle seçtikleri fasih konuşan bedevilerden dil ve edebiyat malzemesi derleyerek seyrek rastladıkları nadir ve şâz şekilleri değil, sık rastlananları esas alarak kaideler tespit etme yoluna gitmişlerdir. Şâz kelimelerle karşılaştıklarında bunların yanlış olduklarını belirtmişler ya da tevil etme yoluna gitmişlerdir.

2. Türetme yapacakları kelimenin sağlamlığını ve doğruluğunu tespit için henüz dil melekelerini kaybetmeyen kabilelere müracaat etmişlerdir. Bazen bizzat çöldeki bedevî kabilelere ziyaretlerde bulunmuşlar, bazen de onları kente, yanlarına çağırmışlardır.

3. Basralı nahivciler için kaidelerin tespitinde temel ölçü Kur'ân olmuştur. Ancak az sayıdaki bazı kıraatler arasında kendi kurallarına uyanları tercih etmişlerdir. Şâz olarak nitelendirdikleri bazı kıraatleri ise uygun bir şekilde tevil etme yolunu benimsemişlerdir.

4. Kuralları belirlerken hadisleri delil kabul etmeyip şahit olarak kullanmamışlardır. Çünkü manaca rivayet edilen ve hicri II./VIII. yüzyıla kadar yazıya geçirilmeyen hadislere birçok yabancı kelimenin de karıştığı kabul ediliyordu.

⁵¹ M.Cevat Ergin, "Basra ve Kûfe ekollerinin kullandıkları farklı nahiv terimleri" **DÜİFD**, 2003, Diyarbakır, s.41-42; et-Tantâvî, **a.g.e.**, s.37-39; Şevki Dayf, **el-Medârisu'n-nahviyye**, Kahire, 1992, s.17-19.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu mektebin kurucusu olan Ebü'l-Esved ed-Düelî bu mektebin ilk talebelerini yetiştirmiştir.⁵² Kaynaklarda Nahve dair kitap yazmış olması muhtemel ilk âlim Abdullah b. Ebû İshâk (ö.117/735)'tır. Fakat kitabı günümüze ulaşmamıştır. Yine ilk dönemin âlimlerinden Ebû İshâk'ın öğrencilerinden, İsa b. Ömer es-Sekafî (ö.149/766) de onun kadar önemli bir yere sahiptir. Ancak onun da kitapları günümüze kadar ulaşmamıştır.⁵³ Şüphesiz Arap dilinin sistematik bir disiplin haline gelmesi için en büyük katkı verenlerin başında söyleyebileceğimiz isim, *Kitâbu'l-'Ayn*'ın yazarı, es-Sekafî'nin öğrencisi Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî'dir. Yine dönemin en çok ses getiren eseri, Sîbeveyh lakabıyla meşhur olmuş olan Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber'in *el-Kitâb* adlı eseri olmuştur. *el-Kitâb* üzerine yaklaşık 3 asır boyunca âlimler, şerh, ihtisar, eleştiri, savunma, ikmal vb. çalışmalar yapmışlardır. Eser günümüzde de nahiv ilmindeki şöhretini kaybetmemiştir. Sîbeveyhi'nin öğrencisi el-Ahfeş (ö.316/928) de, hocasının kitabını okutarak ve ona muhalif görüşler ortaya koyarak Kûfe ekolünün ilk temellerini atmıştır.

Bu dönemin önemli âlimlerini şöyle sıralayabiliriz: Nasr b. Âsım el-Leysi (ö. 89/707), Anbesetu'l-Fîl (ö. 100/718), Abdurrahman b. Hurmuz (ö. 117/735), Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746), Abdullah b. Ebû İshâk el-Hadramî, İsa b. Ömer es-Sekafî, Ebû Amr b. el-Alâ (ö.154/770), Yûnus b. Habîb (ö. 183/789-800), el-Ahfeş lakabıyla tanınan Ebu'l-Hasen Saîd b. Mes'ade (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö. 210/825), Ebû Zeyd el-Ensarî (ö. 215/830), el-Esmâî (ö. 216/831), Ebû Ubeyde Ma'mer b. Musenna (ö. 209/824), sarfla nahvin hudutlarını belirli bir şekilde ayıran el-Mâzinî (ö. 249/863), es-Sicistânî (ö. 255/869), Ebû Osman el-Mâzinî (ö. 249/863).⁵⁴

⁵² Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakat'ün-nahviyyin ve'l-luğaviyyin*, 1984, s.21.

⁵³ Çetin, *a.g.m.*, s.296.

⁵⁴ et-Tantâvî, *a.g.e.*, s.39,40; ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s.35-121.

2.4.2. Kûfe ekolü

Bağdat ekolünün tekâmülünden yaklaşık yüz sene sonra Ebu'l-Esved'in öğrencilerinden, Abbasi devletinin başşehri olan Kûfe'ye gidenler Kûfe ekolünü kurdular. Kûfe, beş asır boyunca ilim merkezi olarak rağbet görmüştür. Kûfeli dilcilerin çoğu çalışmalarına Basralı hocalarla başladılar fakat Basralı hocalarının görüşlerine oldukça zıt olan kendi görüşlerini müstakil olarak izah etmek için hemen Kûfe'ye döndüler. Daha sonra, onların çoğu, ders vermek üzere Bağdat'a gittiler. Bunların en meşhurları, ilimlerin hâimleri olan halifelerin sarayına girmeyi başardılar. Hatta el-Kisâi (ö. 189/805) ve el-Ferrâ (ö. 207/823)'ya, halife tarafından sarayda müderrislik tayin edildi.⁵⁵ Kûfe ekolünün kurucusu olarak, Ebu Ca'fer er-Ru'âsî (ö. 175/791) ve onun kitabı *Kitâbu'l-Faysal fi'n-Nahv* Kûfe'de yazılmış ilk nahiv kitabı olarak kabul edilmektedir.⁵⁶ Bununla birlikte el-Kisâi (ö. 189/805) ve onun talebesi olan, *Meâni'l Kur'ân*'ın sahibi el-Ferrâ (ö. 207/823) tarafından disiplinli bir şekilde kurularak Basra ekolünden tamamen ayrılarak müstakil bir ekol olabilmıştır.⁵⁷

Kûfe ekolünün çalışmaları da Basralılarınki gibi esas olarak sema (duyum) ve kıyasa dayanıyordu. Ancak Basralılar bu konuda oldukça titiz davranırlarken Kûfelilerin, sema'nın kaynağını seçmede aynı titizliği göstermedikleri gibi nadir ve şâz da olsa duydukları her şekli kıyas olarak kabul etmişlerdir.⁵⁸ Buna göre Kûfe nahiv ekolünün özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Çok miktarda rivayete yer verilmesi.
2. Şaz ve nadir kullanılan kelimeler üzerine kıyas yapılması.
3. Bazı yeni ıstılahların ortaya konması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan farklı görüşler.⁵⁹

⁵⁵ Ignace Goldziher, "Arap dili mektepleri" **AÜİFD**, Çev. Süleyman Tülücü, sy. IX, 1990, s.336.

⁵⁶ et-Tantâvî, **a.g.e.**, s.116.

⁵⁷ Mehdi el-Mahzumî, **Medresetü'l-kûfe**, Beyrut, 1986, s.74; et-Tantâvî, **a.g.e.**, s.115.

⁵⁸ el-Mahzumî, **a.g.e.**, s.116.

⁵⁹ M.Cevat Ergin, **a.g.e.**, s.44; Kenan Demirayak, Sadi Çöğenli, **a.g.e.**, s.199-200.

Kûfe mektebinin bağımsızlığı hicri III./IX. y.y.'ın sonuna kadar devam etmiştir. Sa'leb'in vefatıyla birlikte Kûfe mektebi ve gramer çalışmaları duraklamış, yerini Bağdat mektebine bırakmıştır.

Yukarıda saydığımız nahivciler dışında bu ekolün önemli âlimlerinden “Sa'leb” lakabıyla meşhur Ebu'l-Abbas Ahmed b.Yahya (ö. 291/904), el-Mufaddal ed-Dabbî(ö. 170/786), Ebû Bekr b. el-Enbârî (ö. 328/941), İbn Acurrûm es- Sanchahî (ö. 723/1323), Hişam b. Muaviye ed-Darîr (ö. 209/825), Ebû Bekr b. el-Enbarî (ö. 328/939), Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004)'i söyleyebiliriz.

2.4.3. Bağdat ekolü

Başlangıçta Basralıların veya Kûfelilerin izini takip eden Bağdatlı dil âlimleri, hicri IV./X. asrın başlarından itibaren kendilerine has görüşlerinin yanı sıra bu iki ekolün görüşlerini birleştirerek, uzlaştırmacı Bağdat dil ekolünü oluşturdular.⁶⁰ Bağdat'ın kuruluşundan sonra Basralı ve Kûfeli âlimler Bağdat'a gittiler ve orada halifeler nezdinde büyük hürmet ve itibar gördüler. Özellikle Halife Me'mûn zamanında kurulan Beytülhikme'de yapılan tercüme faaliyetleri ve ilmi faaliyetler âlimlerin Bağdat'a gitmesi için önemli bir etken sayılırdı. Halifeler özellikle Kûfeli âlimleri Bağdat'a çağırır, onlara ihsan ve ikramda bulunurlardı. el-Kisâi ve Sîbeveyhi gibi bazı dilciler Bağdat'a gelir ve burada münazaralara katılırlardı.

Bağdat dil ekolünün ilk imamı Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Keysan (ö. 299/912) olup⁶¹, daha sonra Ebü'l-Kasım ez-Zeccâcî (ö. 337/949), Ebû Ali el-Fârisî (ö.377/987), *el-Hasâis fi'n-nahv*'ın müellifi İbn Cinnî (ö. 392/1002), *el-Mufasssal*'ın müellifi Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi âlimler Bağdat ekolüne çalışmalarıyla yön vermişlerdir. Daha sonra Mısır ve Endülüs'te teşekkül eden mekteplerin dil âlimleri 10. yüzyıl sonuna kadar Bağdat'ta toplanan malzemeyi kaynak olarak kullanmışlardır.

⁶⁰ et-Tantâvî, a.g.e., s.165-166.

⁶¹ et-Tantâvî, a.g.e., s.176.

Bağdat'taki tercüme faaliyetleri neticesinde yeni gelişmeler yaşandı. Arapların eski gelenekleri ile birlikte yeni bir türün doğmasına sebep oldu. Toplumun aydın kesimine sade bir dili öğretmek amacıyla bu yeni nesir türünün kurucusu, *el-Beyân ve't-tebyîn*'in müellifi meşhur âlim Câhiz olmuştur.⁶²

Yukarıda saydığımız âlimler dışında bu ekolün önemli isimlerinden bazıları şunlardır: “Niftaveyh” lakabıyla meşhur Ebû Abdullah İbrahim b. Muhammed b. Arefe b. Süleyman (ö. 323/935), Abdurrahman b. İshâk (ö. 378/949), İbn'ül-Şecerî Ebü's-Seâde Hibetullah b. Ali (ö. 542/1148), Ebü'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Said el-Enbârî (ö. 577/1181), Ebü'l-Bekâ el-Ukberî (ö. 646/1248), Necmüddin Muhammed b. el-Hasen er-Radî (ö. 686/1288).⁶³

2.4.4. Endülüs ekolü

Tarık b. Ziyad tarafından 92/710 yılında fethedilen Endülüs, Arapça için önemli dil merkezlerinden birisi olmuştur.⁶⁴ Hicri III. asrın sonlarına doğru Endülüs ekolü olarak şekillenmiştir. Kendinden önceki ekollerden etkilenme görülmekle birlikte özgün çalışmalarda bulunan nahivcileri de bulunmaktadır. Bu dönemde yeni eserler az telif edilmiş, daha ziyade önceki eserlere şerh ve muhtasar çalışmaları yapılmıştır.⁶⁵

Endülüs'te ilk nahiv çalışmaları Doğu'ya giden âlimlerin getirdikleri kitapların etrafında başlamıştır. Endülüs'te ilk nahiv derslerini veren âlim ise el-Kisâî ve el-Ferrâ gibi âlimlerden ders alan ve onların kitaplarını Endülüs'e taşıyan Cûdî b. Osman el-Mevrûrî (ö. 198/813)'dir.⁶⁶ Ebû Abdullah Haldûn b. İsmail tarafından batıya tanıtılan Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı Endülüs'e girmiş ve böylece Endülüs nahvi,

⁶² Abdülazîz ed-Dûrî, “Bağdat” *DİA*, İstanbul, 1991, c.9, s.440.

⁶³ et-Tantavi, *a.g.e.*, s.200-207; Şevki Dayf, *a.g.e.*, s.255-278.

⁶⁴ el-Belazuri, *a.g.e.*, s.264.

⁶⁵ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s.286-330; M. Nihad Çetin, *a.g.m.*, s.297.

⁶⁶ Süyûtî, *Bugyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Beyrut, 1979, c.I, s.490; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s.256,257.

Kûfe ve Basra nahiv ekollerinin her ikisinden de etkilenmiştir. Endülüs'te nahiv çalışmalarında en büyük etkiye sahip olan Bağdat nahiv ekolü ise hicrî V. asrın başlarında Endülüs'e girmiştir.⁶⁷

Bu ekolün en önemli âlimlerinden bazıları şunlardır: İbn Medâ (ö. 592 / 1196), İbnü's-Seyyid el-Batalyevsî (ö. 521/1127), Yahya b. Abdu'l-Mu'tî (ö. 628/1231), Ebû Hayyan (ö. 745/1345), İbn Malik (ö. 672 /1274) .⁶⁸

2.4.5. Mısır ekolü

Mısır ekolüne mensup âlimler, Basra ve Kûfe ekollerinden etkilenmişler, Bağdat Nahiv Ekolü'nün metodu olan tercih/seçim metodunu benimsemişlerdir. Hicrî IV. yüzyılın sonuna kadar toplanan malzemeyi, yazılan eserleri kaynak edinmişler ve eski çalışmaları bazen yeni görüşler, yeni tasniflerle tekrar ele almışlar, hulâsa veya şerh etmişlerdir.

İlk Mısırlı nahivci Vellâd b. Muhammed et-Temîmî (ö. 263/876) olduğu kabul edilmektedir. Kaynaklarda geçtiğine göre et-Temîmî'nin Medine'yi ziyareti esnasında Halîl b. Ahmed'in öğrencisi el-Muhellebî ile karşılaşmış ve ondan nahivle ilgili ilk bilgileri almıştır. Daha sonra Basra'da Halîl b. Ahmed'e ulaşmış ve ona öğrenci olmuştur. Medine'ye dönüp el-Muhellebî ile tartışmalarda bulunduktan sonra memleketi Mısır'a dönmüştür.⁶⁹

Mısır mektebine bağlı olanlar arasında, meşhur eser *el-Kâfiye*'nin sahibi İbn Hâcib (ö. 646/ 1249) ile *Mugni'l-lebib*'in müellifi İbn Hişâm (ö.761/1360) ve Suyutî (ö. 911/1505) gibi şöhretler vardır.⁷⁰ Yahya b. Abdu'l-Mu'tî (ö. 628/1231), İbn Berrî

⁶⁷ Abdülkâdir Rahîm el-Hittî, *Hasâisu mezhebi'l-Endelûsi'n-nahvî*, Bingazi, 1993, s. 36.

⁶⁸ et-Tantavî, *a.g.e.*, s.225-234.

⁶⁹ ez-Zübeydî, *a.g.e.*, s.213.

⁷⁰ Çetin, *a.g.e.*, s.297; Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 327.

el-Mısrî (ö. 582/1187), Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nahhâs el-Mısrî (ö. 338/950) diğer önemli nahiv âlimlerindendir.⁷¹

Burada ele aldığımız ekoller dışında başka bölgelerde oluşan ekollerde, genellikle Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini temel alınarak, o dönem yazılan eserleri şerh veya ta'lik işleriyle meşgul olmuşlardır. Modern zamanlarda da Tunus'ta Avrupa ile bağlantısından dolayı farklı bazı anlayışlar görülmekle beraber, kendine özgün bir ekol oluşturduğu söylenemez.⁷² Ancak bireysel olarak yapılan bazı çalışmalarla nahvin zor bulunan bazı kısımlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Subhî es-Sâlih, Şevkî Dayf gibi âlimler bunlardan bazılarıdır.⁷³

⁷¹ et-Tantavî, **a.g.e.**, s.213-217.

⁷² Bilgi için bkz.Mehmet Şirin Çıkar, "Tunus Nahiv Ekolü ve Tunus'ta Arap Dili ve Edebiyatı Alanında Yapılan Yüksek Lisans/Doktora Tezleri", **YYÜİFD**, sy.III, s.441-459.

⁷³ Selami Bakırcı, Kenan Demirayak, **Arap Dili Grameri Tarihi Başlangıçtan Günümüze**, Erzurum, 2001, s. 17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK KİTAPLIĞINDA BULUNAN SARF VE NAHVE DAİR YAZMA ESERLER

3.1. es-Şihāḥ fi'l-luġa ⁷⁴

الصاحاح في اللغة

Eser, Arapça sözlük çalışmasıdır. Kelimeleri sıhhat derecesine göre ele almıştır. Arapça harflerin sayısı kadar bâb bulunan eserde sıralama sistematik bir şekilde oluşturulmuştur. Kelimelerin son harfine göre sıralama yapması sebebiyle şairler tarafından başvuru kaynağı olmuştur. Bu sebeple kendinden önceki eserlerden farklıdır. Lügatçılıkta önemli bir yere sahip olan eser üzerine pek çok haşiye, muhtasar ve tekmile yazılmış olup, hemen hemen bütün yazma eser kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır.⁷⁵ Eser, *Vankulu Lugati* ismiyle Mehmet el-Vâni tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁷⁶

3.1.1.el-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd

أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري

Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, aslen türk olup Türkistan diyarında Farab şehrinde doğdu.⁷⁷ Kendisine neden Cevherî nisbesi verildiğine dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. İlk derslerini Farab'da *Divânü'l-edeb* adlı sözlüğün yazarı olan dayısı, İshak b. İbrahim el- Farabi (ö. 350/961)'den almıştır.

⁷⁴ Eserin ismi bazı kaynaklarda Tâcü'l-luġa, Sıhahu'l-luġa ve es-Sıhah fi'l-luġa olarak geçmekte, daha çok es-Sıhah adıyla tanınmaktadır.

⁷⁵ Hulusi Kılıç, “Tâcü'l-Lüġa” *DİA*, İstanbul, 2010, c.XXXIX, s.356.

⁷⁶ Bkz. Vankulu Mehmet Efendi “*Vankulu Lugati 1-2*”, Çev. Eyüp Tanrıverdi, Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler, 2004.

⁷⁷ İbnü'l enbari, *a.g.e.*, s.252-253.

Daha sonra Bağdat'a gitmiş ve farklı hocalardan ilim tahsil etmiştir.⁷⁸ Bağdat'tan sonra Nişabur'a gitti ve ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. En çok tanındığı *Tâcu'l-luga* adlı eserini de Nişabur'da telif etmiştir.⁷⁹ Ömrünün son zamanlarını zor geçirmiştir. Cevherî, uçmak için kanat takarak Nişabur'daki evinin veya caminin damına çıkmış, yazdığı sözlüğü kastederek toplanan halka, "Bu dünyada benden başka kimsenin yapmadığı bir şey yaptım. Ahiret için de kimsenin yapmadığı bir iş yapacağım " diyerek uçmaya kalkışmış, fakat düşerek ölmüştür.

Başlıca eserleri şunlardır: *Kitabü Aruzi'l- varaka*, *Tacu'l-lüga*, *Kitabu'l Kavâfi*.

3.1.2. 112-01 kayıtlı “es-Şihâh fi'l-lüga” nüshası

Yazmanın dışı açık kahverengi kağıtla kaplanmış, iç kısımları oldukça yıpranmış ve rutubet görmüş durumdadır. 59 varak üzerine rika hattıyla, her varak yüzüne 15 satır olarak yazılmıştır. Eserde konu geçişleri satır aralarında yazının büyük yazılması ile anlaşılmaktadır. 260x190 (180x125) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Ara bölümde 758

Ramazan/1357 Ağustos olarak görülmektedir.

Resim 1:112/01

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم ... فصل الألف، أثبت، الأيث الأثير النشيط ... وقال أبو عمرو، أثبت الرجل بالكسر، يثبت وهو أن يشرب اللبن حتى ينتفخ و يأخذه كهية السكر. قال: ولا يكون ذلك إلا من ألبان...

⁷⁸ Yâkût Hamevi, *İrşâdü'l-erîb (Mu'cemu'l-udebâ')*, Kahire, c. VI, s.151 -165; Enbârî, a.g.e., s.252.

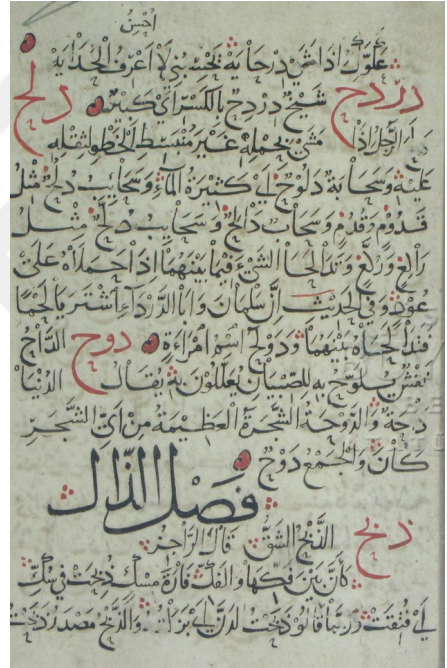
⁷⁹ Enbârî, a.g.e., s.253; Hulusi Kılıç, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd" *DİA*, İstanbul, 1993, c.VII, s.458-459.

Son:

... هَزَج، الهَزَجُ: صوتُ الرَّعْدِ. والهَزَجُ أيضاً من الأغاني، وفيه تَرْتُمٌ. وقد هَزَجَ بالكسروتهَزَجَ، قال الرازي، كانها جازية تهزج، وتهزجت القوس، إذا صَوَّتَتْ عند إنباض الرامي عنها قال الكميت: لم يعب ربها ولا الناس منها، غير إنذارها عليه الحمير.

3.1.3. 112-2 kayıtlı “es-Şihāh fi'l-luğa” nüshası

Yazmanın dışı açık kahverengi kağıtla kaplanmış olup sırt kısmı kahverengi kağıtla desteklenmiştir. İç sayfalarda rutubet izlerine rastlanırken, sayfa kenarları da oldukça aşınmış durumdadır. 168 varaktan oluşan eser nesih hattıyla, varak yüzüne 15 satır olarak yazılmıştır. 260x190 (180x125) mm ebatındadır. Eser, esas eserin ikinci kısmını oluşturup, ذال bölümünden başlamıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Zilkâde 708/Nisan 1309

Resim 2: 112-2

olarak eserin sonunda görülmektedir.

Baş:

درج، شيخ درج بالكسر- أي كبير، دلح دلح الرجل، إذا مشى بحمله غير منبسط الخطو، لثقله عليه، وسحابة دلوح، أي كثيرة الماء، وسحائب دلح. وتداخل الشيء فيما بينهما، إذا حملاه على عود... دوح، الداح، نفث يلوح به للصبيان يعللون به، يقال الدنيا داحة و الدوحة الشجرة العظيمة، من أي الشجر كان و الجميع دوح...

Son:

هوذة، الهوذة، القطة، وهبا سمي الرجل هوذة، قال الأعشى، من يلق هوذة يسجد غير...
متنب، إذا تعمم فوق التاج أو وضعاً

3.2. Avâmil ve Şerhleri

Nahiv ilminin özünü oluşturan âmil-mâmul münasebeti üzerine, Emeviler devrinden itibaren, küçük çapta birçok kitap yazılmıştır. Nahiv muhtasarlari olan *el-Avâmil*, ilk olarak Halîl b. Ahmed ve başka âlimler tarafından yazılmış olup, aralarında en meşhuru, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin yazdığı eserdir.⁸⁰ Osmanlı devrinde, medreselerde bu kitap okutulmuştur.⁸¹ Eserde sadece âmiller işlenmemiş mâmuller ve bazı irâb konularına da değinilmiştir. Eserde âmiller manevi ve lafzi olarak ikiye ayrılmıştır. Eser pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş, üzerine şerhler yazılmıştır. Türkçeye ve Farsçaya çevrilmiştir.⁸² Süleymaniye kütüphanesinde 125 adet nüshası bulunmaktadır.⁸³ Bu maddede, Atatürk kitaplığında bulunan Cürcânî'ye ait 7 nüsha ve bu eserin 1 şerhi, İmam Birgivî'ye ait 1 nüsha ele alıyoruz.

3.2.1. °Abdülkâhir el-Cürcânî

عبد القاهر الجرجاني

Müellifin tam adı Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, en-Nahvî'dir. Bugün İran topraklarında yer alan dönemin Taberistan ile Horasan arasında bulunan, Ortaçağ'ın önemli kültür merkezlerinden biri olan Cürcân'da doğduğu ve bütün hayatını orada geçirdiği bilinmektedir.⁸⁴ Arap dil bilgisini meşhur âlim Ebû Ali el-Farîsî'nin yeğeni ve talebesi Ebû'l-Hüseyn

⁸⁰ İsmail Durmuş, "el-Avâmilü'l-mie" **DİA**, İstanbul, 1991, c.IV, s.106-107.

⁸¹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **UÜİFD**, 2008, c.XVII, sy.I, s.34.

⁸² Eser, **Avâmil Tercümesi** adıyla türkçeye çevrilmiştir.

⁸³ Durmuş, **a.g.m.**, s.107.

⁸⁴ Ahmed Matlûb, **Abdulkâhir el-Cürcânî belâğatuhu ve nakduhu**, Vekâletu'l-Matbûât, Beyrut, 1973, s.11-12.

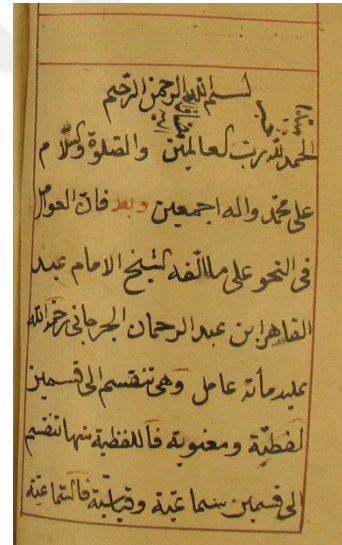
Muhammed b. Hasan el-Farisî'den okudu. 471/1078 yılında Cürcân'da vefat etti.⁸⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, nahiv ve belagat ilminde önemli bir yere sahiptir. Kendinden önce Câhiz'in bu alandaki ilmi Cürcânî ile daha disiplinli bir hale gelmiştir. Bundan dolayı “eş-Şeyh” ve “eş-Şeyhu'l-Belâğa” nitelemeleri yapılır. Ayrıca Cürcânî'nin, *Esrâru'l belâğa* ve *Delâilü'l-i'câz* adlı eserlerinin Fahreddin er-Razi tarafından telhis edilmesi bu alanda önemli görülmektedir.⁸⁶

Başlıca eserleri şunlardır: *Delâilü'l-i'câz*, *Esrâru'l belâğa*, *el-Avâmilü'l-mi'e*, *er-Risâletü's-şâfiye*, *Kitabü'l Cümel*, *el-Muhtar min şî'r el-Mütenebbi ve'l-Buhtürî ve Ebî Temmam*, *Kitabü'l-Muktesid*, *et-Tetimme fi'n-nahv*, *Kitâb fi't-tasrîf*, *Muhtârü'l-ihyâr fi fevâidi miyâri'n-nüzzâr*, *Derecü'd-dürrer*, *Şerhu sûreti'l-Fâtîha*, *Kitâbü'l-Arûz*, *el-Mutazid*, *el-Mesâilü'l-müşkile* ve *el-Miftâh*.⁸⁷

3.2.2. 213/02 kayıtlı “el-Avâmilü'l-mi'e” nüshası

العوامل المائة

Yazmanın cildi ebrulu kağıtla kaplanmış ve kahverengi bir sırta sahiptir. Eserde aharlı kağıt kullanılmış olup, yukarı tarafından su almış olduğu görülmektedir. Eser yazımında kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmış, sayılandırma kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 56 varaktan oluşan bir mecmua içinde yer almakta olan eser, ikinci kısımda 46b-56b varakları arasında bulunmaktadır. Varakın her bir yüzü 11 satırdan oluşmaktadır. 190x135 (120x50) mm boyutlarında olup, okunaklı nesih hatla yazılmıştır.

Resim 3: 213/02

⁸⁵ İbnü'l-Enbari, a.g.e., s.264; Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifeyi'l-kütübi'l-arabiyye*, Şam, 1957, c.II, s.201.

⁸⁶ Cemaluddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbâhur-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, Dâr'l-Fikri'l-Arabiyyi, Kahire, 1986, c.II, s.189; Taha Huseyn, “El-Câhiz'den 'Abdulkâhir Dönemine Kadar Arap Belâğatı”, Çev.M.Akif Özdoğan, *KSÜİFD*, 2006, c.IV, sy.VIII, s.131-157.

⁸⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Abdulkâhir el-Cürcânî” *DİA*, İstanbul, 1988, c.I, s.247-248.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1163/1749-50 yılı görülmektedir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد وآله
اجمعين، وبعد فإن العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الإمام عبد القاهر ابن عبد الرحمن
الجرجاني رحمة الله عليه، مائة عامل، وهي تنقسم إلى قسمين...

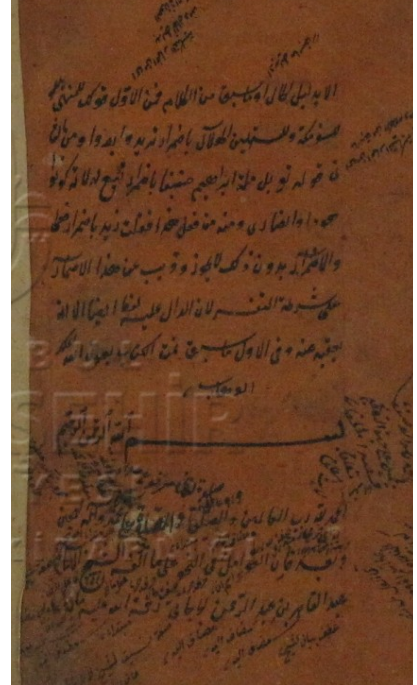
Son:

النوع التاسع : كلمات تسمى أسماء الأفعال بعضها ترفع وبعضها تنصب وهي تسعة
كلمات الناصبات منها ستة. رويد نحو رويد زيدا أي أمهله. وبله نحو بله زيدا. أدعه ودونك نحو
دونك زيدا أي خذ حيهل نحو حيهل الثريد أي إيتها وعليك نحو عليك زيدا أي البزمه.

3.2.3. 1031/04 kayıtlı “el-‘Avāmilü’l-mi’e”

nüshası

Mecmua, üzeri kahverengi meşin, şemseli, miklebli olup sırtı yıpranmış durumdadır. Aharlı sarı kağıda az da olsa kırmızı aharlı kağıda, kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak, bazı bölümlerde kırmızı cetvel kullanılarak yazılmıştır. Her varak yüzüne 13 satır yazılı olup, 175x120 (105x60) mm ölçülerindedir. Toplamda 59 varaktan oluşan bir mecmua içinde 3 yazma eser bulunmakta olup “el-Avâmil el-Mie” üçüncü sırada 52b-59b varakları arasında yer alır. Rika hattıyla yazılmıştır. Sayfa kenarlarında şerhler ve talikalar görülmektedir.

Resim 4 : 1031/04

Eserin son sayfalarında kopan sayfaların olduğu görülmektedir. Kopan sayfaların sayfa numaraları bulunmamakla birlikte nahiv risalesi yada haşiye olduğu düşünülmektedir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 213/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son:

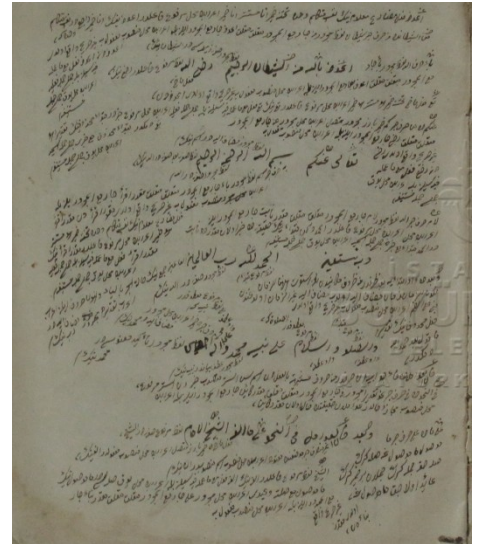
و القياسية منها سبعة عوامل، الفعل على الإطلاق نحو: "ضرب زيد عمراً" و"ذهب زيداً" واسم الفاعل نحو: "زيد ضارب غلامه عمراً" واسم المفعول نحو: "زيد مضروب غلامه" والصفة المشبهة نحو: "...يرجل حسن وجهه" والمصدر نحو: "أعجبنى ضرب زيد عمراً" وكل اسم أضيف إلى اسم آخر نحو: "غلام زيد وخاتم فضة" ... والعامل في المبتدأ والخبر...مئة عامل فلا يستغنى الصغير والكبير والوضع والرفيع عن معرفتها واستعمالها تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

3.2.4. 1162/02 kayıtlı “el-‘Avāmilü’l-mi‘e” nüshası

Mecmua herhangi bir cildi olmayıp şirazesi de dağılmış vaziyettedir. Az aharlı, kirli beyaz mecmua içinde ikinci sırada, 84a-89b varakları arasında, her varak yüzünde 5 satır yazılı olup, 205x170 (135x60) mm ebatındadır. Sayfaların düzeni çok karmaşık olup şerhlerle rika yazı iç içe girmiştir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 5 : 1162/02

Baş:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة على نبي محمد وآله أجمعين، وبعد فإن العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الإمام عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني رحمة الله عليه، مائة عامل، وهي تنقسم إلى قسمين: لفظية ومعنوية...

Son:

...قال الذين كفروا للذين آمنوا....الذين آمنوا، و أنها من زائدة كقول تعالى.

3.2.5. 1275/01 kayıtlı “el-‘Avāmilü’l-mi‘e” nüshası

Mecmua siyah kapaklı, sırtı tamir görmüş cildinin kenarları yıpranmış vaziyettedir. Aharlı kağıda siyah, bordo ve kırmızı mürekkep kullanılarak rika hattıyla yazılmıştır. Sayfalarında yer yer kopmalar görülmektedir. Sayfalarda talikalara yer verilmiştir. Mecmuada başka yazmalar da olmakta birlikte incelenen eser 1b-12b varakları arasında, her varak yüzüne 7 satır yazılı olup, 210x160 (150x70) mm ebatındadır.

Resim 6 : 1275/01

Müstensihi: Şemseddin Bedrî.

İstinsah Tarihi: Rastlanmadı.

Baş :

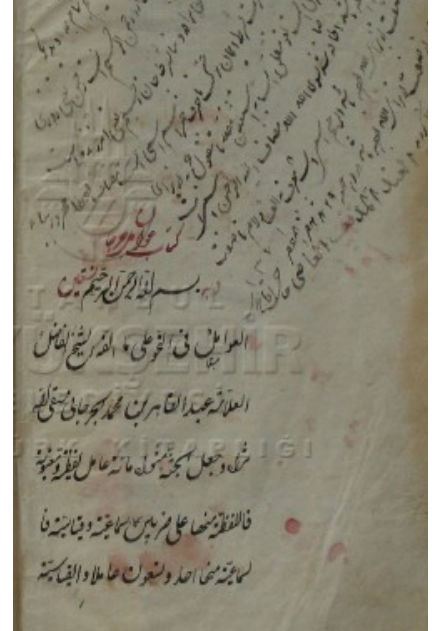
بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلق الله محمد وآله وأصحابه أجمعين، وبعد فإن العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الإمام عبد القاهر ابن عبد الرحمن الجرجاني رحمة الله عليه، مائة عامل لفظية ومعنوية...

Son :

...العامل في المبتدأ والخبر وهو كونه مبتدأ وخبر نحو: "زيد منطلق" والعامل في الفعل المضارع وهو وقوعه موقع الاسم نحو: "زيد يضرب" و"يضرب زيد" في موقع زيد ضارب، تمت كتبه.

3.2.6. 1455/01 kayıtlı “el-‘Avāmilü’l-mi‘e” nüshası

Mecmua, köşebentli ve şemseli ve salbekli kahverengi bir cilde sahiptir. Mecmuanın içerisinde başka yazmalarda bulunmakla beraber incelenen yazma 1b-4a varakları arasında olup, her varak yüzüne 9 satır, üzerine talik hatla yazılı olup, 215x125 (130x55) mm ebatındadır.

Müstensihî: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1245/1829-30 olarak eserin sonunda görülmektedir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الفاضل الإمام عبد القاهر ابن محمد الجرجاني .. ، مائة عامل، لفظية ومعنوية، فاللفظية منها على ضربين...

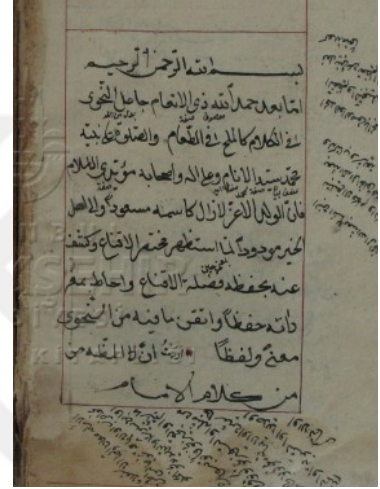
Resim 7 : 1455/01

Son :

... منها سبعة عوامل، الفعل على الإطلاق واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر والصفة المشبهة وكل اسم أضيف.

3.2.7. 1481/06 kayıtlı “el-Avāmilü’l-mi‘e” nüshası

Mecmua, siyah kaplı, şemseli, miklebli, sırtı ve miklebi yıpranmış, şirazesı dağılmış, tamir görmesine rağmen oldukça yıpranmış ve rutubet almış durumdadır. Mecmuanın içinde toplam 6 adet yazma bulunup, incelenen eser son bölümde 107b-113b varakları arasında yer almaktadır. Kırmızı cetvel içerisinde, her varak yüzüne 13 satır nesih hattıyla yazılı olup, sayfalarda şerhlere yer verilmiştir.

Resim 8 : 1481/06

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1129/1716-17 yılı eserin sonunda görülmektedir.

Baş: 1455/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son :

...وخبّر نحو: "زيد قائم" والعامل في الفعل المضارع وهو وقوعه موقع الاسم نحو:

"زيد يضرب"، كما تقول: "زيد ضارب"، والعامل في المبتدأ والخبر- وهو معنوي فهذه مائة عامل فلا يستغنى الصغير والكبير والوضيع والرفيع عن معرفتها واستعمالها تمت بعون الله الملك الخلق الوهاب.

3.2.8. 111/04 kayıtlı “el-‘Avāmilü’l-mi‘e” nüshası

Mecmuanın dış kapağı soyulmuş vaziyette fakat miklebi yeşil kağıt kaplamalı durumdadır. Mecmuanın içerisinde başka yazmalar bulunmakla beraber incelenen eser 4.sırada yer alıp 91b-100a varakları arasındadır. Aharlı kağıda kırmızı cetvel içerisinde, her varak yüzüne 13 satır rika hattıyla yazılmış, 200x130 (135x55) mm ebatındadır.

Resim 9 : 111/04

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1102/1690-91 yılı olarak eserin sonunda görülmektedir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد وآله أجمعين، وبعد فإن العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الإمام عبد القاهر ابن عبد الرحمن الجرجاني رحمة الله عليه، مائة عامل، وهي تنقسم إلى قسمين...

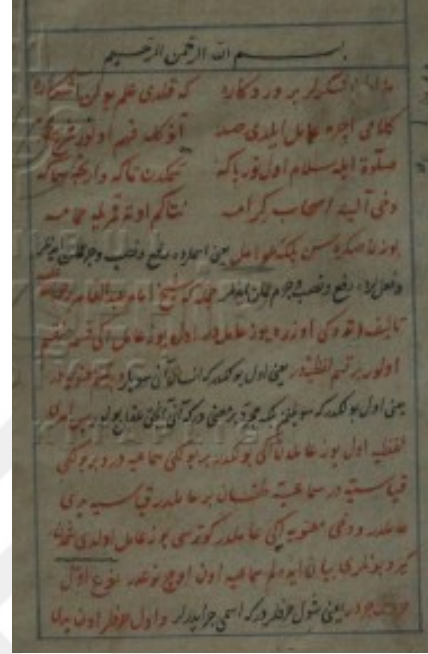
Son :

...وخبّر نحو: "زيد قائم" والعامل في الفعل المضارع وهو وقوعه موقع الاسم نحو: "زيد يضرب"، كما تقول: "زيد ضارب"، والعامل في المبتدأ والخبر- وهو معنوي فهذه مائة عامل فلا يستغنى الصغير والكبير والوضيع والرفيع عن معرفتها واستعمالها تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

3.2.9. 116 kayıtlı “Şerhu’l’-Avāmilü’l’-mi’e” nüshası

شرح العوامل المائة

Kitabın üzeri koyu kahverengi meşin kaplı, şirazeli, köşebentli, siyah kabartma şemseli, miklebli, 184 varak olup 205x145 (140x80) mm ölçülerinde olup, talik hattıyla 17 satırdan oluşmaktadır. İç kapak ebrulu kağıtla kaplanmıştır. Eserde yer yer rutubet izlerine rastlanmaktadır. Eser, Osmanlıca şerhler içermektedir. Osmanlıca kırmızı mürekkeple, Arapça siyah mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında tâlikât ve şerhler bulunmaktadır. Kitabın içerisinde başka yazma bulunmamaktadır.

Resim 10 : 116

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 16 Muharrem 1004/21 Eylül 1595 yılı olarak eserin sonunda görülmektedir.

Baş:

...یر ورو-کاره	کی قلدی علم یولن آشکاره
کلامی ایچره عمل ایلدی صن	انو کلس فهم اولور شرع محمد
صلاة ایله سلام اول نور پاکى	سلمکدن تاکی وارنجی سماکا...

Son:

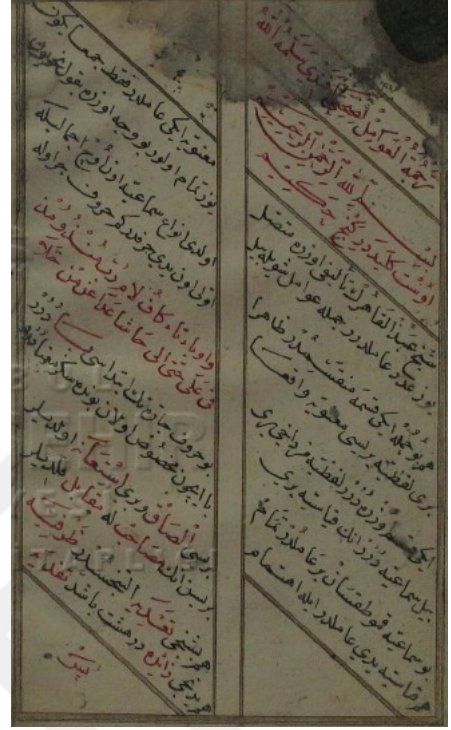
....مقام فاعلي اولمق جايذرر مثلا "طیبت نفس" دنلور. الحمد لله رب العالمين، تم هذا الكتاب بعون الله تعالى.

3.2.10. 1142/10 kayıtlı “ Tercümetü’l-Avâmil ” nüshası⁸⁸

Mecmua, koyu kahverengi meşin bir cilde sahip olup, cildin bazı yerlerinde çatlaklar ve sırt kısmında ayrılma görülmektedir. Mecmuanın iç kapağı ebru kağıt kaplı olup, incelenen eser, onuncu sırada 72b-75a varakları arasında, yaldızlı cetvel içinde nesih hattıyla 2 sütun içinde 12 satır yazılmıştır. 200x135 (160x95) mm ebatındadır. Eser, Avâmil’in Osmanlıca tercümesidir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1259/1843-44 yılı yazmanın başında görülmektedir.

Resim 11 : 1142/10

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، شيخ عبد القاهر ك تأليفى اوزره متصل يوز عدد عامل در
جمله عوامل شوبله بيل هم بو جمله ايكي قسمه منقسمدر ظاهر ا...

Son:

فعلى إنك دوشدى ساد سبخى شول مضاف اولان اسمدر اخره اسم تام اولدى يدينجيسى
آنك قيل تمنى معنويه مبتدا ايله خبردر صحتى تم.

⁸⁸ Eser, Abdulkâhir Cürçânî'nin *Avâmil*'ine yazılmış Osmanlıca tercümedir. Sıhhati efendiye aittir. Ancak kaynaklarda kendisi hakkında bir bilgiye ulaşılamadı.

3.2.11. 276/03 kayıtlı “ el-‘Avāmilü’l-mi‘e el-cedide ” nüshası

Mecmua, köşebentli koyu kahverengi meşin bir kaba sahip olup oldukça rutubet almış durumdadır. İncelenen eser, mecmuanın üçüncü kısmında, 68b-74b varakları arasındadır. İlk sayfasında yaldızlı güzel bir serlevha bulunan yazmanın, diğer sayfalarında yaldızlı cetvel içine nesih hattıyla 15 satır yazılmıştır. 175x105 (110x55) mm ebatındadır.

Resim 12 : 276/03

Müstensihi: es-Seyyid Halil b. Ali.

İstinsah kaydı: 1190/1776-77 senesinde istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد وآله أجمعين. وبعد فاعلم أنه لا بد لكل طالب معرفة الإعراب من معرفة مائة شيء. ستون منها تسمى عاملا، وثلاثون منها تسمى معمولا وعشرة منها تسمى عملا وإعرابا. فأبين لك بإذن الله تعالى هذه الثلاثة على طريق الإيجاز في ثلاثة أبواب، الباب الأول في العامل. الباب الثاني في المعمول. الباب الثالث في الإعراب، العامل الباب الأول في العامل وهو على ضربين، لفظي... ومعنوي. اللفظي في اللفظي على قسمين: سماعي وقياسي.

Son:

... إن ظهر في اللفظ يسمى لفظيا كما في الامثلة المذكورة، وإن لم يظهر ولم يقدر، في آخره يسمى محليا نحو: توكلنا على من لا يأتي الخير إلا من جهته، و الحمد لله رب العالمين.

3.2.12. Birgivî, Takîyüddîn Mehmed b. Pîr °Alî

برقيوي , تقي الدين محمد پر علي

Asıl adı Takîyüddin Mehmed olan İmam Birgivî, 929/1523 yılında Balıkesir’de dünyaya gelmiştir. Birgili diye de bilinmektedir. İlk derslerini müderris olan babası Pîr Alî Efendi’den almıştır. Daha sonra babası tarafından Semaniye medreselerine gönderilen Birgivî orada dönemin meşhur âlimlerinden dersler almıştır. Dönemin padişahı tarafından Aydın ilinin Ödemiş ilçesine bağlı Birgi nahiyesinde kurulan medreselerde müderrislik vazifesi verilmiştir.⁸⁹ Birgivî, Osmanlı döneminde yetişmiş olan seçkin bir âlim olmasının yanında dini ve ahlaki şahsiyeti bakımından da örnek bir şahsiyet ve önemli bir Türk âlimidir. Birgivî, 981/ 1573 yılında bir İstanbul seyahati sırasında veba hastalığına yakalanarak vefat etti ve Birgi’ye getirilerek orada defnedildi. Tefsir, tasavvuf, ahlak, akâid, hadis ve kıraat sahalarında eserler veren Birgivî’nin çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe olmak üzere 60’ın üzerinde eseri vardır.⁹⁰ Bu çalışmamızda incelenen *Avâmil* ve *İzhâr* adlı eserlerinden hariç pek çok alanda eser telif eden Birgivî’nin dil alanındaki eserleri şunlardır: *el-Avâmil*, *İzhârü’l-esrâr*, *Risâletün fi’s-sarf*, *el-Emsiletü’l-fâdliyye*, *Şerhu’l-Emsileti’l-fadliyye*, *Hâşiyetü Şerhi’l-fadliyye*, *İm’ânü’l-enzâr*, *İmtihânü’l-ezkiyâ*, *Kifâyetü’l-mübtedî*, *Şerhu Feriştahoğlu*⁹¹, *Ta’lîkât ale’l-İmtihân*, *Ta’lîkâtü’l-Fevâ’idi’z-Ziyâiyye*.⁹²

Bugüne kadar yazılan *Avâmil* risaleleri arasında en meşhurlarından biri Cürçânî’nin diğeri ise Birgivî’nindir. Cürçânî’nin eseri daha önce yazıldığı için Birgivi’nin eseri *el-Avâmilü’l-cedîde* olarak da bilinen nahiv ilmine dair yazılmış küçük bir risale mahiyetindedir. 1234/1818 yılında ilk baskısı yapılan eserin daha sonra başka şehirlerde de baskısı yapılmıştır. Birgivî’nin *el-Avâmil*’i de sadece metin

⁸⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1905, c.I, s.284.

⁹⁰ Emrullah Yüksel, ‘Birgivi’ **DİA**, c.VI, İstanbul, 1993, s.191-194; Bursalı, **a.g.e.**, c.1, s.284-285; Carl Brockelmann, **GAL**, c.II, Leiden, 1937-42, s.582-586.

⁹¹ Türkçe sözlük çalışmasıdır.

⁹² Ahmet Turan Arslan, **İmam Birgivî: Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri**, İstanbul, 1992, s.150-153; Nihal Atsız, **İstanbul Kütüphanelerine Göre Üç Bibliyografya: Birgili Mehmed Efendi Bibliyografyası, Ebussuud Bibliyografyası, Âlî Bibliyografyası**, İstanbul, 2013, s.80-100.

veya *el-Kâfiye* ve *İzhâr* ile beraber, yahut bir şerhi ya da hâşiyesiyle birlikte, en çok İstanbul’da olmak üzere Kahire, Bulak, Dımaşk ve Hindistan’da birçok defa basılmış, ayrıca bazı Osmanlı âlimleri tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerin de çoğu basılmıştır. Esere şerh yazan bazı âlimler şunlardır; Süleyman b. Ahmed, Hüseyin b. Ahmed Zeynizade, Kuşadalı İsmet Ahmed ve Mustafa b. İbrahim.⁹³

3.2.13. 1196/02 kayıtlı “ el-Avâmilü’l-mi’e el-cedide ” nüshası

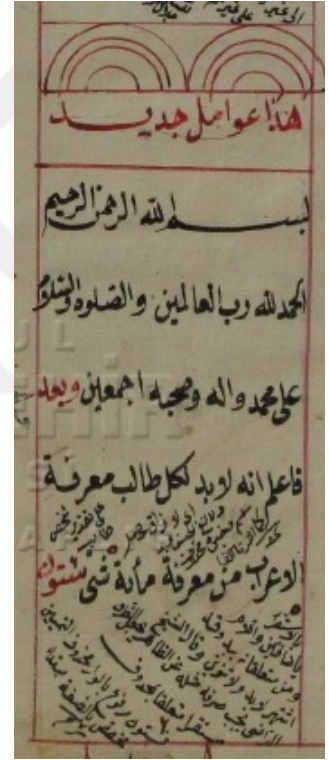
Mecmuanın dış kapakları ve miklebi ebru kağıt kaplı olup sırt ve sertab kısmı koyu kahverengi meşinle kaplanmıştır. İncelenen eser ikinci kısımda 72b-89b varakları arasındadır. Aharlı kağıda derkenarlı ve kırmızı cetvel içerisinde rika hattıyla 7 satır yazılmış olmakla birlikte şerhlerin ve talikaların da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Eser, 205x145 (170x115) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1236/1820-21 senesinde istinsah edilmiştir.

Baş: 276/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/03 numaralı yazmanın aynısı.

Resim 13 : 1196/02

⁹³ Durmuş, **a.g.m.**, s.106-107.

3.2.13. 1481/04 kayıtlı “ el-Avâmilü’l-mi’e el-cedide ” nüshası

Mecmuanın şemseli ve miklebli olan kahverengi kapağında özellikle sırt ve sertab kısmında ayrılmalar görülüyor. Sayfaları oldukça yıpranmış ve rutubet aldığı görülen eserin şirazesı dağılmış durumdadır. İncelenen eser mecmuanın dördüncü bölümünde, 70b-75a varakları arasında, kırmızı cetvel içerisinde rika hattıyla, her varak yüzüne 15 satır yazılmıştır. Bazı sayfa kenarlarında şerhler bulunmaktadır. Eser, 200x140 (150x80) mm ebatındadır.

Resim 14 : 1481/04

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Yazmanın ilk sayfasında 1220 olarak görülüyor.

Baş: 276/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.3. el-^oUnmūẓec fi’n-naḥv

الأنموذج في النحو

İncelenen eser, müellifin nahivle ilgili olan eseri *el-Mufasssâl*’dan ihtisar edilmiş olup, üzerine çeşitli şerhler yazılmış ve birçok baskısı yapılmıştır.⁹⁴

⁹⁴ Mustafa Öztürk-Mehmet Suat Mertoğlu, “Zemahşerî” **DİA**, İstanbul, 2013, c.XLIV, s.235; Serkis, **a.g.e.**, c.I, s.973-976; Çelebi, **a.g.e.**, c.II, s.1475, 1484.

3.3.1. ez-Zemahşerî

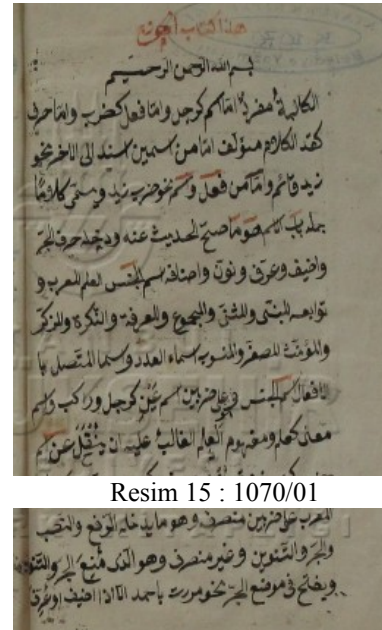
الزمخشري

Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, 27 Recep 467(19 Mart 1075) tarihinde, Çarşamba günü, Hârizm bölgesinde Türkmenistan'ın Taşavuz ili Koroğlu ilçesindeki Zemahşer'de doğmuştur. İlk derslerini babasından almış daha sonra kendi isteği üzerine medreseye gönderilmiştir. Hârizm, Buhara ve Bağdat gibi ilim merkezlerinde birçok âlimin derslerine katılmıştır. Kaynaklarda Zemahşerî'nin bir bacağına takma olduğu, bu yüzden uzun elbise giydiği belirtilir. Zemahşeri, Arap dili ve edebiyatı konusunda otorite kabul edilmiş ve Arap asıllı olmamasına rağmen “Şeyhü'l-Arabiyye” diye nitelendirilmiştir. Hatta onun bir gün Ebûkubey's dağına çıkıp Araplar'a, “Atalarımızın dilini gelin benden öğrenin” dediği rivayet edilmektedir. 9 Zilhicce 538 (13 Haziran 1144) tarihinde Cürcâniye'de vefat ettiği bilinmektedir. Mutezili olduğu bilinen âlimin meşhur *el-Keşşaf* adlı eserinden hariç diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Mufasssal*, *el-Minhâc fî usûli'd-dîn*, *Şerhu ebyâti Kitâbi Sîbeveyhi*, *Esâsü'l-belâğa*.⁹⁵

3.3.2. 1070/01 kayıtlı “ el-³Unmūzec fi'n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın dış kapağının cildi soyulmuş vaziyette olup, yıpranmış ve bazı sayfalarında kopmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada birinci sırada, 1b-15b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 15 satır olarak yazılmış olup, 180x120 (120x60) mm ebatındadır.

Müstensihi: Es-seyyid Ali b. Abdullah.

Resim 15 : 1070/01

⁹⁵ İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. II., s.402-403; Çelebi, **a.g.e.**, c. II, s.1475-1484.

İstinsah kaydı: 1300/1882-83 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الكلمة مفرد، أما اسم كرجل، وأما فعل كضرب، و أما حرف
كقد. الكلام مؤلف، أما من اسمين أسند إلى الآخر نحو: زيد قائم، وأما من فعل و اسم نحو:
ضرب زيد ...

Son:

... و تزداد في كل متحرك حركته غير إعرابية للوقف خاصة نحو: ثمه و حيله و ماله
و سلطانيه و لا تكون إلا ساكنة و تحريكها لحن.

3.4. el-Misbâh fi'n-nahv ve Şerhleri

المصباح في النحو

el-Misbâh fi'n Nahv, oğlu Cemaleddin Ali'ye Arap dilini öğretmek amacıyla Abdülkahir el-Cürcânî'nin *Mi'etü 'âmil*, *el-Cümel fi'n-nahv* ve *et-Tetimme* adlı gramer kitaplarından ihtisar ederek meydana getirdiği bir gramer kitabıdır. Eser tertibi bakımından da yine klasik nahiv kitaplarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Eser nahiv terimleri, lafzî ve kıyasi âmiller, semâi âmiller, manevi âmiller, fusûl fi'l-Arabiyye şeklinde beş bölümden ve bir hatimeden oluşmaktadır. Elli kadar şerh ve haşiyesiyle birçok manzum şekli mevcut olan *el-Misbâh* defalarca basılmıştır.

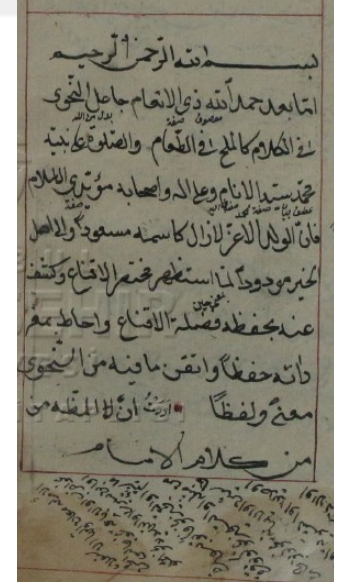
3.4.1. el-Mutarrizî

المطرزي

Müellifin tam adı, Ebü'l-Feth Burhanüddin Nasır b. Abdisseyid b. Ali el-Mutarrizî el-Harizmi'dir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi olmayan Mutarrizî 538/1143 yılında Harizm'de Cürcâniye'de dünyaya geldi. Mutarrizî nisbesi, dedelerinin nakış işiyle meşgul olmasından dolayı verilmiştir.⁹⁶ İlk derslerini babasından alan Mutarrizî, diğer birçok âlimden dil, edebiyat, sözlük, fıkıh, tefsir, mantık alanında dersler aldı. Muhammed b. Ali et-Tacir'den hadis dinledi. Zemahşeri'nin öldüğü yıl aynı yerde dünyaya geldiğinden "Halifetü'z-Zemahşeri" diye tanındı.⁹⁷ İbn Hallikân'a göre Mutarrizî sahasında otoriter bir bilgidir.⁹⁸ Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Îzâh şerhu Makâmâtî'l-Harîrî*, *el-Muğrib fi tertibi'l-Mu'rib*.

3.4.2. 1481/05 kayıtlı “ el-Miśbâh fi'n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın şemseli ve miklebli olan kahverengi kapağında özellikle sırt ve sertab kısmında ayrılmalar görülüyor. Sayfaları oldukça yıpranmış ve rutubet aldığı görülen eserin şirazesı dağılmış durumda. İncelenen eser yazmanın beşinci bölümünde, 77b-106b varakları arasında kırmızı cetvel içerisinde nesih hattıyla 11 satır yazılmıştır. Şerhler ve taliklar derkenar içindedir. Eser 200x140 (130x75) mm ebatındadır.

Resim 16 : 1481/05

Müstensihi: Nâsûh b. Hamza.

İstinsah kaydı: 1071/1660-61 yılında istinsah edilmiştir.

⁹⁶ M. Sadi Çöğenli, “Mutarrizi” **DİA**, İstanbul, 2006, c.XXXI, s.375-377.

⁹⁷ Yâkût Hamevi, **a.g.e.**, c.IX, s.212

⁹⁸ İbn Hallikân, **Vafayâtu'l-a'yân**, nşr. İhsân 'Abbâs, c.V, Beyrut, 1977, s.371.

Baş:

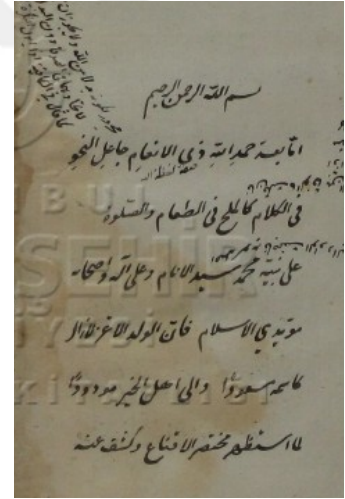
بسم الله الرحمن الرحيم، حمدا لله ذي الأنعام جاعل النحوى في الكلام كالمح في الطعام
والصلاة على نبيه محمد سيد الإمام وعلى آله وصحبه مؤيدي الإسلام فإن الولد الأعز لا زال
كاسمه مسعودا وإلى أنها الخير مودودا لما استظهر مختصر الإقناع وكشف عنه بحفظه فضالة
القناع وأحاط بمفرداته حفظا وأتقن ما فيه من النحوى...

Son:

...ومن الثانى قوله تعالى، قل: "بل ملة إبراهيم حنيفاً"، بإضمار- نتبع لدلالة كون هوداً و
منه من فعل هذا قلت زيد بإضمار- فعله والإضمار بدون ذلك لا يجوز وقريب من هذا الإضمار
على شريطة التفسير لأن الدال عليه لفظاً أيضاً إلا أنه يعقبه وفي الأول ما سبق من الكلام،
الحمد لله .

3.4.3. 1552/04 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın cildi büyük oranda soyulmuş, şirazesi dağılmış ve rutubet görmüş durumdadır. Sayfa kenarlarına yer yer şerhler yazılmıştır. İncelenen eser dördüncü sırada, 42b-82b varakları arasında rika hattıyla 10 satır olarak yazılmıştır. Eser, 210x130 (115x50) mm ebadındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 22 Şevval 1082/21 Şubat 1672 yılında istinsah edilmiştir.

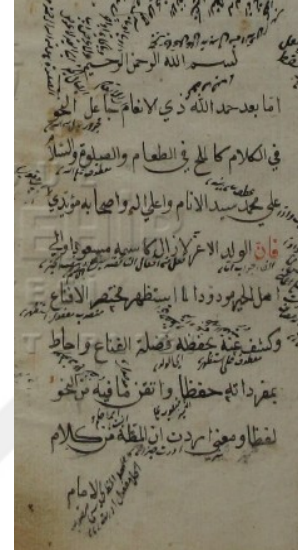
Resim 17 : 1152/04

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.4. 111/03 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın dış kapağı soyulmuş vaziyette fakat miklebi yeşil kağıt kaplamalı durumdadır. Mecmuanın içerisinde başka yazmalar bulunmakla beraber incelenen eser üçüncü sırada, 61b-89b varakları arasındadır. Aharlı kağıda nesih hattıyla 13 satır yazılan eserin ilk sayfalarında şerhler bulunmaktadır. Eser, 200x130 (135x55) mm ebadındadır.

Resim 18 : 111/03

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1102 Şaban/1691 Nisan ayında istinsah edilmiştir.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.5. 1272/02 kayıtlı “el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın cildi yaldızlı baskılı kağıtla kaplanmış olup iç kısmında farklı bir baskı karton kapak bulunmaktadır. Sırt kısmı kahverengi meşin olup, genel olarak yıpranmış ve kenarları soyulmuş durumda. Rutubet aldığı görülen eserin bazı sayfalarında ayrılmalar görüldü. Aharlı kağıt üzerine talik hattıyla 9 satır yazılan eser, ikinci bölümde 70b-118b varakları arasındadır. Eser, 175x105 (105x50) mm ebatındadır.

Resim 19 : 1272/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.6. 1268/02 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, mavi kağıt üzerine siyah baskılı ve yaldızlı bir cilde sahip olup, sırt kısmı kırmızı meşin kaplıdır. Yıpranmalar görülen cildin yanında iç sayfaların bazı yerlerinde ayrılmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada ikinci kısımda olup, 83b-132b varakları arasında kırmızı cetvel içinde talik hattıyla 9 satır olarak yazılmıştır. Bazı sayfalarda talikalar görülmektedir. Eser, 185x130 (135x65) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1079 Rebiülevvel/1668

Ağustos-Eylül ayında istinsah edilmiştir.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

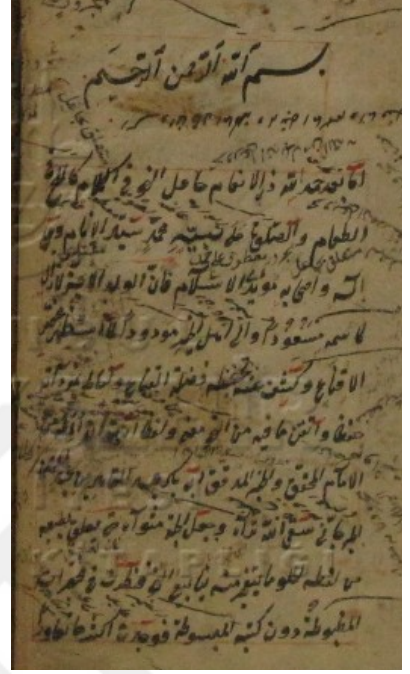
Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Resim 20 : 1268/02

3.4.7. 1031/03 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, üzeri kahverengi meşin, şemseli, miklebli olup sırtı yıpranmış durumdadır. Aharlı sarı kağıda az da olsa kırmızı kağıda, kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak, kırmızı cetvel içine yazılmıştır. Rika hattıyla her varak yüzüne 13 satır yazılı olup, 175x120 (105x60) mm ölçülerindedir. Toplamda 59 varaktan oluşan mecmuanın içinde 3 yazma eser bulunmaktadır, incelenen eser 31b-52b varakları arasında yer alır. Eserden kopan sayfaların da ayrı bir eser olduğu düşünülmele beraber herhangi bir kaydı bulunmamaktadır. Sayfa kenarlarında şerhler ve talikalar görülmektedir.

Resim 21 : 1031/03

Müstensihi: Rastlanmadı.

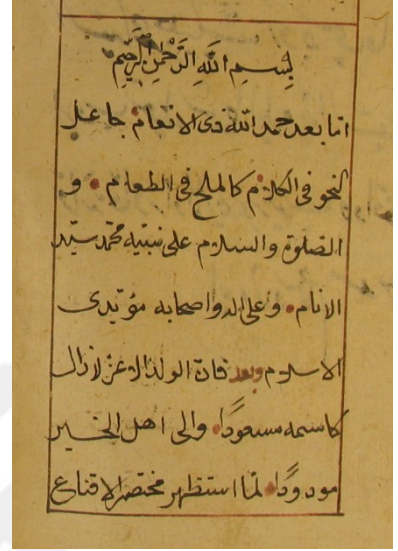
İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.8. 213/01 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın cildi ebrulu kağıtla kaplanmış ve kahverengi bir sırta sahiptir. Eserde aharlı kağıt kullanılmış olup yukarı tarafından su almış olduğu görülmektedir. Eser yazımında kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmış, paragraf başları kırmızı mürekkeple belirlenmiştir. Mecmua toplam 56 varaktan ve 11 satırdan oluşmaktadır. Eser birinci kısımda 1b-44b varakları arasında yer alır. 190x135 (120x50) mm boyutlarında olup, okunaklı nesih hatla yazılmıştır.

Resim 22 : 213/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1139 Rebiülevvel/1726 Ekim-Kasım ayında istinsah edilmiştir.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.9. 235 kayıtlı “ el-MiŞbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

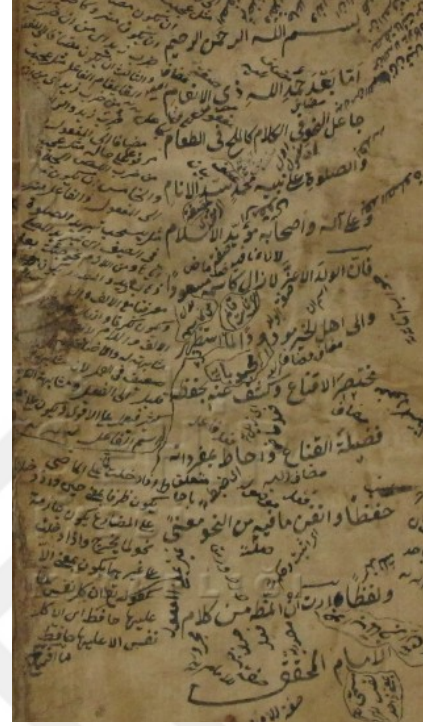
Eser, mukavva üzerine ebru kağıt kaplı cildin içinde, aharlı kağıda kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak 43 varak nesih hattıyla 9 satır olarak yazılmıştır. Rutubet aldığı görülen eserin bazı sayfalarında kopmalar görülmektedir. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır. Eser, 170x120 (110x70) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 890 Rebiülevvel/1485 Mart-Nisan ayında istinsah edilmiştir.

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

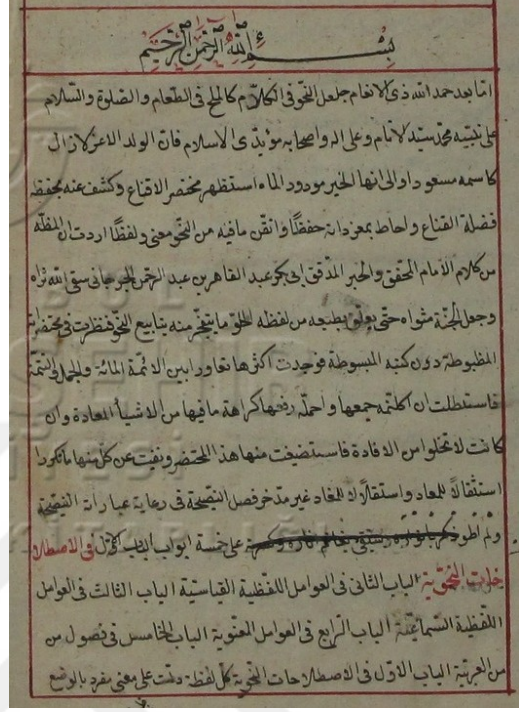
Resim 23 : 235

3.4.10. 81/06 kayıtlı “ el-Miṣbāḥ fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, aharlı kağıtla kaplanmış koyu kahverengi meşin bir cilde sahiptir. İncelenen eser altıncı kısımda, 105b-115b varakları arasında kırmızı cetvel içinde nesih yazıyla 19 satır olarak yazılmıştır. Örneklerin altı kırmızı ile çizilmiştir. Eser, 210x150 (135x75) mm ebatındadır.

Müstensihi: Hafız Mustafa b. Muhammed Emin.

İstinsah kaydı: 1163 Recep/1750
Haziran-Temmuz ayında istinsah edilmiştir.

Resim 24 : 81/06

Baş: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1481/05 numaralı yazmanın aynısı.

3.4.11. 1292 kayıtlı “ ed-Ḍavʿu ʿale'l-miṣbāḥ ” nüshası⁹⁹

الضوء على المصباح

Eser, koyu kahverengi şemseli, miklebli, meşin ciltli olup sırt kısmı oldukça yıpranmış ve şirazesi dağılmış durumdadır. 180 varak üzerine kırmızı cetvel içine rika hattıyla 13 satır olarak yazılmış olup, derkenarların içine şerhler yazılmıştır. Eser 190x125 (185x115) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، قال الإمام ناصر الدين أبو المكارم المطرزي.. أما بعد حمد الله
أما كلمة فيها معنى الشرط فلذلك كانت إلغاء لازمة لها. قال سيبويه: قولهم، "أما زيد فمنطلق"،
معناه: "مهما يكن في شيء فزيد منطلق"...

Son:

...وهذا باب للإطناب فيه محال لكونه يفضى إلى الملal فاختصرت على هذا التقدير
فليس الرى عن الكشف...تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

Resim 25 : 1292

⁹⁹ Davʿul-Misbah Mutarrizî'nin eserine şerh olarak yazılmıştır.

3.4.12. el-İsferâyînî (ö. 682/1283)

الإسفر اينى

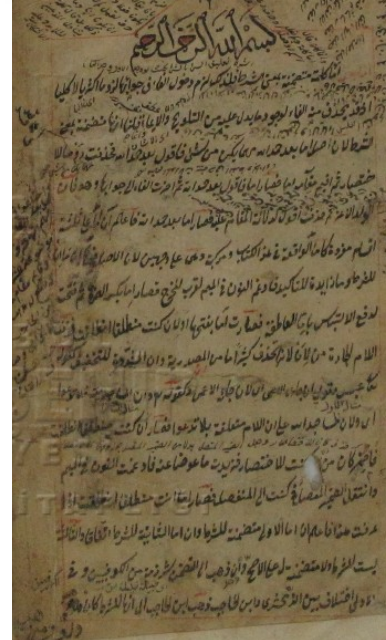
Horasanlı âlimlerden Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Seyfeddin, Tâceddin el-İsferâyînî hakkında fazla bir bilgi bulunamadı. Eserlerinden bilinenleri şunlardır:¹⁰⁰ *Dav'ü'l-misbâh*, *Lübbü'l-i'râb*, *Lübbü'l-lübâb*.¹⁰¹

3.4.13. 1031/02 kayıtlı “ Hâşiye ʿalâ şerhi dibâceti'l-mişbâh ” nüshası

حاشية على شرح ديياجة المصباح

el-Mutarrizî'nin nahiv ilmine dair *el-Misbâh* adlı eserinin dibacesi ile ilgili, *Ferâid* adıyla yazmış olduğu kapsamlı ve kıymetli bir şerhtir. *Dibâce Şerhi* diye de bilinmektedir. Eser, öğrenciler için önemli bir kaynak olmuş, daha sonra esere, Muhammed b. İbrahim el-Hanbelî (908-971) tarafından “*en-Nabdu'l-Celî ʿalâ Şerhi Ibn Seydî ʿAlî*” adında çok kapsamlı bir haşiye yazılmıştır.¹⁰²

Mecmua, üzeri kahverengi meşin, şemseli, miklebli olup sırtı yıpranmış durumdadır. Aharlı sarı kağıda az da olsa kırmızı kağıda, kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak, bazı bölümlerde kırmızı cetvel kullanılarak rika hattıyla 17 satır olarak yazılmıştır. 175x120 (135x70) mm ebatındadır. İncelenen eser, birinci sırada 12b-30b varakları arasında yer alır. Eserden kopan sayfaların da ayrı bir eser olduğu düşünülmele beraber herhangi bir kaydı bulunmamaktadır. Sayfa kenarlarında şerhler ve talikalar görülmektedir.

Resim 26 : 1031/02

¹⁰⁰ İsmail Narin, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler*, c.I, 2013, s.382; Rabiha Çelebi, *el-İsferâyînî ve Lübbü'l-elbâb fî ilmi'l-i'râb*, DEÜİFD, 1992, sy.VII, s. 297-321.

¹⁰¹ Osman Çetin, “Horasan” *DİA*, 1998, İstanbul, c.XVIII, s.240.

¹⁰² Mehmet Yalar, “XVI. Yüzyıl Bursa Âlimleri ve Arap Diline Katkıları”, *UÜİFD*, 2001, c.X/I, s.127-130.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، أما كلمة متضمنة لمعنى الشرط فلذلك لزم دخول الفاء في
جوابها لزوماً أكثرية لا كلياً إذ قد يحذف منه الفاء ...

Son:

...علم النحو معرفة العوامل و المعمول فالبحث في الرابع عن العوامل و ان...ظاهر
بين من هذا الفن وبين في هذا الفن والمقصود من الفن مقدم على المقعدة .

3.4.14. Y^caḳūb b. Seyyid ^cAlī el-Burūsevī (ö. 931/1525)

البروسوي، يعقوب بن سيد علي

Müellifimiz Ya'kûb b. Seyyid Ali el-Bursevî, Seyyid Alizâde olarak da tanınmaktadır. Hakkında fazla bir bilgiye ulaşılabilen müellifin doğum tarihi ve yeri bulunamadı. 931 yılında hac dönüşü Mısır'da vefat etmiştir. İkinci Bayezid tarafından kendisine “Şir’a Şârihî” lakabını verildi. Dönemin önemli âlimleri arasında sayılan Seyyid Alizâde'nin “Şir'at-ül-İslâm” adlı esere yazmış olduğu şerhi meşhur olmuştur. Bundan başka, *Gülistân*'ı Arapça olarak şerh etti. *Şerh-i Ferâiz* 'e, *Dibâce* 'ye, *Mesâbih şerhine*, *Metâli 'ul-envâr şerhine*, haşiyeler yazdı.¹⁰³

¹⁰³ Kehhale, a.g.e, s.251; Katib Çelebi, a.g.e., c.I, s.1044, 1709.

3.4.15. 1120 kayıtlı “ Ḥāṣiye ʿalā ṣerḥi dibāceti’l-miṣbāh ” nüshası

Eser, siyah meşin kabın üzerine sarı kağıt kaplı, mikleblı ve yıpranmış durumdadır. Yer yer rutubet izleri görülen eser aharlı açık sarı kağıda rika hattıyla 19 satır olarak yazılmış, toplam 194 varaktan oluşmaktadır. Eser, 210x130 (130x60) mm ebatındadır.

Resim 27 : 1120

Müstensihi: Muhammed b. Şeyh Yusuf.

İstinsah kaydı: Niksar’da 23 Zilhicce Çarşamba günü istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، الحمد لله الذي أعرب
تركيب الكائنات من مزج كاف ونون، وبنى الأفلاك المرفوعة على الحركة والأرض
المخفوضة على السكون...

Son:

...إذا ضرب الغلام لا يدل على ضرب سيده الرفع في هذه الصورة أحسن، وإن كان
التعريف كثر الاستعمال قدم الحاجة مع الرفع إلى الأضرار- الذي يحتاج إلى التفسير.

kayıtlı “ Ḥāṣiye ʿalā ṣerḥi dibāceti’l-miṣbāh ” nüshası 1466 .3.4.16

Eser siyah meşin kabın üzerine ebru kağıt kaplı, oldukça yıpranmış, rutubet almış durumdadır. 99 varak üzerine rika hattıyla 19 satır yazılmıştır. 210x130 (155x70) mm ebatındadır. Bazı sayfalarda şerhler görülmektedir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

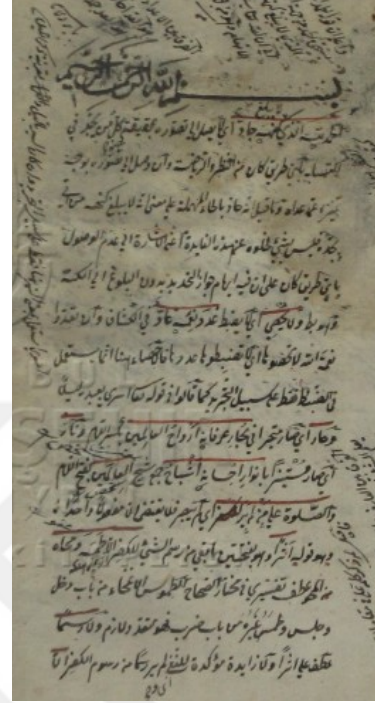
İstinsah kaydı: 2 Cemâziyel-Evvel 1000/15
Şubat 1592 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد ، أي
لا يصل إلى تصوره بحقيقته كل من يجد في اكتسابه بأي طريق كان من النظر و الرياضة و أن
وصل

Son:

... أن يكون هو الباب الخامس الذي في فصوله من العربية، فلم لا يجوز أن يكون شيئاً
آخر ... يلزم ثبوت الخامس بالاستقراء في أجزاء الكتاب وأبوابه لا بالعقل يجوز أن يكون شيئاً
آخر غير الخامس تمت الكتاب بعون الله الوهاب.

Resim 28 : 1466

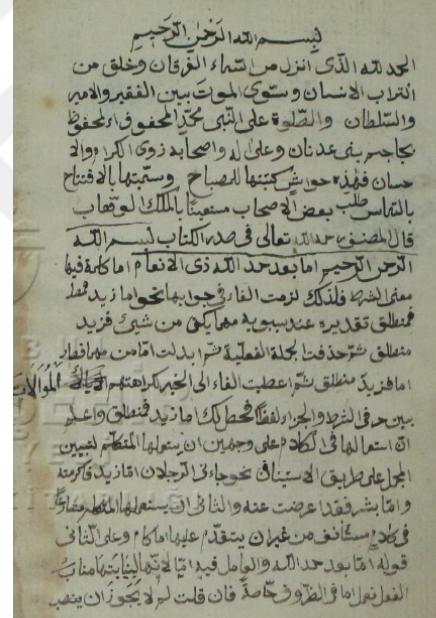
3.4.17. 89/01 kayıtlı “ el-İftitâh fî şerhi'l-misbâh ” nüshası

الافتتاح في شرح المصباح

el-İftitâh fî şerhi'l-misbâh adlı eser, Mutarrızî'nin, *el-Misbâh* adlı eserinin şerhidir. Hasan Paşa bu eserinde, *el-Misbâh*'ın diğer şerhlerinde eksik ve müphem bırakılan meselelere açıklık getirmiştir. Ayrıca diğerlerine göre daha derli toplu olan bu şerh üzerine Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 969/1562) ile Keçi Mehmed Efendi (ö. 1054/1644) tarafından birer hâşiye yazılmıştır. Eserin yazma nüshaları Türkiye'deki birçok kütüphanede mevcuttur.¹⁰⁴

Mecmuanın kapağında baskılı kağıtla kaplanan cildi solmuş ve yıpranmış durumda olup, miklebindeki baskı sağlam durumdadır. Eserin sırt ve sertab bölümünde kopmalar ve ayrılmalar görülmektedir. Şirazesi büyük ölçüde dağılmış olan eserin sayfalarında rutubet gözlenmektedir. İncelenen eser yazmanın birinci bölümünde 1b-94a varakları arasında, rika hattıyla 20 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (145x90) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

Resim 29 : 89/01

İstinsah kaydı: Şaban ayının son günlerinden Çarşamba günü 1067/ Haziran 1657 yılında istinsah edildi.

¹⁰⁴ Hüseyin Yazıcı, “Hasan Paşa, Niksârî” **DİA**, İstanbul, 1997, c.XVI, s.338-339.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي أنزل من السماء الفرقان و خلق من التراب
الإنسان و سوى الموت بين الفقير و الامير و السلطان و الصلاة على نبي محمد ... أما بعد حمدا
لله ذي الانعام أما كلمة فيها معنى الشرط فكذلك

Son:

...ولا يجوز- أن يقدر قبل عمرا وضرب الغلام لا يدل على ضرب سيده والرفع في هذه
الصورة أحسن وإن كان التعريف كثر الإستعمال قدم الحاجة مع الرفع إلى الأضرار- الذي يحتاج
إلى التفسير.

3.4.18. Hasan Pāṣā b. ʿAlāeddīn el-ʿesved (ö. 827/1424)

حسن باشا بن علاء الدين الأسود

Niksari Hasan Paşa olarak da tanınan müellif hicri 750 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Türkmenlerde âdet olduğu üzere babasının en büyük oğlu olması sebebiyle kendisine “paşa” lakabı verilmiştir. Babası, I. Murad devri âlimlerinden Afyonkarahisarlı Kara Hoca diye meşhur Alâeddin Ali Esved'dir. (ö. 19 Ekim 1397) Niksârî nisbesini ya burada doğduğu veya bir süre bu şehirde yaşadığı için almış olmalıdır. İlk eğitimini babasından almış, daha sonra Aksaray'a gitmiş orada tahsil görmüştür. Müderrislik hayatının büyük bir kısmını kaplamış ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunun yanında vezirlik ve kazaskerlik gibi görevlerinde de bulunmuştur. 827 yılında vefat eden âlimin kabri Bursa'da bulunmaktadır.¹⁰⁵ Bilinen eserleri şunlardır: *Şerhu'l-İzzî*, *Şerhu'l-Merâh* ve incelenen eser *el-İftitâh fî şerhi'l-Misbâh*.

¹⁰⁵ Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, İstanbul, 1951-55, s.287.

3.4.19. 231 kayıtlı “ el-İslāh fī şerhi dībāceti’l-mişbāh ” nüshası

الإصلاح في شرح ديباجة المصباح

Mutarrizî’nin nahve dair el-Miśbâh isimli eserinin dibacesine Hacı Baba b. Hacı İbrâhim Tosyevî tarafından yapılan şerh üzerine yazılmış bir hâşiyedir.¹⁰⁶

Muallim Cevdet koleksiyonunda bulunan eser, siyah meşin kaplı olup sırtı kahverengi meşin kaplanarak tamir görmüş olup, bazı sayfalarında kopmalar görülmektedir. 177 varaktan oluşan eser düzgün bir rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır yazılmış ve 200x135 (140x80) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1029 yılında istinsah edilmiştir.

Resim 30 : 231

Baş:

الحمد لله الذي له الكلمة العليا و له المثل الأعلى و له أفعال لإعراب وجوده و له أسماء
الذبات عن احسن وجوده... وبعد فيقول الفقير المعترف بالنقص پر محمد بن يوسف عفى عنها
رب اللطيف لما كان الاوراق المجموعة الإعراب ...

Son:

... أن يكون شيء آخر غير الباب الخامس، وهو حسبي و نعم الوكيل وهو حسبي ونعم

النصير تم.

¹⁰⁶Tahir, a.g.e, s.422; Handan Aymelek, **Pir Mehmed Bin Yusuf el Ankaravî’nin Tercümânül-lüga İnceleme-metin**, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2015.

Ḳara Pīrī, Muḥammed b. Yūsuf el-ʿAnkaravī (ö. 886/1462) .3.4.20

قره پیری محمد بن يوسف الأنقروى

Lügat ve fıkıh âlimi Pir Muhammed İbni Yusuf hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamadı. Vefat tarihi konusunda 886,866 veya 890 gibi tarihler vardır. Babasının adının Yusuf olduğu bilinen müellifimiz, Rumi, Ankaravi, Karapiri, Karamani nisbeleriyle anılır. Eserlerinde Konya Ereğli’de doğduğu ve Ankara’da yaşadığı kaydedilir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Mültekatü's-Sıhah ve'l-mülhak bi-Muhtari's-Sıhah, Luğat-ı Karapiri, Zübdetü'l Fetava*.

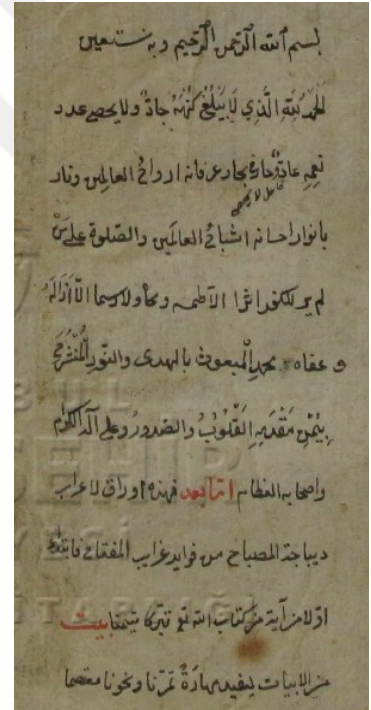
3.4.21. 1031/01 kayıtlı “ Şerḥu dībāceti’l-miṣbāh ” nüshası¹⁰⁷

شرح ديابة المصباح

Mecmua, üzeri kahverengi meşin, şemseli, miklebli olup sırtı yıpranmış durumdadır. Aharlı sarı kağıda, kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak, rika hattıyla 13 satır yazılmıştır. 175x120 (105x60) mm ölçülerindedir. İncelenen eser 1b-10a varakları arasında yer alır. Eserden kopan sayfaların da ayrı bir eser olduğu düşünülmele beraber herhangi bir kaydı bulunmamaktadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 31 : 1031/01

¹⁰⁷ Müellifi belli olmayan bu eser Mutarrızî’nin *el-Misbah* adlı eserine yazılmış şerh mahiyetindedir. Eser bazı kaynaklarda *irab-ı dibaceti’l-misbah* olarak da kayıtlıdır. bkz. Kral Abdülaziz kütüphanesi, Mekke “<http://www.kadl.sa>”

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، الحمد لله الذي لا يبلغ كنهه جاد ولا يحصى عدد نعمه عاد حار في بحار عرفانه أرواح العالمين . . . أما بعد فهذه الأوراق لإعراب ديباجة المصباح من فوائد غرائب المفتاح...

Son:

...فلذلك يسمى هذا العلم نحواً وهذا المنقول عنه أصل النحو ثم استنبط عنه العلماء الراسخون والفضلاء الكاملون كتباً كثيرة واستخرجوا منه أبحاثاً طويلة تسهيلاً لتعليم العلم وتيسيراً لمن بعدهم فبعد بيان هذا المعقود لا بد من الشروع إلى المقصود- تم

3.5. eş-Şâfiye ve Şerhleri

الشافية

eş-Şâfiye, Sarf ve imla ile ilgili bir eserdir. Muhtasar bir kitap olmasına rağmen bütün sarf konularını ihtiva eder. İbnu'l-Hâcib'in diğer meşhur eseri olan *el-Kâfiye* gibi *eş-Şâfiye*'nin de kaynak bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Kitap, İstanbul, Delhi, Kalküta, Kanpûr, Kahire'de pek çok kez basılmıştır.¹⁰⁸ Aynı zamanda bu eser üzerinde müellifin kendi de dahil olmak üzere er-Râdi (ö. 688/1287), el-Çârperdi ve Nûkrekâr tarafından şerh yazılmıştır. 1995 yılında Mekke'de ve Beyrut'ta neşredilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Hulusi Kılıç, "İbnü'l Hâcib" **DİA**, İstanbul, 2000, c.XXI, s.55-58.

¹⁰⁹ Brockelmann, **a.g.e.**, c.I, s.535-537; İbrahim Yılmaz, "İbnu'l-Hâcib, hayatı, eserleri ve El-Kâfiye adlı eserinin incelenmesi" **AÜİFD**, 1997, sy.XIII, s.470-482.

3.5.1. ʾİbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249)

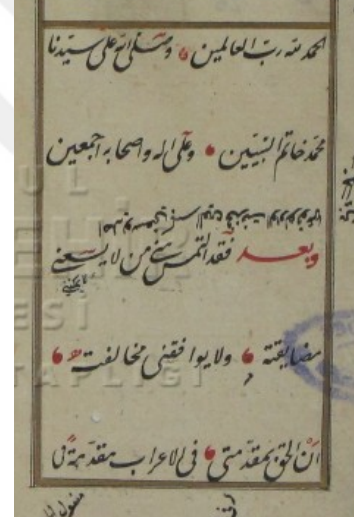
ابن الحاجب

Tam adı İbnu'l-Hâcib Ebû Amr Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus Cemaleddini ed-Devvânî'dir.¹¹⁰ 570 senesinde Mısır'ın Kavs eyâletinde bulunan İsnâ kasabasında doğdu. 646 yılında İskenderiye'de vefat etti. Babasının vezir olmasından dolayı kendisine İbn-i Hâcib lakabı verildi. İbnu'l-Hâcib, nahiv, sarf, fıkıh usulü, fıkıh, kelam, aruz ilmi gibi çeşitli sahalarda çok faydalı eserler bırakmıştır.¹¹¹

Eserlerinden bazıları şunlardır: *Akidetu İbn-i Hâcib, el-İzah, eş-Şâfiye, el-Emâli en-Nahviyye.*

3.5.2. 194 kayıtlı “ eş-Şâfiye ” nüshası

Eser, kahverengi meşin kaplı, köşebentli, şemseli, miklebli olup 94 varaktan oluşmaktadır. İlk sayfasında yaldızlı cetvel diğer sayfalarında kırmızı cetvel içine talik hattıyla 7 satır yazılmıştır. 205x130 (135x60) mm ebatındadır. Sayfalarda rutubet görülmektedir. Sayfa kenarlarında şerhler bulunmaktadır.

Resim 32 : 194

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد خاتم النبيين ، وعلى آله و صحبه
أجمعين ، و بعد فقد سألتني من لا يسعني مخالفته أن ألحق بمقدمتي في الإعراب مقدمة في

¹¹⁰ Çelebi, a.g.e., c.I, s. 162, 212, 294.

¹¹¹ İbn Hallikân, a.g.e., c.III, s.248.

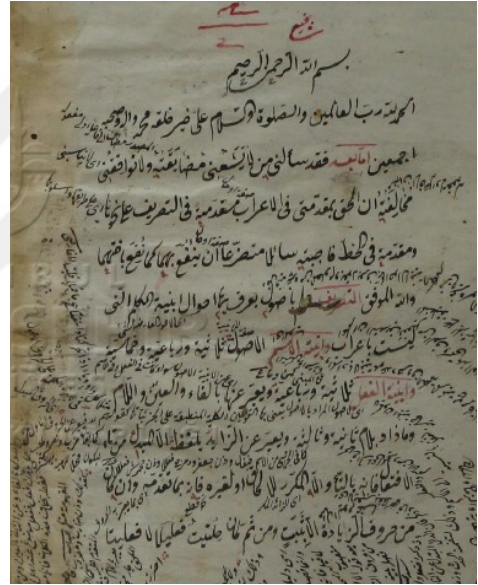
التصريف على نحوها و مقدمة في الخط، فأجبتة سائلا متضرعا أن ينفع بهما كما نفع
بأختهما، والله الموفق...-

Son:

...وأما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير بلى و إلى، و على و حتى.

3.5.3. 219/01 kayıtlı “ eş-Şāfiye ” nüshası

Mecmua, kahverengi meşin cilt üzeri ebru kağıt kaplı, miklebli iyi durumdadır. Aharlı açık sarı kağıda rika hattıyla 13 satır yazılan eser, mecmuada birinci bölümde 1b-34a varakları arasındadır. 210x155 (145x80) mm ebatındadır. İlk sayfalarında şerhler bulunmaktadır.

Resim 33 : 219/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 194 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 194 numaralı yazmanın aynısı.

3.5.4. 127 kayıtlı “ Şerhu’ş-şāfiye ” nüshası

شرح الشافعي

Şerhu’ş-Şāfiye, Cemaleddin İbnü'l-Hâcib’in sarfla ilgili eş-Şāfiye adlı eserinin şerhi olup müstakil birçok baskısından başka, “Gümüş kuyumcusu” manasındaki “Nukrekâr” lakabıyla tanınan Abdullah b. Muhammed el-Hüseynî'nin Şerhu’ş-şāfiye fi't-tasrif adlı eserinin kenarında

taş baskı olarak neşredilmiştir. Eser üzerine yapılan haşiyelerden İzzeddin İbn Cemaa ile Hüseyin er-Rûmî'nin haşiyesi bir mecmua içinde birlikte basılmıştır.¹¹²

Eserin dış kapağı tamamen yok olmuş şîrâzesinde dağılmalar görülmektedir. Toplam 160 varaktan oluşan eser, ilk sayfasında yaldızlı cetvel, diğer sayfalarında ise kırmızı cetvel içinde rika hattıyla 21 satır olarak yazılmıştır. Eser, 195x130 (155x70) mm ebatındadır. Kütüphaneye Sadettin Ferid tarafından 25/11/1960 yılında verilmiştir.

Resim 34 : 127

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي علا بطوله، ودنا بطوله ما نخ كل غنيمة وفضل
و كاشف كل عزيمة وأزل نعمده على ما أخذ و أعطى ونشكره على ما أبلى و ابتلى أحاط علما
بتصريف السنين و الشهور- و تقليب الأيام و الدهور- أنشأ الخلق إنشاء من غير اخلال ...

Son:

...للکسرة وأما الحروف فلم يكتب منها بالياء غير بلى لامالة الفه و على و إلى لانقلاب
الفهما الى الياء في عليك و غير حتى فانه يكتب بالياء حملا لها على و إلى تم.

¹¹² Mehmet Şener, “Çârperdi” **DİA**, İstanbul, 1993, c. VIII, s.230-231.

3.5.5. Muḥammed Nukrakār

محمد النقره كار

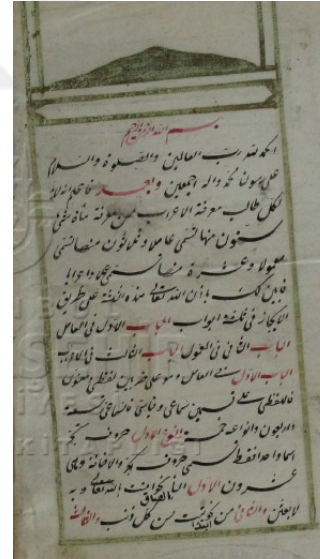
Tam adı, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Hüseynî en-Nîsâbü'rî olan müellif fıkıh ve dil âlimidir. 706 yılında dünyaya geldiği düşünülmektedir. 750 yılından sonra vefat ettiğine dair rivayetler var olsa da, 776 yılında Şam'da vefat ettiğine dair rivayet daha sağlam görülmektedir. Halep'te Esediye medresesinde ders verdiği için dolayı şafii olduğu söylense de, kendi eserlerinde hanefî mezhebine bağlılığını da belirtmektedir.¹¹³ Eserleri: *Şerhu Tenkîhi'l-usûl*, *Şerhu'l-Menâr*, *Şerhu's-Şâfiye*, *Şerhu Telhîssi'l-Miftâh*, *Şerhu'l-Lübâb*, *Şerhu Lübbi'l-elbâb*, *Şerhu'l-Fevâ'id*'l-Gıyâsiyye.¹¹⁴

3.5.6. 1257 kayıtlı “ Şerḥu's-şâfiye ”nüshası

Eserin cildi bulunmamaktadır. İlk birkaç sayfası filigranlı olup, sayfa kenarları rutubet almıştır. Aharlı kağıt üzerinde siyah mürekkeple, rika hattıyla bazı satırlarda nesih hatla 21 satır yazılmıştır. 100 varaktan oluşan eser üzerinde yer yer talikalar ve şerhler görülmektedir. Eser, 210x135 (150x75) mm ebatındadır.

Müstensihi: Mahmud b. Ali.

İstinsah kaydı: 9 Zilhicce 1025/18 Aralık 1616 yılı olarak görülmektedir.

Resim 35 : 1257

¹¹³ Çelebi, a.g.e., s.499; İbn Habîb el-Halebî, *el-Müntekâ min dürrreti'l-eslâk*, nşr. Abdülcebbar Zekkâr, 1999, Şam, s.343, 352, 444.

¹¹⁴ Tahsin Özcan, “Nukrekâr” *DİA*, 2007, İstanbul, c.XXXIII, s.232-233.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على رسولنا محمد و
آله أجمعين، و بعد فاعلم أنه لا بد لكل طالب معرفة الإعراب من معرفة مائة شيء، ستون منها
يسمى عاملا، وثلاثون منها يسمى معمولا وعشرة منها يسمى عملا وإعرابا، فأبين لك بأذن الله
تعالى هذه الثلاثة على طريق الإيجاز في ثلاثة أبواب....

Son:

... لإمالتها و على لقولهم: عليك و إلى لقولهم: إليك و حتى حملا عليها، لأنها بمعناها في الغاية
و الإنتهاء و الله أعلم بالصواب.

3.5.7. Aḥmed b. Ḥasan el-Çârperdi (ö. 746/ 1346)

أحمد بن حسن چارپردي

Ebü'l Mekarim Fahrüddin Ahmed b. el-Hasan b. Yusuf'un, Azerbeycan'ın Arran yöresinde bir yerleşim merkezi olan Çârperd'te doğduğu düşünülmektedir. Daha sonra Tebriz'e gidip, oradan ilim tahsil etmiştir. Kadı Beyzavî ve Nizameddin et-Tûsi gibi âlimlerden ders alan Çârperdi, Şafii fıkıhı yanında akli ve dini ilimler, fıkıh, sarf, nahiv gibi ilimlerde de oldukça bilgi sahibidir. Ramazan 746'da Tebriz'de vefat etmiştir.¹¹⁵ Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Hâdi*, *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, *el-muğni fi ilmi'n-nahv*.¹¹⁶

¹¹⁵ Çelebi, a.g.e., c.I, s.112, 626.

¹¹⁶ Kehhâle, a.g.e., c.I, s.198; Zirikli, a.g.e., c.I, s.107.

3.6. el-Kâfiye fi'n-naḥv ve Şerhleri

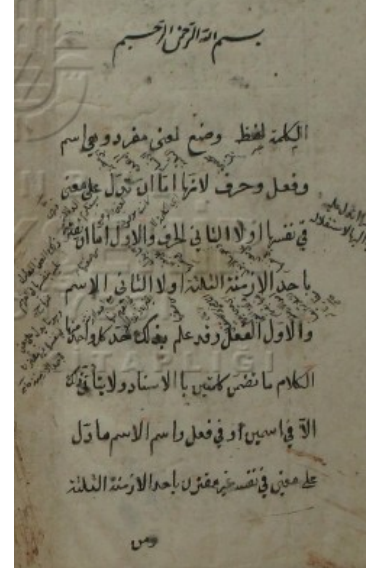
الكافية في النحو

Arap gramerine dair kaleme alınmış üç temel eserin sonuncusudur. Bunlardan ilki Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, ikincisi Zemahşerî'nin *el-Mufasssâl*'ı ve son olarak da İbnü'l-Hâcib'in¹¹⁷ bunlardan yararlanarak nahiv konuları özlü bir anlatımla ele aldığı *el-Kâfiye*'si gelir. Sarfe dair bilgileri de *eş-Şâfiye*'sinde toplamıştır. Dolayısıyla bu eserler birbirinin temel kaynağıdır. Aslen Mısır ekolüne bağlı olan İbn-i Hâcib'in bu eserinde Basra ve Kûfe ekollerinin izleri görülmektedir. *el-Kâfiye*, Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyunca ders kitabı olarak okutulmuş hatta günümüzde de medrese eğitimi veren kurumlar tarafından okutulmaya devam etmektedir. Eser, "İsimler, Fiiller ve Harfler" şeklinde üç ana bölüm ve bunların her biri de birçok alt bölüm halinde düzenlenmiştir. Eser üzerine çoğu Arapça, bir kısmı Türkçe ve Farsça olmak üzere 150 kadar şerh, bunlara hâşiyeler, hâşiyelere de çok sayıda ta'lik yazılmıştır.¹¹⁸ Molla Abdurrâhman'ı Câmî tarafından yapılan şerh Osmanlı medreselerinde uzun yıllar boyunca okutulmuştur.¹¹⁹

3.6.1. 111/01 kayıtlı " el-Kâfiye fi'n-naḥv " nüshası

Mecmuanın dış kapağı soyulmuş vaziyette fakat miklebi yeşil kağıt kaplamalı durumdadır. İncelenen eser, mecmuada birinci sırada, 1b-38b varakları arasında yer almaktadır. Eser, 200x130 (135x55) mm ebadında olup nesih hattıyla 13 satır olarak yazılmıştır.

Müstensihi: Kürmenli Ali Efendi.

Resim 36 : 111/01

¹¹⁷ Müellif ile ilgili bilgi için 3.5.1. numaralı maddeye bakınız.

¹¹⁸ Hulusi Kılıç, "el-Kafiye" **DİA**, İstanbul, 2001, c.XXIV, s.153-154.

¹¹⁹ K.Demirayak, S.Çöğenli, **a.g.e.**, s.182.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

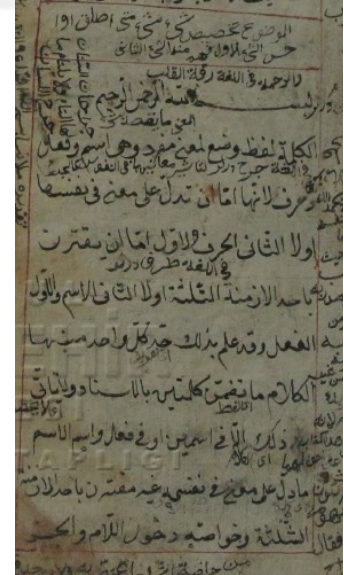
بسم الله الرحمن الرحيم، الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهي، اسم وفعل وحرف، لانها إما أن تدل على معنى في نفسها او لا، الثانى الاسم، والاول الفعل وقد علم بذلك حد كل واحد منها، الكلام، ما تضمن كلمتين بالاسناد، و لا يتأتى ذلك الا في اسمين، أو فعل و اسم...

Son:

...فإن لم يكن كالمتصل و من ثم قيل، هل ترين و ترون و ترين و اغزون و اغزن و اغزن، و المخففة تحذف للساكن، و في الوقف، فيرد ما حذف، و المفتوح ما قبلها تقلب ألفاً، الفاتم.

3.6.2. 1481/01 kayıtlı “ el-Kāfiye fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, siyah kaplı, şemseli, miklebli, sırtı ve miklebi yıpranmış, şirazesı dağılmış, tamir görmesine rağmen oldukça yıpranmış ve rutubet almış durumdadır. Mecmuanın içinde toplam 6 adet yazma bulunup, incelenen eser birinci bölümde 1b-42a varakları arasında yer almaktadır. Kırmızı cetvel içerisinde nesih hattıyla 11 satır olup, 200x140 (130x70) mm ebatındadır. Bazı sayfalarda şerhler görüldü.

Resim 37 : 1481/01

Müstensihi:Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1072/1661-62 yılında istinsah edilmiştir.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

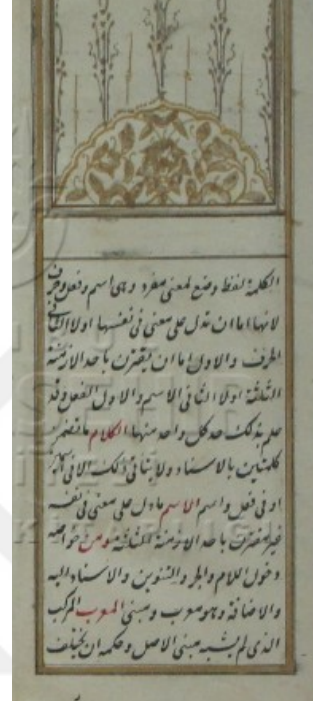
Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.3. 1349/01 kayıtlı “ el-Kāfiye fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, şemseli ve zencirekli ve miklebi olan koyu kahverengi meşin bir kapla ciltlenmiş, iç kısmı yeşil kağıtla kaplanmış, sayfaları aharlı ve oldukça iyi durumdadır. İlk sayfada serlevha bulunurken karşı sayfada yaldızlı cetvel olup diğer sayfalarda sadece kırmızı cetvel görülmektedir. İncelenen eser yazmanın birinci kısmında 1b-27b varakları arasında talik hattıyla 17 satır olarak yazılan eser, 195x110 (125x50) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 38 : 1349/01

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.4. 1272/01 kayıtlı “ el-Kāfiye fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmuanın cildi yaldızlı, baskılı kağıtla kaplanmış olup iç kısmında farklı bir baskı karton kapak bulunmaktadır. Sırt kısmı kahverengi meşin olup, genel olarak yıpranmış ve kenarları soyulmuş durumdadır. Rutubet izlerine rastlanmaktadır. Aharlı kağıt üzerine kırmızı cetvel içinde talik hattıyla 9 satır yazılan eser, mecmuanın birinci bölümünde 1b-68b varakları

Resim 39 : 1272/01

arasındadır. Eser, 175x105 (110x50) mm ebatındadır.

Müstensihi:Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rize kasabasında 1267/1850-51 yılında istinsah edildi.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.5. 1268/01 kayıtlı “ el-Kāfīye fi’n-naḥv ” nüshası

Mecmua, mavi kağıt üzerine siyah baskılı ve yaldızlı bir cilde sahip olup, sırt kısmı kırmızı meşin kaplıdır. Yıpranmalar görülen cildin yanında iç sayfaların bazı yerlerinde ayrılmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın birinci kısmında olup, 1b-82b varakları arasında kırmızı cetvel içinde talik hattıyla 7 satır olarak yazılmıştır. Sayfalarda şerhler ve talikalar görülmektedir. Eser, 185x130 (115x60) mm ebatındadır.

Müstensihi: Hamza b. Hüseyin.

Resim 40 : 1268/01

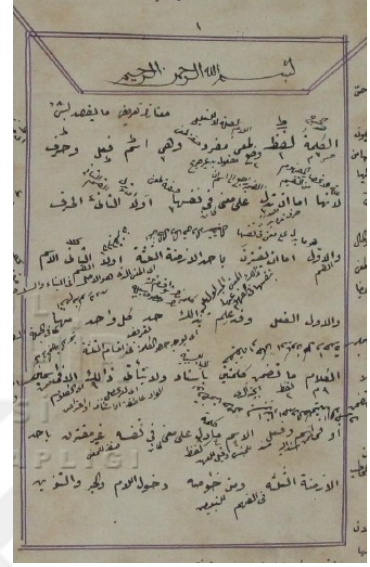
İstinsah kaydı: Erzincan’da 977 Recep/1569-70 Aralık-Ocak ayında istinsah edilmiştir.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.6. 943/06 kayıtlı “ el-Kāfiye fi'n-naḥv ” nüshası

Kırmızı meşin cildin üstü siyah kağıtla kaplanmış olup yıpranmış durumdadır. İncelenen eser, mecmuada altıncı bölümde 83b-137a varakları arasında, aharlı açık sarı kağıda lacivert cetvelli ve derkenarlı olarak rika hattıyla 8 satır yazılmıştır. Sayfa kenarlarında çok miktarda şerhler vardır. Kopan sayfalar kitabın ilgili bölümüne konulmuştur.

Resim 41 : 943/06

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1214/1799-1800 yılında istinsah edildi.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.7. 276/01 kayıtlı “ el-Kāfiye fi'n-naḥv ” nüshası

Mecmua, köşebentli koyu kahverengi meşin bir kaba sahip olup oldukça rutubet almış durumdadır. İncelenen eser, mecmuanın birinci kısmında yer alıp, 1b-33a varakları arasındadır. İlk sayfasında güzel bir serlevha bulunan yazmanın, diğer sayfalarında yaldızlı cetvel içine nesih hattıyla 15 satır yazılmıştır. 175x105 (110x55) mm ebatındadır.

Resim 42 : 276/01

Müstensihi: es-Seyyid Ahmet b. Mustafa

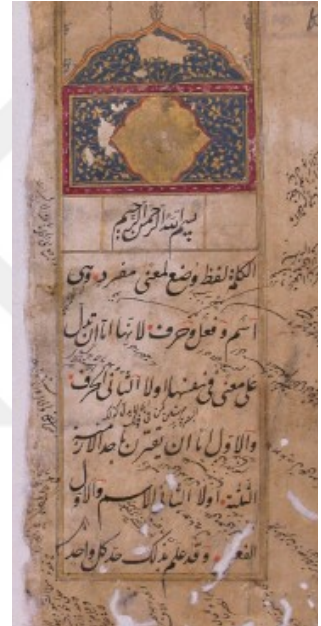
İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.8. 70 kayıtlı “ el-Kāfiye fi’n-nahv ” nüshası

Eserin cildi bulunmayıp tamamen ayrılmış olan sayfaları tamir görmüş risale halinde toplanmıştır. Güzel bir Serlevhası olan ilk sayfanın haricinde diğer sayfalarda yaldızlı cetvel içinde güzel bir talik hattıyla 10 satır yazılan eser, toplam 63 varaktan oluşur. Sayfa kenarlarında şerhler ve talikalar görülmektedir. 170x190 (125x45) mm ebatındadır.

Resim 43 : 70

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.9. 147 kayıtlı “ el-Vāfiye fī şerhi’l-kāfiye ” nüshası

الوافيه في شرح الكافية

Eser, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye fi’n-nahv* adlı eserine şerh olarak yazılmıştır. Müellif bu çalışmasında nahiv meselelerini basit bir üslûpla ele almış ve sahasında yapılmış diğer çalışmalardan daha üstün kabul edilmiştir. Eserde yaklaşık 1000 beyit,

1000'i aşkın âyet, on iki atasözü, on bir fasih söz ve geleneğin aksine kırk bir hadis şâhid olarak kullanılmıştır. Eserin birçok baskısı yapılmıştır.¹²⁰

Eserin cildi bulunmayıp, sayfalarında güve izleri görülmektedir. Aharlı kağıda nesih hattıyla 15 satır yazılan eser 215 varaktan oluşur. 180x130 (130x80) mm ebatındadır. Eserin bazı sayfaları kopmuş ve yapıştırılmıştır. Sayfa kenarlarında şerhler görülmektedir.

Resim 44 : 147

Müstensihi: es-Seyyid Muhammed.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

أحمد الله على عظمة جلاله حمد غريق بمطالعة جماله. وأشكره بجزيل نواله ..
وأستعين لإدراك مطالبتي بصحبة وآله. وبعد فإني بعد ما شرحت كتاب الكافية في النحو أولاً مع
إيرادات وأجوبة وأبحاث كثيرة ، شرحتة ثانياً مقتصرًا على حل ألفاظه وشرح معانيه ،
والإشارة إلى تحليل تركيباته ومبانيه ، وجعلته لرسم خدمة الأمير ...

Son:

... إذا كان مضمومًا قياسًا على الوقف في الكلام لأنه لم يعلم بقاء علامة... وليكن آخر
الكلام في هذا الكتاب.

¹²⁰ Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, s. 567-568; Kehhâle, *a.g.e.*, c.IX, s.183.

3.6.10. el-Esterâbâdî (ö. 688/1289)

الاستر آبادي

Müellifin tam adı, Necmu'l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen, el-Esterâbâdî, el-Garavî, es-Semnâkî olarak bilinmektedir. Taberistan'ın Esterabad şehrinde dünyaya geldiği düşünülmektedir. Necmu'l-eimme lakabının kendisine alanındaki üstün kabiliyetleri için verildiği düşünülüyor. Vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamasına karşın Suyuti 684 veya 686 diye belirtmiştir, fakat yazmış olduğu eserlerle bu bilgi çelişmektedir. Hakkında fazla bir bilgiye rastlanmayan müellif, daha ziyade *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* adlı eserleriyle meşhur olmuştur.¹²¹

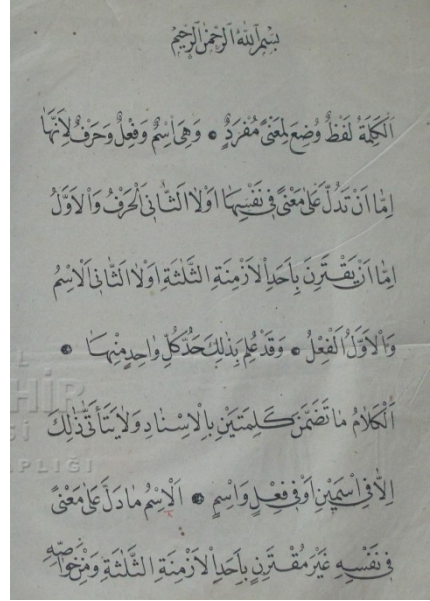
3.6.11. 309 kayıtlı “ el-Vâfiye fî şerhi'l-kâfiye ” nüshası

Mecmuanın dış kapağı sarı kağıtla kaplanmış olup, incelenen bölüm yazmanın diğer kısımlarından farklı olarak beyaz kağıda yazılmıştır. İncelenen eser, kitabın sonunda 3.kısımda yer alır. 2 varaktan oluşan eserin geri kalanının yazılamadığı düşünülmektedir. Nesih hatla, 7 satır olarak yazılmıştır. Eser, 250x150 (140x110) mm ebatındadır.¹²²

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 111/01 numaralı yazmanın aynısı.

Resim 45 : 309

¹²¹ Sadreddin Gümüş, “Radî el-Esterâbâdî” *DİA*, İstanbul, 2007, c.XXXIV, s.378; İsmail Paşa, *a.g.e.*, c. II, s.713.

¹²² Kütüphane kaydında 319 numaralı yazmada gözüken eser, 309 numaralı yazmada bulunmuştur.

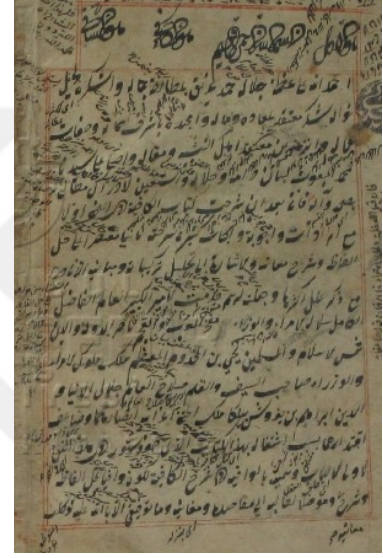
Son:

...المفرد المنصرف جمع المكسر المنصرف بالضمة رفعاً والفتحة نصباً والكسرة

جراً.

kayıtlı “ el-Vāfiye fī şerhi'l-kāfiye ” nüshası 1237 .3.6.12

Eserin kahverengi meşin kabı sırt kısmı hariç tamamen soyulmuş durumdadır. Sadece bir kapağında ebru kağıt kalmıştır. Rutubet izleri görülen eser, 197 varak üzerine kırmızı cetvel içinde talik hattıyla 15 satır yazılmıştır. 175x130 (105x80) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarında şerhler vardır.

Resim 46 : 1237

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 147 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 147 numaralı yazmanın aynısı.

3.6.13. 126/01 kayıtlı “ Keşfü’l-vâfiye fî şerhi’l-kâfiye ” nüshası¹²³

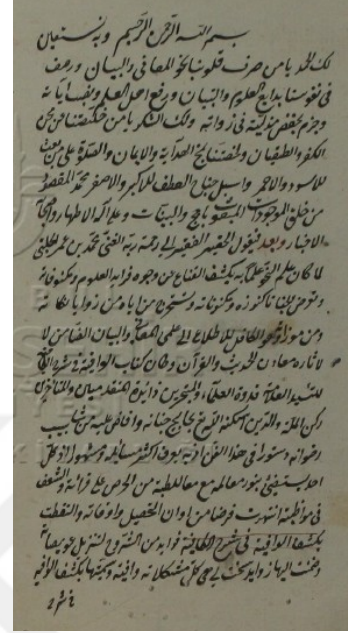
كشف الوافية في شرح الكافية

Mecmuanın cildi bulunmamaktadır. İncelenen eser, mecmuada birinci sırada 1b-117b varakları arasında rika hattıyla 19 satır olarak yazılmıştır. 200x130 (140x70) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Zilkade 1045/Nisan 1366.

Baş:

Resim 47 : 126/01

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين لك الحمد يا من صرف قلوبنا نحو المعانى و
البيان و رصف في نفوسنا برايع العلوم و البيان و رفع أهل العلم... و بعد فيقول الحقيير الفقير
إلى رحمة ربه الغنى محمد بن عمر الحلبي لما كان علم النحو عاما به يكشف...

Son:

...و نختتم الكلام بهذه الآية الشريفة و نحمد الله أولا و آخرا على ما شرفنا بالوصل إلى
الانتماء و تفضل علينا بتفسير الاختتام أنه ولى الأنعام و الموصل إلى المرام تمت.

3.6.14. el-Ḥalebî

الحلبى

Hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamayan müellifin Haleb'te doğduğu için Halebî nisbesi verildiği bilinmektedir. Sirâceddin Mehmed b. Ömer Halebî, II.Murat zamanında Edirne'de müderrislik yapmış ve görev yaptığı medrese Halebi Camii olarak tanınmıştır.¹²⁴ Fatih Sultan Mehmed'e hocalık yaptığı bilinmektedir.¹²⁵

¹²³ el-Kâfiye'nin, Esterâbâdî şerhi üzerine el-Halebî bu eseri kaleme almıştır.

¹²⁴ Semavi Eyice, "Ayasofya Camii" **DİA**, İstanbul, 1991, c. IV, s.218

¹²⁵ Cevdet Kırpık, **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, 2006, Ötüken,s.42.

3.6.15. 78 kayıtlı “ el-Fevā'idü'd-điyāiyye fī ḥalli müşkilāti'l-kāfiye ”

nüshası

الفوائد الضيائية في حل مشكلات الكافية

Bu eseri vefatından birkaç ay önce Abdurrahman Câmî, oğlu Ziyaeddin Yusuf'a ithafen kaleme almıştır. İbnü'l-Hacîb'in *el-Kāfiye*'sine şerh olarak yazmıştır.¹²⁶ *Molla Câmî* olarak daha meşhur olan eser, Osmanlı medreselerinde nahiv konusunda okutulan çok meşhur eserler arasındadır. Günümüzde de medrese eğitimi veren kurumlarda bu kitabı okutulmaya devam etmektedir. Kitaba kırk altı kadar hâşiye yazılmış, bunların onu basılmıştır.¹²⁷

Eserin cildi olmayıp, şirazesi büyük oranda dağılmış, bazı sayfaları kopmuş vaziyettedir. Toplamda 153 varaktan oluşan eser, rika hattıyla her varak üzerine 21 satır olarak yazılmıştır. Güve izleri görülen sayfalarda şerhler yazılmıştır. 170x120 (135x65) mm ebatındadır. Kitabın başındaki sayfalar esas kitabın başlangıcı olmayıp ara sayfalardır. Hamdele ve salvele kısmı kayıp görünüyor.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 48 : 78

...قال:

جراحات السنان لها إلتئام و لا يلتام ما جرح اللسان

¹²⁶ Ömer Okumuş, “Abdurrahman Câmî” *DİA*, İstanbul, 1993, c. VII, s.100; Şadi Aydın, “Molla Abdurrahman Câmî İle İlgili Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar”, *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2012, Ordu, s.780-789.

¹²⁷ Bu şerhi Abdurrahman Ercan Elbinsoy Türkçe’ye çevirmiştir (İstanbul 1987)

و الكلم بكسر اللام جنس لا جمع كتمر وتمرّة بدليل قوله تعالى ، إليه يصعد الكلم الطيب ، و قيل جمع حيث لا يقع إلا على الثلاث فصعدا ، و الكلم الطيب مؤول ببعض الكلام...

Son:

وما حذف لاجل لان التتوين لازم...بالتتوين فإن التتوين إذا...ما قبله تغلب ألف و إذا...تمت بعون الله تعالى...

3.6.16. Molla el-Câmî, Nüreddîn °Abdurrahman b. °Aḥmed(ö. 898/1492)

الجامي ملا عبد الرحمن بن أحمد، نور الدين

23 Şâban 817'de (7 Kasım 1414) Horasan'ın Câm şehrinde doğdu. Daha çok Molla Câmî unvanıyla tanınır. İlk eğitimini babasının yanında aldı daha sonra babasının Nizamiye medresesine müderris olması üzerine eğitime orada devam etti. Daha sonra Semerkant'a gitmiş ilim tahsiline devam etmiştir. Döneminin bütün ilimlerine vakıf olan Câmî, zekası ve kabiliyetleri ile hayranlık uyandırmıştır. 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492) cuma günü Herat'ta vefat etmiştir. Şeyhi Sadeddîn-i Kâşgarî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. ¹²⁸ Kaynaklarda 45'in üzerinde eserinin olduğu bahsedilmekle beraber bunların bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Eserlerinden Arap diliyle ilgili olanları şunlardır: *el-Fevâid ez-Ziyâiyye*, *Risâle der İlm-i Kâfiye*, *Tecnîsü'l-Lügat*, *Kitâb-ı Sarf*. ¹²⁹

3.6.17. 1034 kayıtlı “ Şerḥ °alâ ḥâşiyeti'l-°isâm ” nüshası

شرح على حاشية العصام

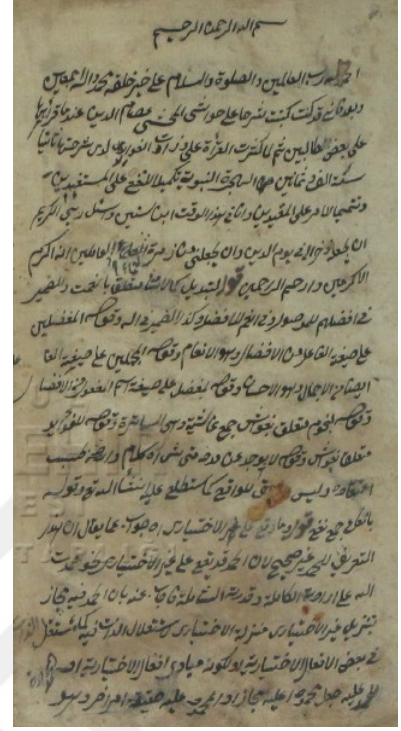
Eser, *Hâşiyeti'l-isâm ale'l-Câmî* adıyla bilinmektedir. el-İsferâyînî'nin Molla Câmî'ye ait *el-Kâfiye*'nin *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* şerhine yazdığı haşiyedir. Eserde İsferâyânî, kendisi gibi haşiyeye yazan Abdülgafûr-i Lârî'ye de eleştirilerde bulunmuştur. Eser, medreselerde uzun yıllar boyunca okutulmuş ve birçok baskısı yapılmıştır. ¹³⁰

¹²⁸ Ali Asgar Hikmet, *Câmî Hayatı ve eserleri*, 1994, MEB, s.9-30; Okumuş, *a.g.m.*, s.99-100.

¹²⁹ *a.m.*, s.98.

¹³⁰ İsmail Durmuş, “İsferâyânî, İsmâüddin” *DİA*, İstanbul, 2000, c.XXII, s.517.

Eser, koyu kahverengi meşin cilde sahip olup, ön ve arka kapaklar aharlı kağıt ile kaplanmıştır. Genel olarak yıpranmış vaziyette ve yer yer kopmalar görülmektedir. 139 varak üzerine rika hattıyla, her varak üzerine 19 satır yazılan eser, 205x150 (160x85) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarında şerhler yazılıdır.

Resim 49 : 1034

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على خير خلقه محمد و آله أجمعين، وبعد، فإني قد كنت كتبت شرحا على حواشي الحشي عصام الدين عند ما قرأت على بعض الطالبين ثم لما كثرت ...

Son:

...جملة حذى و في الأبيات أبكى و الاستشهاد.

3.6.18. °İsāmeddīn el-İsferāyānī (ö. 943/1536)

عصام الدين الإسفراييني

Ebû İshâk İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî Horasan'da bulunan Nîşâbur şehrine yakın olan İsferâyîn'de 873/1468 yılında doğdu. İlk öğretiminden sonra Abdurrahman Câmi'den dil ve belagat dersleri aldı. Verdiği

derslerden sonra kısa sürede şöhreti yayılan İsferyânî, Herat'a ondan sonrada Buhara'ya giderek dersler verdi. 943/1536 yılında Semerkant'ta hocası Ubeydullah Ahrâr'ı ziyaretinde vefat etti.¹³¹

Birçok eser kaleme alan müellifin Arap dili alanındaki eserleri şunlardır: *Mîzânü'l-edeb, el-Atvel, Risâle fî'l-beyân ve'l-i'câz, Risâle fî ilmi'l-mecâz, Hâşiye alâ Muhtasari'l-meânî, Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Semerkandî alâ Şerhi'l-Mutavvel, Risâle fî tahkîki'd-delâleti'l-Vaziyye, Şerhu Risâleti'l-isti'âre, Şerhu'r-Risâleti'l-Vaziyye, Şerhu'l-Kâfiye fî'n-nahv, el-Ferîd fî'n-nahv, Hâşiye ale'l-Çârperdî ve Hâşiyetü'l-İsâm ale'l-Câmî.*¹³²

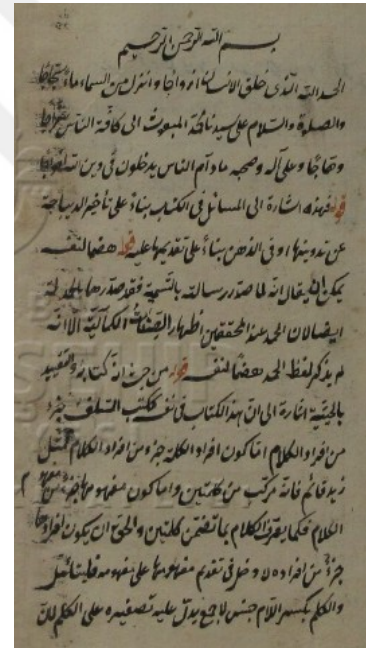
3.6.19. 1552/07 kayıtlı “ Hâşiyetü 'ala'l-fevâ'id-điyâ'iyye ” nüshası¹³³

حاشية على الفوائد الضيائية

Mecmuanın cildi büyük oranda soyulmuş, şirazesı dağılmış ve rutubet görmüş durumdadır. İncelenen eser mecmua içerisinde yedinci sırada, 299b-347b varakları arasında, aharlı kağıda rika hattıyla, her varak yüzünde 17 satır yazılmıştır. Eser, 210x130 (140x65) mm ebatındadır.

Müstensihi:Rastlanmadı.

İstinsah kaydı:Rastlanmadı.

Resim 50 : 1552/07

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي خلق الإنسان أزواجا وأنزل من السماء ماء
تجاءا والصلاة والسلام على سيدنا محمد المبعوث إلى كافة الناس سراجا وهاجا وعلى آله و
صحبته...

¹³¹ Çelebi, **a.g.e.**, c.I, s.39, 41; Durmuş, **a.g.m.**, s.516-517; İsmail Paşa, **a.g.e.**, c.I, s.26-27.

¹³² Durmuş, **a.m.**, s.517.

¹³³ Eser Molla Câmi'nin Meşhur eseri *el-Kâfiye*'ye haşiye olarak yazılmıştır.

Son:

...السموات والأرض بمعنى سكن أيضا كقوله و لا يبولن أحدكم في الماء الدائم أي الساكن فيما عامله فعل و هو اسم جائز بقوة الفعل في العمل.

3.6.20. ʔEmîr Çelebî, es-Seyyid Meḥmed el-Ḥüseynî el-ʔEdirnevî, et- Ṭabîb (ö. 1048/1638)

أمير جلبي , السيد محمد الحسيني الأدرنوي الطبيب

Doğum tarihi bilinmeyen müellifin Edirne’de doğduğu ve ilk eğitimi Edirne’de aldığı, daha sonra Tıp Eğitimi almak için Kahire’ye gittiği bilinmektedir. Uzun süre Kahire’de kalan Emir çelebi, Mansuriye hastanesinde görev yapmış daha sonra Kaptan-ı Derya Recep Paşa’nın özel tabibi olarak görev yapmıştır. Recep Paşanın öldürülmesi üzerine İstanbul Unkapanı’nda bulunan muayenesinde hizmet vermeye devam etmiştir. I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murad dönemlerinde sarayda başhekim olmuştur. *Unmûzec-i Tıp* adlı eseri tıp alanında çok önemli bir yere sahiptir.¹³⁴

3.6.21. 956 kayıtlı “ Ḥāṣiye ʿalā şerḥi’l-kāfiye li’l-cāmî ” nüshası

حاشية على شرح الكافية للجامي

Hâṣiye-i Abdülgafîr olarak bilinen bu eser Abdülgafîr-i Lârî’nin Molla Câmi’nin *el-Fevâ’idü’z-Ziyâ’iyye* adlı eserine yaptığı Arapça hâşiyedir. İncelenen bu eser, Molla Muslihiddin Lârî (ö. 797/1571)’ye de nisbet edilmektedir.¹³⁵

¹³⁴ Ayşegül Demirhan Erdemir, “Emîr Çelebi” *DİA*, İstanbul, 1995, c. XI, s.129-130; Bursalı, *a.g.e.*, c. III, s.204.

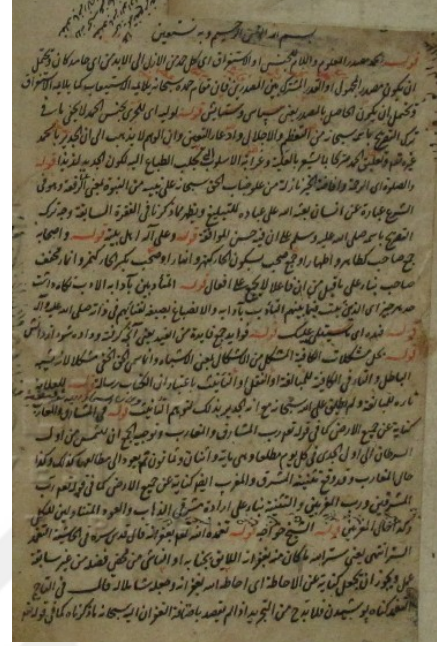
¹³⁵ Kollektif, “Abdülgafîr-i Lârî” *DİA*, İstanbul, 1988, c. I, s.205.

Eserin sırt kısmı ve sertab kısmında kahverengi cildi görülürken diğer kısımları tamamen soyulmuş durumdadır. Mikleb kısmı ebru kağıt kaplıdır. Bazı yerlerinde rutubet izleri görülen eser, toplam 95 varak üzerine rika hattıyla, her varak yüzünde 24 satır yazılmıştır. 175x120 (125x80) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 51 : 956

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، قوله الحمد مصدر المعلوم واللام الجنس أو الاستغراق أي كل حمد من الأزل إلى الأبد من أي حامد كان يحتمل أن يكون مصدر- المجهول أو القدر المشترك بين المصدرين...

Son:

...و المصحح للإمالة الكسر الراء وهي لا تحصل إلا بتقدير البناء لأنه إذا أعرب منع الصرف فلم يكسر تمت.

3.6.22. °Abdūlgafūr Raḍīyüddīn Lārī (ö. 912/1506)

عبدالغفور رضي الدين, اللاري

Doğum tarihi belli olmayan müellifin İran'ın Fars eyaletindeki Lâr kasabasında doğduğu bilinmektedir. Müellif 5 Şâban 912 (21 Aralık 1506) Pazar günü Herat'ta vefat etmiştir.¹³⁶ Kabri şeyhi Molla Câmi'nin civarındadır. Abdūlgafūr'un ashaptan Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiğine dair bir rivayet

¹³⁶ İsmail Paşa, a.g.e., c.I., s.588.

vardır. Aklî ve naklî ilimlerde devrinin üstadı sayıldığını, Abdurrahmân-ı Câmî'nin eserlerinin çoğunu bizzat kendisinden okuduğunu ve onun gibi vahdet-i vücûd nazariyesini benimsediği görülmektedir. Eserleri şunlardır: *Tekmile-i Nefehâtü 'l-üns*, *Mirkatü 'l-edvâr fi 't-târîh* ve *Hâşiye Alâ Şerhi 'l-Kâfiye li 'l-Câmî*.¹³⁷

3.7. el-İ'râb an Kavâ'id el-İ'râb

الاعراب عن قواعد الاعراب

el-İ'râb an kava'idi'l-i'râb, *Mugni'l-lebib*'in muhtasarı olup Arapça'da cümle ve şibh-i cümle, i'râbı güç bazı müfredlerle edatların i'râb halleri ve yaygın i'râb hatalarına dair dört bölümden oluşan bir eserdir. Defalarca basılan eser, Silvestre de Sacy'nin Fransızca tercümesiyle birlikte Paris'te de (1829) yayımlanmıştır. Ayrıca Reşid Abdurrahman el-Ubeydi ile Ali Fevde Nil tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Eser hakkında ona yakın şerh ve bunlar üzerine çok sayıda haşiye yazılmıştır.¹³⁸

3.7.1. İbn-i Hişâm, Cemâleddin b. Yûsuf b. Aḥmed b. Abdullâh (ö. 761/1360)

جمال الدين بن يوسف بن أحمد بن عبدالله بن هشام

Tam adı Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el- Ensârî el-Mısrî'dir. Daha çok İbn Hişâm veya İbn Hişâm en-Nahvi diye tanınır. Kahire'de doğduğu ve Kahire'de vefat ettiği bilinmektedir. Soyu, Hazrec kabilesine dayandığından Ensârî nisbesi ile anılır. İbn Hişâm, Muhammed İbnü's-Sirâc, Abdüllatîf b. Murahhal ve Ebû Hayyan el-Endelüsî gibi hocalardan ders gördü. Brockelmann onun Hanefî Mezhebine mensubiyetini, sonra da kendisine müderrislik temin edilmesi sebebiyle Şafii mezhebine mensubiyetini, daha sonra Hanbeli Mezhebine intisap ettiğini iddia etmektedir. İbn Haldun, onun nahiv ilminin

¹³⁷ Kollektif, **a.g.m.**, s.204-205.

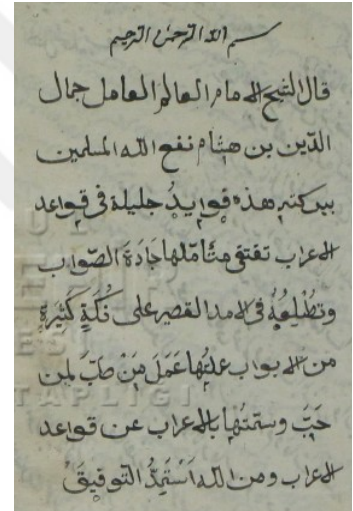
¹³⁸ M. Reşit Özbalkıç, "İbn Hişâm en-Nahvî" **DİA**, İstanbul, 1999, c.XX, s.74-77.

öncülerinden olan Sîbeveyhi ve İbn Cinnî neslinden sonra bu alanın en büyük üstatlarından biri olduğunu söyler.¹³⁹ İbn Hişam el-Ensârî'nin çok sayıda eseri basılmıştır. Bununla beraber mevcudu bilinmeyen birçok eseri olduğu kabul edilmektedir. Yine hataen kendisine nisbet edilen eserler de mevcuttur.¹⁴⁰

Burada incelenen iki eserinden hariç diğer eserlerinden başlıcaları şunlardır: *Muğni'l-lebîb*, *el-İ'râb an kavâidi'l-irâb*, *Evdâhu'l mesâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, *el-Câmiu's-sağır fi'n-nahv*, *Şüzûrüz-zeheb fi mâ'rifeti kelâmi'l-'Arab*, *Katrü 'n-neda*, *Şerhu Kasideti Banet Sü'ad*.

3.7.2. 089/03 kayıtlı “ el-İ'râb an kavâidi'l-irâb ” nüshası

Mecmuanın kapağında baskılı kağıtla kaplanan cildi solmuş ve yıpranmış durumda olup, miklebindeki baskı sağlam durumdadır. Eserin sırt ve sertab bölümünde kopmalar ve ayrılmalar görülüyor. Şirazesi büyük ölçüde dağılmış olan eserin sayfalarında rutubet gözlenmektedir. İncelenen eser, mecmuanın üçüncü bölümünde 105b ile 132b varakları arasında, nesih hattıyla, her varak yüzüne 11 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (130x70) mm ebatındadır.

Resim 52 : 089/03

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

¹³⁹ Özbalkıç, **a.g.m.**, s.77; bkz. **Mukaddime**, c. III, s.1241; bkz. Brockelmann, **GAL**, c. II, s.27.

¹⁴⁰ İbn Hişam, **el-Mesa'ilu's-seferiyyeti fi'n-nahv**, el-Mevrid, c. IX, sy. 3, Bağdad, 1400/1980, neşredenin önsözü, s.115-118.

Baş:

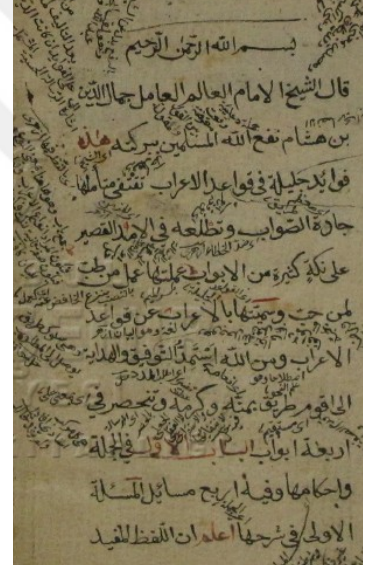
بسم الله الرحمن الرحيم ، قال الشيخ الإمام العالم العامل جمال الدين بن هشام ، نفع الله المسلمين ببركته ، هذه فوائد الجلية في قواعد الإعراب ، تقتني تأملها ، جادة الصواب و تطلعه في الأمد القصير على نكت كثير ، من الأبواب علمتها عمل من طب لمن حب

Son:

...و كثير من المقدمين يسمون الزئد صلة ، وبعضهم يسميه مؤكدا ، و هذا القدر كفاية لمن تأمله.

3.7.3. 0103 kayıtlı “ el-İ‘rāb ‘an şavā‘idi’l-İ‘rāb ” nüshası

Eserin ön ve arka kapakları kırmızı cildin üzerine kahverengi kağıtla kaplanmış, sırt kısmı yıpranmış durumdadır. İç sayfaları rutubet alan eser, 25 varaktan oluşmaktadır. Aharlı kağıt üzerine nesih hattıyla 13 satır olarak yazılmış, konu başlıkları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında şerhlere yer verilmiştir. Eser, 185x130 (125x60) mm ebatındadır. Sadettin Ferid tarafından 25/11/1960 yılında kütüphaneye verilmiştir.

Resim 53 : 0103

Müstensihi: Balıkesirde, Derviş Abdülhakim b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.

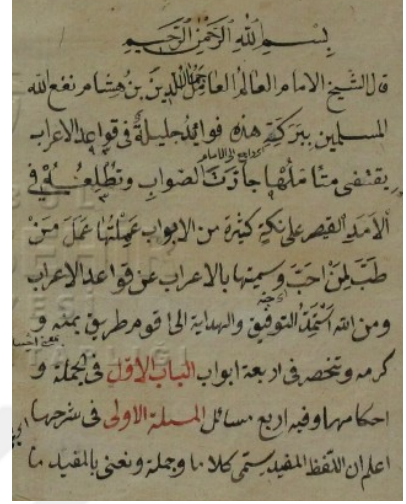
İstinsah kaydı: 7 Cemâziyel-Evvel 1265/31 Mart 1849.

Baş: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.7.4. 107/02 kayıtlı “ el-İ‘rāb ‘an ḳavā‘idi’l-İ‘rāb ” nüshası

Mecmua, kahverengi meşin kaplı olup, sırt kısmında yıpranmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısmında olup 69b ile 87b varakları arasındadır. Aharlı açık sarı kağıt üzerine rika hattıyla 13 satır yazılan eser 205x155 (145x90) mm ebatındadır. Konu başlıkları, örneklendirmeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sadettin Ferid tarafından 25/11/1960 yılında vakfedilmiştir.

Resim 54 : 107/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

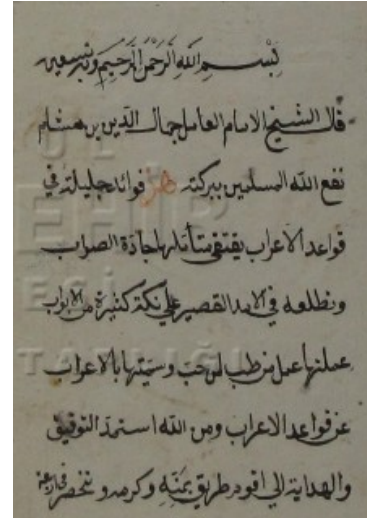
İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.7.5. 111/02 kayıtlı “ el-İ‘rāb ‘an ḳavā‘idi’l-İ‘rāb ” nüshası

Mecmuanın dış kapağı soyulmuş vaziyette fakat miklebi yeşil kağıt kaplamalı durumdadır. İncelenen eser ikinci sırada, 40b ile 60b varakları arasında yer almaktadır. Eser, 200x130 (135x55) mm ebadında olup rika hattıyla 13 satır olarak yazılmıştır. Sayfa kenarlarında şerhler görülür.

Resim 55 : 111/02

Müstensihi: Ali b. Yusuf.

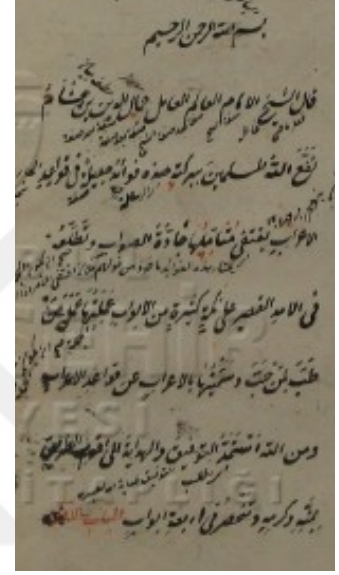
İstinsah kaydı: 20 Recep 1102/5 Ekim 1708.

Baş: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.7.6. 1552/03 kayıtlı “ el-İ^crāb ‘an ḳavā‘idi’l-İ^crāb ” nüshası

Mecmuanın cildi büyük oranda soyulmuş, şirazesi dağılmış ve rutubet görmüş durumdadır. Kırmızı cetvel içinde rika hattıyla 10 satır yazılmış, sayfa kenarlarına yer yer şerhler yazılmıştır. İncelenen eser üçüncü sırada, 12b ile 41a varakları arasındadır. Eser, 210x130 (115x50) mm ebadındadır.

Resim 56 : 1552/03

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Son sayfada 1083/1672-73 olarak görülmektedir.

Baş: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 089/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.7.7. 107/01 kayıtlı “ Hallü meâkîdî'l-kavâ'id ” nüshası

حل معاهد القواعد

Şemseddin Sivâsî'ye ait olan *Hallu Meâkîdî'l-Kavâ'id*, İbn Hişâm en-Nahvî'nin *el-Îrâb an Kavâidi'l-irâb* adlı eserinin hâşiyesi olup 967 Zilkâde/1560 Temmuzda Tokat, Zile'de kaleme alınmıştır.

Mecmua, kahverengi meşin kaplı olup, sırt kısmında yıpranmalar görülmektedir. İncelenen eser, yazmanın birinci kısmında olup 1a-66a varakları arasındadır. Aharlı açık sarı kağıt üzerine rika hattıyla 19 satır yazılan eser 205x155 (155x90) mm ebatındadır. Tanımlamalar, örneklendirmeler kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sadettin Ferid tarafından 25/11/1960 yılında vakfedilmiştir.

Resim 57 : 107/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1199/1784-85 yılı olarak görüldü.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع السماء العلماء بفعل الخشية في قوله: "إنما يخشى الله من عباده العلماء" و نور المصباح معارفهم التكافية قلوب الكالبيين نحوه و بارك فيهم كما بارك في الأولى و أغنى عن ضوء...

Son:

... والتابعين تبعهم إلى يوم القيام في أيام الدولة السلطان الأعظم والخاقان المعظم ابن النصر و الفتح سلطان سليمان خان بن سليم خان بن سلطان بايزيد خان...

3.7.8. es-Sivāsī, ʿEbu’š-Šenā Şemseddīn ʿAḥmed b. Maḥmud (ö. 1006/1597)

السيواسي أبو الشتاء شمس الدين أحمد بن محمد

Müellif daha çok Şemseddin Sivasi olarak tanınır. Ayrıca esmer olduğundan Kara Şems ve Sivas yöresinde Şems-i Aziz diye tanınmaktadır.¹⁴¹ 926 yılında Zile’de dünyaya gelen müellifin ailesi Horasan’dan göç etmiştir. İlk eğitimini Zile’de almış daha sonra İstanbul’a giderek eğitim almış ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderris olmuştur.¹⁴² Ancak daha sonra müderrisliği bırakarak Zile’ye dönerek vaizlik yapmıştır. Sivas valisi tarafından Sivas’a davet edilmiş ve uzun yıllar burada vaizlik ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. 1006 yılında vefat eden müellifin cenazesine 60.000 kişinin katıldığı rivayet edilir.

Eserlerinden bazıları Arapça, bazıları ise Türkçe yazılmıştır. Arapça eserleri şunlardır: *Hallü Maâkidi'l-Kavâ'id*, *Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasaril-Menâr*. *Türkçe eserlerinden en meşhurları ise; İrşâdü'l-Avâm*, *İbret-nûma*, *Gülşen-âbâd*, *Mevlid*, *Mir'atü'l-Ahlak*, *Süleymaniyye*, *Divân-ı şemsi*.¹⁴³

3.8. Muḡni'l-lebīb ʿan kütübi'l-ʿeʿārīb¹⁴⁴

مغني اللبيب عن كتب الأعريب

İbn Hişam, 749/1348 yılında Mekke’de yazdığı bu eseri Mısır’a dönerken kaybettiği için 756/1355’de tekrar Mekke’ye gittiğinde yeniden kaleme almış ve henüz hayatta iken bu eseriyle ün kazanmıştır. Dil bilgisi ve edatlarla ilgili olan bu eserde, irâb konusu sekiz bölümde incelenmiştir. Yüzyıllarca ders kitabı olarak

¹⁴¹ İbrahim Peçevi Efendi, **Tarih-i Peçevi**, Haz.Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1982, c.II, s.273; Vehbi Cem Aşkun, **Sivas Şairleri**, Sivas, 1948, s.11.

¹⁴² Hüseyin Akkaya, “Şemseddin Sivâsî”, **Yedi İklim Dergisi**, sy.Eylül, 1995, s.96.

¹⁴³ Hasan Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, **DiA**, 2010, c.XXXVIII, s.523-526.

¹⁴⁴ Müellif hakkında bilgi için 3.7.1. nolu maddeye bakınız.

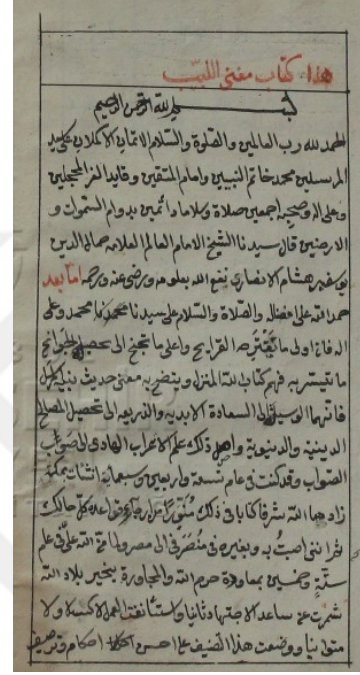
okutulmuş ve birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. *Muğni'l-lebīb* müstakil olarak ve haşiyeleriyle beraber basılmış ve tahkik edilerek yayımlanmıştır.¹⁴⁵

3.8.1. 1274 kayıtlı “ Muğni'l-lebīb ʿan kütübi'l-ʿarīb” nüshası

Eser, şemseli ve yıpranmış koyu kahverengi bir cilde sahiptir. Sırt kısmına mavi kumaş yapıştırılarak desteklenmiştir. Kitabın girişinde mündecerât kısmı bulunmaktadır.¹⁴⁶ Aharlı kağıda nesih yazıyla 19 satır yazılmış olup, toplam 245 varaktan oluşmaktadır. Eser, 210x140 (165x85) mm ebatındadır.

Müstensihi: Ebû Bekir Hacı Abdullah tarafından Kayseri’de istinsah edilmiştir.

İstinsah kaydı: 1123 Cemâziyel-Âhir/1711 Temmuz-Ağustos.

Resim 58 : 1274

:Baş

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام الأتمان الأكملان على سيد المرسلين محمد خاتم النبيين وإمام المتقين... قال سيدنا الشيخ الإمام العالم العلامة جمال الدين يوسف بن هشام الأنصاري... أما بعد حمدا لله على أفضله، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله، فإن أولى ما تقترحه القرائح وأعلى ما تجنح إلى تحصيله الجوانح...

¹⁴⁵ Özbalıkcı, a.g.m., s.74-77.

¹⁴⁶ Mündecerât, kitabın içindekilerin veya kapsadığı konuların yazıldığı sayfa günümüzde “içindekiler” olarak karşılık bulur.

Son:

...سيدنا محمد نبي الكاشف يوم المحشر بشفاعته الغمة و على أهله الهادين ، و أصحابه
الذين شادوا لنا قواعد الدين ، و أن يسلم تسلمنا كثيرا إلى يوم الدين ، والحمد لله رب العالمين ،
ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم .

3.9. Risāle li-Taḥkīki M^ca'na'l-Ḥurūf

رسالة لتحقيق معني الحروف

3 varaklık risālede kelimenin kısımlarını teşkil eden isim, fiil ve harfın vaz'î delâletlerini incelemeye tâbi tutulmaktadır.¹⁴⁷

3.9.1. es-Seyyid eş-şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413)

السيد الشريف الجرجاني

Müellifin tam adı, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî'dir. 24 Şaban 740 (24 Şubat 1340) tarihinde İran'ın Esterâbâd bölgesinin Cürcân vilayeti civarındaki Taku nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Hem anne, hem de baba tarafından Peygamberimizin soyuna mensup olması nedeniyle "Seyyid Şerîf" unvanıyla meşhur olmuştur. İlk öğrenimini memleketinde yaptı. Başta Muhammed er-Razi olmak üzere pek çok âlimden dersler almış ve pek çok ülkeye bu amaçla gitmiş en son olarak Şiraz'a dönmüş ve orada vefat etmiştir.¹⁴⁸ Cürcani kelimeler, tasavvuf, felsefe, mantık, astronomi, aritmetik, münazara, sarf- nahiv, belagat, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi değişik ilimlere dair irili ufaklı 100 civarında eser kaleme almıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:¹⁴⁹ *Şerhu'l-Mevâkıf, et-Ta'rifât, ed-Dibâcü'l-müzheb, Haşiye 'ale'l-Keşşâf*.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sahip Aktaş, "تحقيق رسالة في تحقيق معني الحرف" للسيد الشريف الجرجاني, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 2018, s.69-94.

¹⁴⁸ Ömer Rıza, *a.g.e.*, s.216; Sadrettin Gümüş, "Seyyid Şerîf Cürcânî", *DİA*, c. VIII, s.136.

¹⁴⁹ Seyyid Şerîf Cürcânî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz: Kehhale, *a.g.e.*, c. 7, s.216.

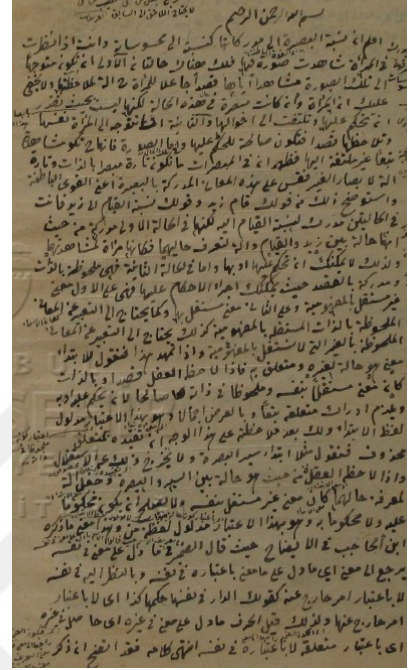
3.9.2. 878/03 kayıtlı “ Risāle li-taḥkīki m'a'na'l-hurūf ” nüshası

Mecmuanın arka kapağı kopmuş, ön kapağı ise kırmızı cilt üzerine şemseli ve köşebentlidir. Rutubet izlerine rastlanılmıştır. İç sayfalarda farklı tondaki aharlı kağıtlar kullanılmıştır. İncelenen eser üçüncü kısımda 9b ile 11a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 29 satır olarak yazılmıştır. Eser, 210x140 (165x85) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 59 : 878/03

بسم الله الرحمن الرحيم ...ذلك أن نسبة البصيرة إلى مدركتها كنسبة البصر إلى مبصراته. وأنت إذا نظرت في المرأة وشاهدت صورة فيها فلك، هناك حالتان: إحداهما أن تكون متوجها إلى تلك الصورة مشاهدا إياها قصدا جاعلا للمرأة حينئذ آلة في مشاهدتها...

Son:

...لو قلت: "قام أبو زيد وأوقعت!" النسبة بينهما لم يرتبط بغيره أصلا، فلو كان معنى: "قام أبوه ذلك" لم يرتبط بزيد قطعا، فلم يقع خبرا ومن ثم تسمع النحاة يقولون قام أبوه جملة وليس بكلام، وذلك لتجريدته عن إيقاع النسبة بين طرفيه بقرينة ذكر زيد مقدما، وإيراد ضميره فإنها دالة على الارتباط الذي يستحيل وجوده مع الإيقاع، تم الرسالة المعمولة لتحقيق معنى الحروف.

3.10. el-Kevkebü'd-durri

الكوكب الدري

el-Kevkebü'd-durri eserinde, nahiv kurallarının fıkıh ile olan ilişkisini ele almıştır. Eser bu alanda ilk olma özelliğini taşır. Müellif eserini ilk sayfada şöyle tanımlamıştır; “*Nahiv kurallarından fıkhi hükümlerin nasıl elde edildiğine dairdir.*” Ancak nahiv kelimesiyle, ilk dönem nahvi kastedilmiştir. Kitabın ismine farklı uzantılar eklenerek rastlansa da müellif eserinde *el-Kevkebü'd-durri* olarak yazmıştır.

3.10.1. el-İsnevî (ö. 772/1370)

الإسنوي

Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî 704 yılında Mısır'ın İsna şehrinde doğdu. İlk derslerini babasından aldıktan sonra, Kahire'de el-Kazvini, el-Firuzâbâdi, el-Endelusî gibi hocalardan ders aldı. Memlûk döneminin önde gelen Şâfiî fakîhlerindendir.¹⁵⁰ Yirmili yaşlara gelmeden ders okutmaya başlayan İsnevî, pek çok medresede hocalık yapmıştır. Kahire'de 772 yılında vefat etmiştir.¹⁵¹ Pek çok öğrenci yetiştirmiş olup devrinin büyük âlimlerindendir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-vüsûl, Tabakatü's-Şâfiyye, el-Kelimâtü'l-mühimme fî mübâşeretü ehli'z-zimme.

¹⁵⁰ İsmail Paşa, **a.g.e.**, s.725.

¹⁵¹ Osman Güman, **Nahiv-Fıkıh Usulü İlişkisi: el-İsnevi Örneği**, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2006, s.10-16; Saffet Köse, “İsnevi”, **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIII, s.60-61.

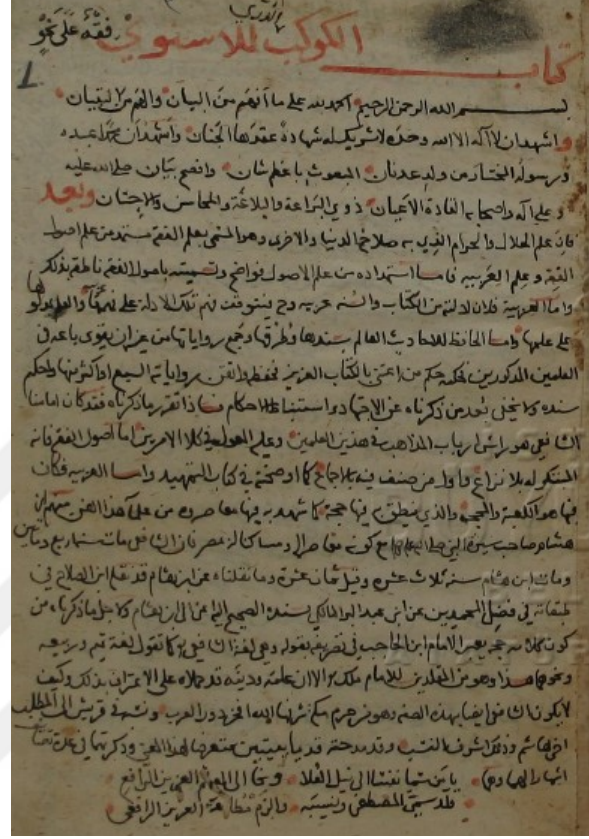
3.10.2. 106/01 kayıtlı “ el-Kevkebü'd-durrī ” nüshası

Mecmuanın, yıpranmış olan kahverengi meşin kabının üzerinde arka ve ön kapaklar ebru kağıtla kaplanmıştır. Aharlı kağıda nesih hattıyla 23 satır yazılmıştır. İncelenen eser, mecmuada birinci kısımda 1a-13b varakları arasında olup 180x130 (140x110) mm ebatındadır. Rutubet izlerine rastlanmaktadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 60 : 106/01

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما أنعم من البيان والعم من التبيان أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة وبعد فإن علم الحلال والحرام الذي به صلاح الدنيا والاخرى ...

Son:

...اطلاق اسم البعض على الكل و عكسه و في معناه الأخص مع الأعم، كقوله أنت طالق نصف طلقه فإنه يقع عليه كاملة ثم.

3.11. el-Muḳaddimetü'l-Ācurrūmiyye

المقدمة الأجرومية

İbn Âcurrûm'un en meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'dir. Müellifin hac münasebetiyle Mekke'de bulunduğu sırada yazdığı rivayet edilen eser

bir nahiv kitabı olup isim ve fiillerin tasrifleri ve irabı ile harflerin îrabı üzerine özlü bilgiler içermektedir. Eser, yöntemi ve ana kuralları çok sade bir dille ifade etmesi gibi sebeplerden dolayı İslam dünyasında ve XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da tanınarak çok rağbet görmüş, belli başlı Batı dillerine tercüme edilmiş ve birçok defa basılmıştır. Avrupa'da ilk olarak Roma'da basılmıştır. Esere 60'ın üzerinde şerh yazılmıştır.¹⁵²

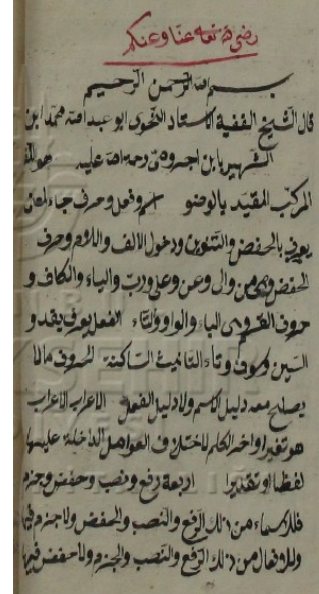
3.11.1. °İbn °Ācurrūm (ö. 723/1323)

ابن أجروم

Müellifimiz, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî 672/1273-74 yılında Fas'da dünyaya gelmiştir. Berbericede sûfî manasına gelen Âcurrûm lakabı kendisine dedesinden kalmıştır. İlk derslerini Fas'ta almış daha sonra Kahire'ye giderek Orada Ebu Hayyan el-Endelûsî'den dersler almıştır. Müellifimiz dil ve kıraat alanında dersler vermiştir. 20 Safer 723/1323 yılında Fas'ta vefat etmiştir. Müellifin en meşhur eseri *el-Mukaddimetü'l-Ācurrûmiyye* dışında bilinen *Fera'idü'l-me'ani fî şerhi Hirzi'l-emâni* ve *el-Bâri* adında eserleri bulunmaktadır.¹⁵³

3.11.2. 1070/02 kayıtlı “ el-Mukaddimetü'l- °Ācurrûmiyye ” nüshası

Mecmuanın dış kapağının büyük kısmı soyulmuş vaziyette olup, bazı sayfalarında kopmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısmında 17b-23b varakları arasında rika hattıyla, her varak yüzünde 15 satır yazılı olup 180x120 (120x60) mm

Resim 61 : 1070/02

¹⁵² Ekrem Demir, *İbn Âcurrûm ve el-Mukaddimetü'l-Ācurrûmiyyesi*, UÜSBE, 1997; Brockelmann, *a.g.e.*, s.308-310-332-335.

¹⁵³ Hulusi Kılıç, “İbn Âcurrûm”, *DİA*, İstanbul, 1999, c.IXX, s.295-296; Çelebi, *a.g.e.*, c. II, s.1296, İsmail Paşa, *a.g.e.*, c. II., s.145.

ebatındadır.

Müstensihi: Ali b. Muhammed.

İstinsah kaydı: 1288/1871 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم قال الشيخ الأستاذ في النحوى أبو عبد الله محمد ابن شهربان
أجرومي رضى الله عنه ، هو اللفظ المركب المفيد بالوضع وأقسامه ثلاثة، اسم وفعل و حرف
جاء لمعنى فالاسم يعرف بالخفض والتثوين ودخول الألف واللام ، وحروف الخفض...

Son:

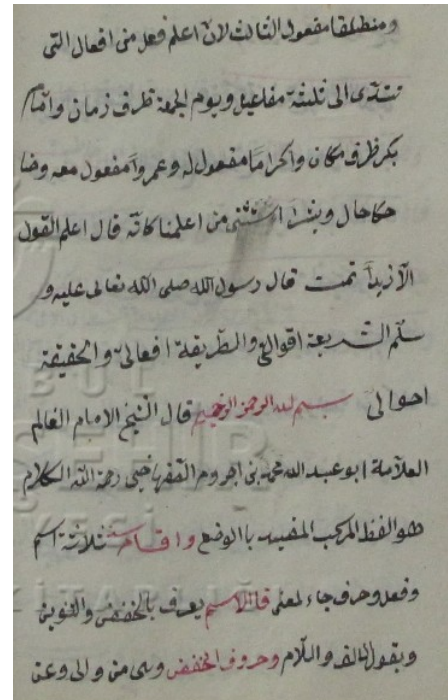
...و أما ما يخفض بالإضافة فنحو قولك ، غلام زيد ، و هو على قسمين ، ما يقدر باللام
نحو غلام زيد ، والذي يقدر بمن نحو ثوب خز و باب ساج وخاتم حديد.

3.11.3. 1468/05 kayıtlı “ el-Muḳaddimetü'l-Ācurrūmiyye ” nüshası

Mecmua, kahverengi meşin kap üzerine baskılı kağıt kaplı , miklebli ve kapakları ayrılmış durumdadır. İncelenen eser mecmuada beşinci sırada 92b-101a varakları arasında yer alır. Rika hattıyla, her varak yüzünde 11 satır olarak yazılmıştır. Eser 106x105 (125x70) mm ebatındadır. Eserin başı ve sonu diğer eserlerle karışık haldedir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 62 : 1468/05

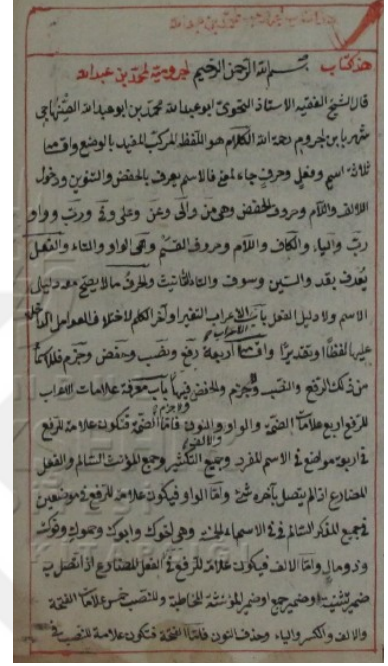
Baş: 1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.11.4. 1481/03 kayıtlı “ el-Muḫaddimetü'l- ‘Ācurrūmiyye ” nüshası

Mecmua, siyah kaplı, şemseli, miklebli, sırtı ve miklebi yıpranmış, şirazesı dağılmış, tamir görmesine rağmen oldukça yıpranmış ve rutubet almış durumdadır. İncelenen eser, mecmuanın üçüncü bölümünde 65b-69a varakları arasında, kırmızı cetvel içine rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (155x85) mm ebatındadır.

Müstensihi:Rastlanmadı.

Resim 63 : 1481/03

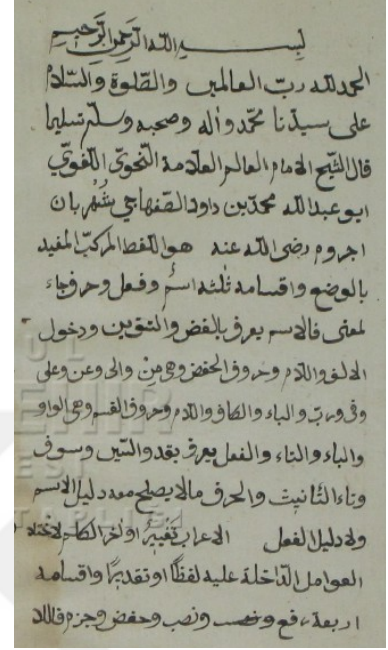
İstinsah kaydı:Rastlanmadı.

Baş:1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son:1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.11.5. 89/02 kayıtlı “ el-Muḳaddimetü'l-^cĀcurrūmiyye ” nüshası

Mecmuanın dış kapağında baskılı kağıtla kaplanan cildi solmuş ve yıpranmış durumdadır. Miklebindeki baskı sağlam durumdadır. Eserin sırt ve sertab bölümünde kopmalar ve ayrılmalar görülmektedir. Şirazesı büyük ölçüde dağılmış olan eserin sayfalarında rutubet gözlenmektedir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci bölümünde 96b-103b. varakları arasında, nesih hattıyla, her varak yüzüne 15 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (140x80) mm ebatındadır.

Resim 64 : 89/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 1070/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.12. Şerḥu'l-muḡnī

شرح المغني

Eser, Çarperdi'nin *el-Muḡnī fī ilmi'n-nahv* adlı eserine yazılmış şerh mahiyetindedir. Eser, günümüzde medreselerde ders kitabı olarak okutulmaya devam etmektedir. Eserin, Şam, Mısır ve Irak'ta nüshaları bulunmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Recep Özdirek, “Keskin, Muhammed Şirin”, *DİA*, İstanbul, 2016, c. Ek-II, s.44; Şerḥ'ül-Muḡnî, önsöz, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2012.

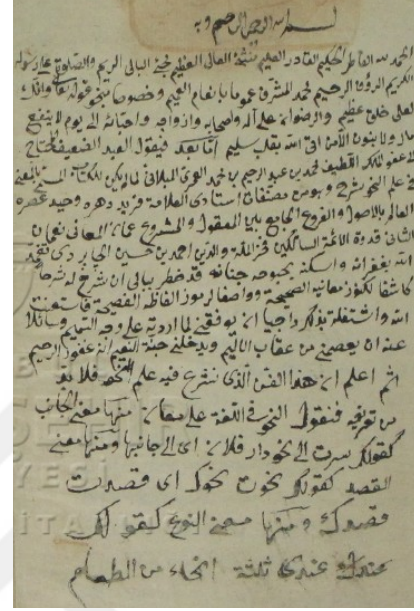
3.12.1. 141/02 kayıtlı “ Şerhu’l-muğnī ” nüshası

Mecmuanın sırtı kahverengi meşin kaplı ön ve kapaktaki desenli kağıt kap solmuş durumdadır. Şirâzesinde dağılma görülmekte, bazı yerlerinde rutubet ve güve izlerine rastlanmaktadır. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısmında 14b-102a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 17 satır, son sayfada 11 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (150x80) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 65 : 141/02

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الفاطر الحكيم القادر العليم منشئ العلى العظيم
محيى البالي الرميم و الصلاة على رسوله الكريم الرؤف الرحيم محمد المشرف عموما بإنعام
العميم و خصوصا بنحو قوله تعالى: إنك لعلی خلق عظیم...

Son:

...قليل أي التتوين الغالي في الكلام الفصحاء قليل، والله اعلم بالصواب واليه المرجع
والمآب تمت.

3.12.2. Meylânî, Bedreddîn Muhammed b.^c Abdurrahîm (ö. 811/1408)

ميلاني، بدر الدين محمد بن عبد الرحيم

Tam adı Muhammed b. Abdurrahîm b. Hüseyinî, el-Ömerî, el-Meylânî hakkında kaynaklarda pek bir bilgiye ulaşılamadı. Çârperdî olarak tanınan âlim Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf (746/1346)'dan ders aldığı bilinmektedir.¹⁵⁵

3.13. İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv ve Şerhleri

اظهار الاسرار- في النحو

Birgivî,¹⁵⁶ daha önce yazdığı *Avâmil* adlı nahiv kitabının şerhi mahiyetindeki bu eserinde, Arap nahvinin temel konularını özlü bir şekilde ve kısa sürede öğretmeyi amaçladığından genellikle Basra dil mektebinin görüşlerine yer vermiş, ancak az da olsa farklı görüşleri belirttiği ve bazı zayıf görüşleri tercih ettiği de olmuştur. *Avâmil*'de sadece adları ve birer örneği verilen konuların tanımları *İzhâru'l-Esrâr*'da yapılmış, şartları belirtilmiş, açıklamalı örnekleri çoğaltılmış, ayrıca esere bir giriş bölümü eklenmiştir. Örnekler âyetlerden ve güzel sözlerden seçilmiştir. İstanbul'da (1219/1804) olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırkı aşkın baskısı yapılmıştır. Hemen hemen bütün baskıları Birgivî'nin *Avâmil*'i ve İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini de ihtiva eder. Bu üç eser, çeşitli şerh ve hâşiyelerinden alınan açıklayıcı notlarla birlikte *Nahiv Mecmuası* adıyla neşredilmiştir. Ayrıca birçok şerh ve hâşiyesi vardır. En meşhuru Adalı Şeyh Mustafa'nın hazırladığı ve birçok defa basılan *Netâ'icü'l-efkâr* adlı şerhtir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Mehmet Şener, **a.g.m.**, s.230; Kehhale, **a.g.e.**, c. X, s.158.

¹⁵⁶ Müellif hakkında bilgi için 3.2.12. numaralı maddeye bakınız.

¹⁵⁷ Hüseyin Elmalı, "İzhâr'ul-Esrâr", **DİA**, 2001, c. XXIII, s.506-507; Brockelmann, **GAL Suppl.**, c. 2, 656-657; Arslan, **a.g.e.**, s.165-172.

3.13.1. 276/02 kayıtlı “ İzhāru’l-esrār ” nüshası

Mecmua, köşebentli, şemseli, salbekli, koyu kahverengi meşin kaba sahip olup, ilk sayfada yaldızlı güzel bir serlevha görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısmında, 34b-67b varakları arasında yer almaktadır. Aharlı, kenarları kırmızı çizgili yaldızlı cetvel içerisinde nesih hattıyla 15 satır yazılmış, ayrıca şerhler için derkenar çizilmiştir. Eser, 175x105 (110x55) mm ebatındadır.

Müstensihi: Halil b. Ali.

İstinsah kaydı: Yazmanın sonunda

1190/1776-77 yılı görülmektedir.

Resim 66 : 276/02

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين و الصلاة على محمد وآله أجمعين، وبعد فهذه رسالة فيما يحتاج إليه كل معرب أشد الاحتياج، وهو ثلاثة أشياء: العامل، والمعمول، والعمل أى الإعراب. فوجب ترتيبها على ثلاثة أبواب. الباب الأول، في العامل، أعلم أولاً، أن الكلمة، وهي اللفظ الموضوع لمعنى مفرد، ثلاثة...

Son:

...واسم لا المكررة المتصل بها المفرد النكرة نحو: "لا حول ولا قوة إلا بالله"، يجوز- بناؤهما على الفتح ورفعهما وفتح الأول مع نصب الثانى ورفعاه ورفع الأول مع فتح الثانى وهذه خمسة أوجه تجوز في أمثاله، وصفة اسم "لا" المبني المفردة المتصلة به فإنه يجوز- بناؤها على الفتح نحو: "لا رجل ظريف" وإعرابها رفعاً ونصباً نحو: "لا رجل ظريفاً" و ظريفٌ تمت

3.13.2. 450 kayıtlı “ İzhāru'l-esrār ” nüshası

Eser, köşebentli, kabartmalı şemseli, koyu kahverengi bir cilt içerisinde, aharlı kağıda derkenarlı ve yıldızlı cetvel içerisinde rika hattıyla, her varak yüzüne 15 satır olarak yazılmıştır. Derkenar içerisindeki şerhler baklava şeklinde yazılmıştır. 190x120 (130x65) mm ebadında olan eser, 35 varaktan meydana gelir. Eserde iki bölümün var olduğu görülmektedir. İlk bölüm üçüncü baba kadar işlenmiş, ikinci bölüm devam niteliğinde olmayıp baştan itibaren yazılmıştır

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 67 : 450

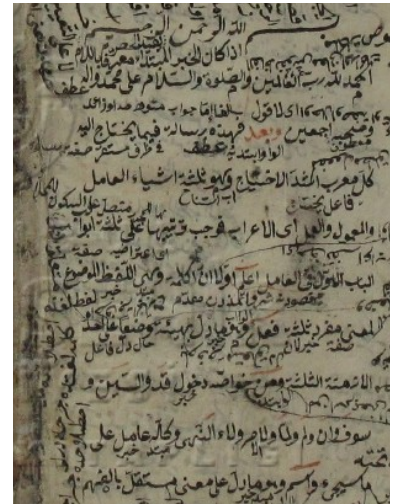
Baş: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.13.3. 1070/04 kayıtlı “ İzhāru'l-esrār ” nüshası

Mecmuanın dış kapağının cildi soyulmuş vaziyette olup oldukça yıpranmış ve bazı sayfalarında kopmalar görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada dördüncü sırada yer alarak 55b-94b varakları arasında rika hattıyla, her varak yüzüne 11 satır olarak yazılmıştır. Şerhler ve ana metin birbirine karışmış vaziyettedir. 180x120 (120x60) mm ebatındadır.

Müstensihi: Osman Efendizâde Hafız Ahmet.

Resim 68 : 1070/04

İstinsah kaydı: 1144/1731-32 yılında istinsah edilmiştir.

Baş: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.13.4. 1349/02 kayıtlı “ İzhāru'l-esrār ” nüshası

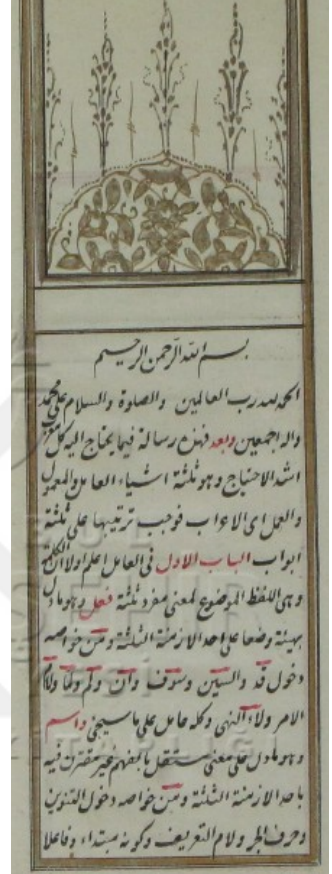
Mecmua, şemseli, zencirekli ve miklebi olan koyu kahverengi meşin bir kapla ciltlenmiş. İç kısmı yeşil kağıtla kaplanmış, sayfaları aharlı ve oldukça iyi durumdadır. İlk sayfasındaki sayfada serlevha bulunurken karşı sayfada yaldızlı cetvel olup diğer sayfalarda sadece kırmızı cetvel görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısmında 28b-56b varakları arasında yer alır. Rika hattıyla her varak yüzüne 17 satır olarak yazılan eser 195x110 (125x50) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Resim 69 : 1349/02

3.13.5. 1196/01 kayıtlı “ İzhāru'l-esrār ” nüshası

Mecmuanın dış kapakları ve miklebi ebru kağıt kaplı olup sırt ve sertab kısmı koyu kahverengi meşinle kaplanmıştır. İncelenen eser birinci kısımda yer alıp, 1b-64a varakları arasında, kırmızı cetvel içinde rika hattıyla 9 satır olarak yazılmıştır. Şerhler için birden fazla derkenar çizilmiş durumdadır. Oldukça rutubet almış olan eserin bazı sayfaları kopuk vaziyettedir. 280x200 (235x170) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

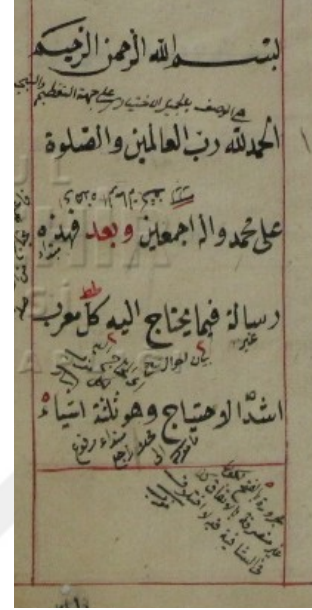
İstinsah kaydı: Son sayfada 1221/1806-07 yılı görülmektedir.

Baş: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.13.6. 1481/02 kayıtlı “ İzhāru'l-esrār ” nüshası

Mecmuanın şemseli ve miklebli olan kahverengi kapağında özellikle sırt ve sertab kısmında ayrılmalar görülüyor. Sayfaları oldukça yıpranmış ve rutubet aldığı görülen eserin şirazesı dağılmış durumdadır. İncelenen eser mecmuanın ikinci kısmında 43b-65a varakları arasında yer alır. Sayfa kenarlarında şerhler görülmektedir. Kırmızı cetvel içinde rika hattıyla, her varak yüzüne 17 satır olarak yazılan eser, 200x140 (155x80) mm ebatındadır.

Resim 70 : 1196/01

Resim 71 : 1481/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: İlk sayfada 1225/1810-11 olarak görüldü.

Baş: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.13.7. 111/05 kayıtlı “ İzḥāru'l-esrār ”

nüşhası

Mecmuanın dış kapağı soyulmuş vaziyette fakat miklebi yeşil kağıt kaplamalı durumdadır. İncelenen eser 101a ile 103b varakları arasında, mecmuanın beşinci bölümünde yer almaktadır. Kırmızı cetvel içerisinde rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır yazılmış olup, eserin baş kısmından bazı sayfaları eksiktir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

Resim 72 : 111/05

İstinsah kaydı: İlk sayfada 1225/1810-11 olarak görülmektedir.

Baş:

نحو: قائم في زيد قائم- ويجوز- تعدده نحو: زيد قائم قاعد. ويكون جملة اسمية أو فعلية فلا بد من عائد إلى المبتدأ إن لم يكن خبراً عن ضمير الشأن نحو: "زيد أبوه قائم" أو "قام أبوه". ويجوز- حذفه لقريضة نحو: "البر الكريستين"! أي منه...

Son: 276/02 numaralı yazmanın aynısı.

3.13.8. 115 kayıtlı “ el-Ezhār fī şerhi’l-izhār ”nüshası

Eser, şemseli ve köşebentli kahverengi meşin kaplı olup, 38 varak üzerine ilk sayfası serlevhalı ve yaldızlı cetvelli ve diğer sayfaları kırmızı cetvel içine nesih hattıyla 21 satır yazılmıştır. 205x135 (155x80) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 73 : 115

الحمد لله الذي رفع درجات الأنبياء إلى زمين بوحدانيته وضم إليهم الأولياء المعقدين بألوهيته و نصب الجنان أرائك العلماء المعترفين... أما بعد لما رأيت المختصر المسمى باظهار الأسرار للشيخ محمد السالك مسلك الأخيار الشهير ببركوى حشره الله مع الأبرار...

Son:

...نزل فأصابت خير منى و هو أعني العرض قريب من التمنى لأنك لا تقصد بقولك
إلا تنزل ان تستقهم ...

3.13.9. Kāşābzāde, ʿİbrāhīm Bursālī (ö. 1029/1619)

كاسب زاده، إبراهيم برسالي

Doğum tarihi hakkında bir bilgiye ulaşılamayan müellifin hicri 975/1567'den önce doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Bursa'nın meşhur kasaplarından biri olduğu için ve kendisinin de tercih ettiği için bu şekilde anılmıştır. Kasapzāde; sarf,

nahiv, fıkıh, belagat, tefsir, lügat ve tasavvuf konularına ilgi duymaktadır. Medreselerde ilim okutmuş daha sonra kadılık görevine getirilmiştir. Hicri 1209/1619 yılında vefat etmiştir.¹⁵⁸Müellifin eserleri şunlardır: *Şerhu Kifâyeti'l-Mübtedi, el-Ezhâr Şerhu İzhâri'l-esrâr*.

İncelenen eser, İmam Birgivî'nin meşhur eseri *İzhâr'a* yazılan şerh mahiyetindedir. Kadılık yaptığı dönemde kaleme alınmıştır. Eser, İzhar şerhleri arasında çok önemli bir yere sahiptir.¹⁵⁹

3.13.10. 1082 kayıtlı “ Ḥallü ʿesrâri'l-ʿaḥyâr ʿalâ ʿiʿrâbi izhârî'l-ʿesrâr ” nüshası

حل أسرار الأخبار على إعراب إظهار الأسرار

Eser, miklebli ve ebru kağıt kaplı olup, sırt ve sertab kısmında ayrılımlar görülüyor. İlk sayfada serlevhası bulunan eserin diğer sayfalarında kırmızı cetvel içine rika hattıyla 21 satır yazılmıştır. Eser 166 varaktan oluşmaktadır. 230x150 (155x90) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Son sayfada 1586 olarak görülmektedir.

Resim 74 : 1082

¹⁵⁸ Bursalı, a.g.e., c. I, s.286.

¹⁵⁹ Erdal Kaya, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Müelliflerinden Kasapzâde İbrahim Efendi ve İzhar Şerhi”, DEÜİFD, sy. XXXIV, 2011, s.175-195.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي رفع داء الجهل عنا بإنزال قرآن عربي بين
الهدى علينا ونصب أطباء العلماء بيننا بمحض ...

Son:

...مع أنى معرف بالخطأ والنسيان كيف وهما من خصائص الإنسان ... و على جميع
الأنبياء والمرسلين. والحمد لله رب العالمين.

3.13.11. Zeynîzâde Hüseyn b. ʔAhmed (ö. 1172/1759)

حسين بن أحمد زيني زاده

Müellifin 18.yy.'ın başında İzmir Tire'de doğduğu bilinmektedir. İlk eğitimini Tire'de almış, daha sonra Aydın'a giderek Sobucalı (Sobicevî) Mehmed Efendi'den ilim tahsil etmiştir.¹⁶⁰ Kaynaklarda adı Güzelhisarlı veya Bursalı şeklinde geçtiğini görüyoruz. Vefat tarihi hakkında açık bir bilgi yoktur. Eserleri: *et-Talîkât alâ Fethi'l-esrâr alâ İzhâri'l-esrâr, Talîku'l-fevâdîl alâ irâbi'l-Avâmil*.

İncelenen bu eser, yazıldığı tarihten itibaren özellikle Arapça okuyan Türk öğrencilerinin ellerinden düşürmedikleri yine Birgivî'ye ait kitabın cümle tahliline dairdir. Müellifin *İzhâr Mu'ribi* diye tanınan bu eseri *İzhâr*'ın anlaşılmasında çok faydalı olmuştur. Eser, İstanbul'da defalarca basılmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Ahmet Turan Arslan, "Zeynîzâde Hüseyn Efendi", *DİA*, İstanbul, 2013, c. XLIV, s.371-372.

¹⁶¹ Yusuf İlyan Serkis, *Mu'cemu'l-matbûâtî'l-arabiyye ve'l muarrabe I-II*, Matbaatu Serkis, Mısır, 1928, c. I, s.992-993.

3.14. el-Fevā'idü's-Samediyye fî 'ilmi'l-ʿarabiyye

الفوائد الصمدية في علم العربية

el-Fevâ'idü's-Samediyye, el-Âmilî'nin kardeşi Abdüssamed için kaleme aldığı nahiv ve i'râb ile ilgili olup, muhtelif şerhleri bulunmaktadır. Eser Leknev, Delhi ve Tahran' da basılmıştır.¹⁶²

3.14.1. el-Âmilî (ö. 1031/1622)

العالمى

Bahâüddîn Muhammed b. Hüseyin b. Abdüssamed el-Âmilî, Lübnan'da Cebeliâmil bölgesinde bulunan Ba'lebekke'te doğdu.¹⁶³ Ba'lebekke'teki Âmil Dağına nispetle Âmilî lakabıyla meşhur oldu. 1031/1622 senesinde İsfahan'da vefat etti. Âlim yetiştiren bir aile içinde dünyaya geldiğinden daha küçük yaşlarda ilme karşı kendisinde merak uyandı ve ilk olarak babasından Arapça, hadis, tefsir, fıkıh okudu. On yıl süren öğrenim hayatı boyunca devrin tanınmış âlimlerinden kelâm, felsefe, riyâzî ilimler ve tıp tahsil etti. Fen, matematik, astronomi, cebir ve mantık ilimleriyle meşgul oldu. Devrinin âlimleri arasında keskin zekâsı ile şöhret kazandı. Asrının bilim adamlarını güç durumda bırakan birçok matematik problemlerini çözdü. Kudüs'e giderek Muhammed el-Makdisî'den *Sahîh-i Buhârî* okudu. I. Şah Abbas tarafından kendisine şeyhülislâm unvanı verildi. Zâhidâne bir hayat sürmeye başlayarak, derviş kılığında Mısır, Irak, Hicaz, Suriye ve Anadolu'yu gezdi. Seyahatlerinde çeşitli âlim ve zâhidlerle görüştü. Bazı eserlerini de bu sırada yazdı. Otuzu aşan eserlerinden bazıları şunlardır: *Kitâbü'l-Keşkûl*, *Erba'üne Hadisen*, *Hulâsâtü'l-hisab*, *Esrâru'l Belâğâ*.¹⁶⁴

¹⁶² Ömer Okumuş, "Bahâeddin Âmilî", *DİA*, 1991, c. III, s.60-61; Abdullah Aslan, **Bahauddin el-Amilî ve el-Mihlât kitabı**, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Konya, 2007.

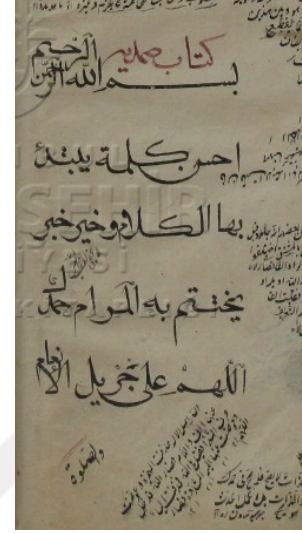
¹⁶³ Hayreddin ez-Zirikli, *el-Â'lâm*, Beyrut, 1990, c. VII, s.334.

¹⁶⁴ Yusuf İlyan Serkîs, **Mu'cem**, Daru's-Sadr, Beyrut, 1928, s.1264.

3.14.2. 1455/02 kayıtlı “ el-Fevāidü’ş-Şamediiyye fî ‘ilmi’l-‘arabiyye ”

nüshası

Mecmua, köşebentli, şemseli ve salbekli kahverengi bir cilde sahiptir. Mecmuanın içerisinde başka yazmalarda bulunmakla beraber incelenen yazma ikinci sırada olup, 6b ve 112a varakları arasında olup, her varak yüzüne 9 satır güzel bir muhakkak hattına sahiptir. 215x125 (130x55) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarında şerhler görülmektedir.

Resim 75 : 1455/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Son sayfada 1296/1878-79 olarak görülmektedir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، أحسن كلمة يبدأ به الكلام وخير خبر يختتم به المرام، حمدك اللهم على جزيل الإنعام والصلوات والسلام على سيد الأنام محمد وآله المبررة الكرام، سيما ابن عمه علي عليه السلام، الذي نصبه علما للإسلام، ورفع له كسر الأصنام، جازم أعناق النواصب اللئام، وواضح علم النحو لحفظ الكلام. أما بعد...

Son:

... ألهم اشرح صدورنا بأنوار المعارف، ونور قلوبنا بحقائق اللطائف، واجعل ما أوردناه في هذه الورقات خالصا لوجهك الكريم، وتقبله منا إنك أنت السميع العليم. فإننا نتوسل إليك بحبيبك محمد سيد المرسلين. وإله الأئمة المعصومين، صلوات الله سلامه عليهم أجمعين، تمت هذه النسخة.

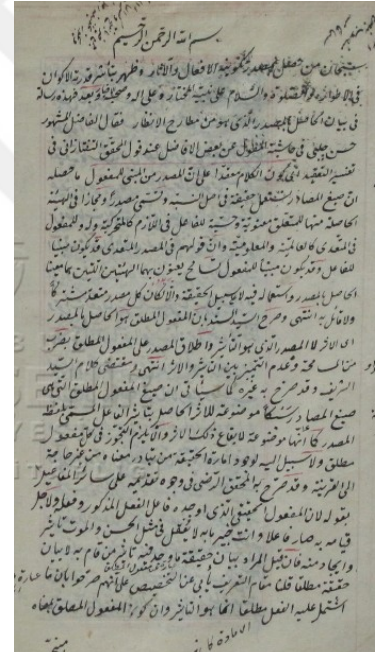
3.15. Risâle fî beyâni'l-hâsıl bi'l-masdar

رسالة في بيان الحاصل بالمصدر

Risâle fî beyâni'l-hâsıl bi'l-masdar adlı eser, masdarların yapısını, ism-i fâil ile ism-i mef'ûlden farklarını, nahiv, usul ve kelâm konularından örnekler vererek inceleyen bir eserdir. Ayrıca, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Risâle fî beyâni'l-hâsıl*'ın bir başka nüshası *el-Mesâ'il fî 'ş-şer* adıyla Emîr Pâdişah namına kayıtlıdır.¹⁶⁵

3.15.1. 942/26 kayıtlı “ Risâle fî beyâni'l-hâsıl bi'l-masdar ” nüshası

Mecmua, siyah meşin kaplı olup, sırt kısmı tamir görmüştür. İncelenen eser, mecmuada 26.sırada 161b-164a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 23 satır olarak yazılmıştır. 210x145 (150x90) mm ebatındadır.

Resim 76 : 942/26

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم سبحانه من حصل بمصدر تكوينه
الأفعال والآثار- و ظهر تباشره قدرته الأكوان في الأطوار و الصلاة و السلام على نبي المختار و
على آله و صحبه الأخيار ، و بعد فهذه رسالة في بيان الحاصل المصدر- الذي من مطارح
الأنظار فقال الفاضل المشهور...

¹⁶⁵ Ferhat Koca, “Emir Padişah”, *DİA*, İstanbul, 1995, c.XI, s.144.

Son:

...من حيث القيام في الأول و من حيث الوقوع في الثاني فإنه يتحقق طريقة القيام.

3.15.2. °Emîr Padişah el-Buhârî Muhammed °Emîn b. Maḥmûd (ö. 987/1579)

محمد أمين بن محمود , البخاري , أمير پادشاه

Tam adı Emîr Padişah, Muhammed Emîn b. Maḥmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî olup, Horasan'da doğduğu ve Meşhed'de vefat ettiği bilinmektedir. Mekke'de ikamet ettiği için el-Mekkî denildiği bilinmektedir. Buhara'da yetişmiş, fıkıh, tefsir, hadis, arapça ve tasavvuf alanlarında uzman olup daha çok tefsir ve fıkıh alanlarında eserler verdiği bilinen müellifin incelediğimiz eser haricinde bilinen eserleri şunlardır: *Teysîrû't-Tahrîr*, *Şerhu's-Sirâciyye*, *Necâhu'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, *Risâle ferîde fî'ktidâi'l-Hanefiyye bi's-Şâfi'iyye*, *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*, *Tefsîru sureti'l-Feth*, *Risâle fî'l-esileti'lletî ursile min Mekke ile'l-Hind*, *Risâle fî heli'l-besmele mine's-suver em lâ*, *Risâle fî beyânî enne'l-hacce'l-mebrûr yükeffirü'z-zünûb*, *el-Ferîde tahkîki harfî kad*, *Tercemetü Fasli'l-hitâb*, *Şerhi Dü Vakt-i Subh-dem*, *Muhtasaru Târîhi'l-hulefâ*.¹⁶⁶

3.16. el-Mefâtîhu'd-durriyye fî iṣbâti'l-ḳavânîn ed-derriyye¹⁶⁷

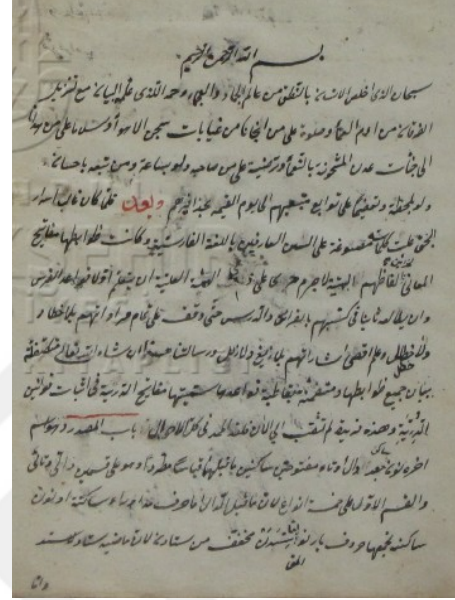
المفاتيح الدرية فى إثبات القوانين الدرية

¹⁶⁶ Çelebi, **a.g.e.**, s.156, 193, 293, 358, 450; Ferhat Koca, **a.g.m.**, s.143-144.

¹⁶⁷ Eser Fars grameri üzerine Arapça yazılmıştır. Müellif, Mustafa b. Ebi Bekr es- Sivâsi hakkında bilgiye ulaşamadı.

3.16.1. 232/03 kayıtlı “ el-Mefātīḥu’d-durriyye fī iṣbātī’l-ḳavānīn ed-durriyye ” nüshası

Mecmuanın dış cildi tamamen soyulmuş ve sırtına kağıt yapıştırılmıştır. Sayfaları oldukça hasar gören eserde rutubet izlerine de rastlanmaktadır. Kitabın daha önce Metin Feridün Nigar kitaplığında 145 kaydıyla bulunduğu ilk sayfasında görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın 3. kısmında olup 56b-64b varakları arasındadır. 190x145 (150x90) mm ebadında olan eser rika hattıyla 19 satır olarak yazılmıştır.

Müstensihi: Ahmet Anbar Efendi.

Resim 77 : 232/03

İstinsah kaydı: 1202/1787-88 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

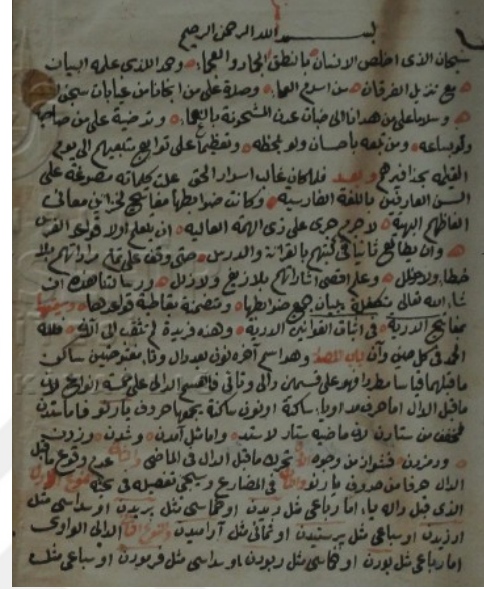
بسم الله الرحمن الرحيم، سبحانه الذي أخلص الإنسان من عالم الجماد، و حمد الذي علمه البيان مع تنزيل الفرقان... والصلاة على من أنجانا من غيابات السجن، وسلاما على من هدانا... و بعد فلما كان غالب أسرار الحق علت كلماته مصوغة على ألسن العارفين

Son:

....ليكونا الله نين لاولى الالباب، جعلها الله لهم مفتاح الكلمات و الأقطاب.

3.16.2. 568/01 kayıtlı “el-Mefātīḥu’-d-durriyye fī iṣbāti’l-ḳavānīn ed-derriyye ” nüshası

Mecmua, koyu kahverengi kap üzerine arka, ön ve mikleb kısmına resim yapıştırılmış durumdadır. Eserin daha önce Hasan Cafer Ergin hususi kütüphanesinde olduğunun kaydı iç kapakta bulunmaktadır. Rutubet izleri görülmekle beraber genel olarak iyi durumdadır. Söz konusu eser, mecmuanın birinci kısmında 1b-6b varakları arasında yer almaktadır. 195x130(165x110) mm ebadında olup, rika hattıyla, her varak yüzüne 27 satır olarak yazılmıştır.

Resim 78 : 568/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1249/1833-34 yılında istinsah edilmiştir.

Baş: 232/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 232/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.16.3. 572/02 kayıtlı “el-Mefātīḥu’-d-durriyye fī iṣbāti’l-kavānīn ed-durriyye ” nüshası

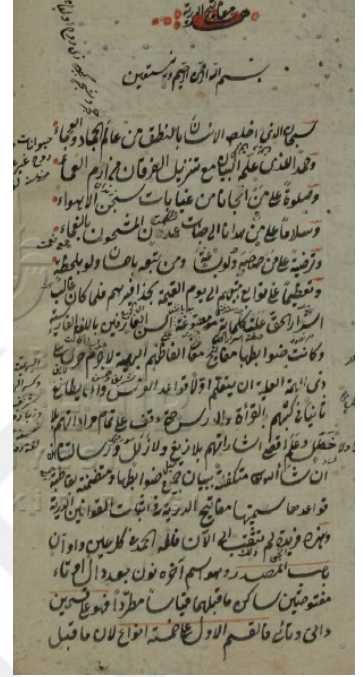
Mecmuanın ön ve arka yüzü ebru kağıt kaplı, sırtı kahverengi meşin kaplıdır. İncelenen eser ikinci kısımda 9b-18a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 21 satır olarak yazılmıştır. 225x155 (170x75) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 232/03 numaralı yazmanın aynısı.

Son: 232/03 numaralı yazmanın aynısı.

Resim 79 : 572/02

3.17. Teẓkiretu Cevāmi‘u’l-‘adevāt

تذكرة جوامع الأدوات

Eski bir nahiv kitabı olan eserin, Türkiye’deki bir çok kütüphanede yazma nüshası bulunmaktadır. Ancak kaynaklarda hakkında bir bilgiye ulaşılamadı.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Arik Sadan, A Critical Edition of the Grammatical Treatise Taḍkirat jawāmi‘ al-‘adawāt by Muḥammad b. Aḥmad b. Maḥmūd, 2012, Harrassowitz Verlag , Wiesbaden.

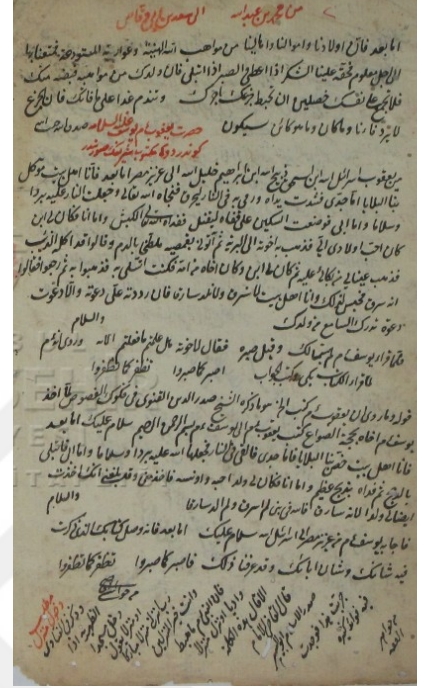
3.17.1. 141/01 kayıtlı “ Teẓkiretu Cevāmi‘u'l-‘edevāt ” nüshası

Mecmuanın sırtı kahverengi meşin kaplı ön ve kapaktaki desenli kağıt kap solmuş durumdadır. Şirâzesinde dağılma görülen eserin bazı yerlerinde rutubet ve güve izleri görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın birinci kısımda 2b-13b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 20 satır olarak yazılmıştır. 200x140 (150x110) mm ebatındadır.

Müstensihi:Rastlanmadı.

İstinsah Kaydı:Rastlanmadı.

Baş:

Resim 80 : 141/01

بسم الله الرحمن الرحيم الله الذي جعل علم الإسلام مداراً لأصل الكلام ... قال المفتقر
إلى الله الودود محمد بن أحمد بن محمود اعلم أنه يجب على طلبة العلم وطلابه أن تحفظ
الأدوات من الحروف يتأتى الوصول إلى معاني الكلام ويتيسر الإدراك لمباني الأصول...

Son:

... الكلام وابتدائية من غير أن يسبق عليها ينشئ تتعلق به و منها ما يأتي في أوائل
الكتب و حكمها دخول الفاء في جوابها.

3.17.2. Muḥammed b. ʿAḥmed b. Maḥmud Çelebî (ö. 987/1579)¹⁶⁹

محمد بن أحمد بن محمود چلبی

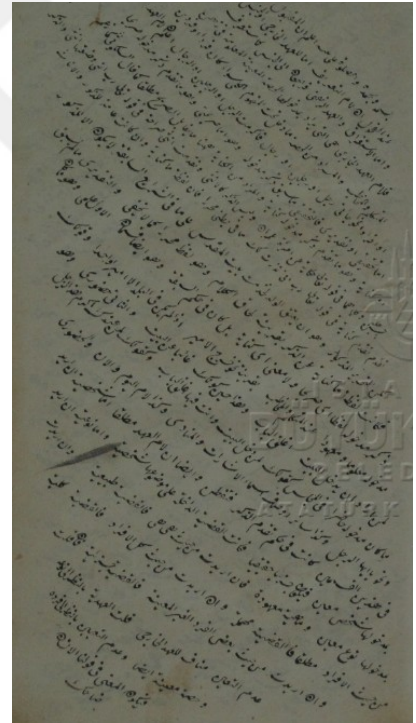
3.18. Risāle fī ʿahdi'l-lām

رسالة في عهد اللام

Kaynaklarda bir bilgiye ulaşılabilen Risale, lâm harfinin kullanım yerleri ve durumları hakkında örneklendirme yaparak bilgi vermek amacıyla telif edilmiştir.

3.18.1. 886/06 kayıtlı “ Risāle fī ʿahdi'l-lām ” nüshası

Mecmuanın sırt kısmı ve köşeleri siyah meşin kaplı diğer kısımları ise mavi bezle kaplanmış olup yırtılmalar ve yıpranmalar görülmektedir. İç kapak ebru kağıt kaplı olup, incelenen eser, mecmuanın ikinci kısımda 40a-41b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 23 satır yazılmış küçük bir risaledir. 220x120 (200x110) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 81 : 886/02

بسمه و بحمده و الصلاة على محمد اعلم أن المقبول عند الفحول ، لام التعريف أما
المعهد الخارجي أو الجنس و أما الاستغراق والعهد الذهني فراجعها إلى الجنس ...

¹⁶⁹ Müellif hakkında bilgiye ulaşılmalıdır.

Son:

... و عن النبي صلى الله عليه و سلم: "لَيْسَ مِنْ أَمِيرٍ أَمِصِيَّامٌ فِي أَمْسَفَرٍ
وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ."

3.18.2. el-Hâdimî, °Ahmed b. °Abd-°Allah

الخادمي , احمد بن عبد الله

Tam adı Abdullah b. Ebî Saîd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî olan müellife, Konya'nın Hâdim kasabasında doğduğu için Hâdimî nisbesi verilmiştir. Ailesi Buhara'dan göç ederek buralara gelmiştir. Babası Müftü Abdullah Hâdimî, annesi ise Ebu Naîm Ahmet Hâdimî'nin kızı Mediha Hanım olduğunu bilinmektedir. İlk öğrenimini Hâdim'de gören müellif daha sonra 1808 yılında İstanbul'a gitmiş ve Antakî Mehmet Efendiden ders almıştır. Daha sonra Konya'ya dönüş yaparak, Kadızâde, Ziyâiye ve İrfâniye medreselerinde görev yaptıktan sonra 1827 yılında Konya müftülüğüne getirilmiştir. İlimle meşgul olmuş, birçok talebe yetiştirmiştir. Verdiği bir fetva sonucunda 1248(1832) yılında şehit edilmiştir. Bu sebepten dolayı "Şehit Ahmet Hâdimî" olarak da tanınmaktadır. Dedesi olan Ebu Saîd Hâdimî adına Hâdim'de 23 Eylül 1966 tarihinden itibaren "Hâdimî günleri" düzenlenmektedir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", **DİA**, 1997, c. XV, s.24-26; Mehmet Ali Uz, **Konya Âlimleri ve Velileri**, Konya, 1993, s.330; Ferhat Koca, "Hâdimî Abdullah", **DİA**, İstanbul, 1997, c. XV, s.24.

3.19. Risāle fī lâmi't-ta'rîf¹⁷¹

رسالة في لام التعريف

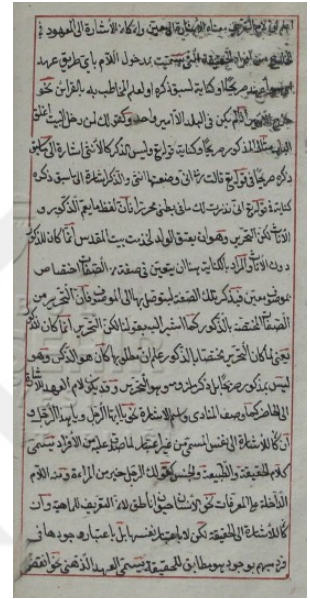
3.19.1. 942/27 kayıtlı “ Risāle fī lâmi't-ta'rîf ” nüshası

Mecmua, siyah meşin kaplı olup genel olarak iyi durumdadır. İncelenen eser, mecmuanın 27. kısmında 170a-172b varakları arasında, kırmızı cetvel içine, rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 215x145 (170x115) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1101/1689-90 yılı olarak görüldü.

Baş:

Resim 82 : 942/27

اعلم أن لام التعريف معناه الإشارة إلى معين و إذ كان الإشارة إلى المعهود في الخارج من أفراد الحقيقة إلى سميت بمدخول اللام بأي طريق عهد أي سواء عهد صريحا أو كناية لسبق ذكره أو لعلم المخاطب بالقرائن نحو خرج الأمير إذا لم يكن في البلد إلا أمير واحد و كقولك لمن دخل البيت أغلق الباب مثل المذكور- صريحا...

Son:

...مجازا نحو فلان يركب الخيل لانه مركوب واحد هذا ما جمعه ابن عادل أعلاه الله تعالى في الدارين أعلى المنازل تم.

¹⁷¹ Kütüphane kayıtlarına göre İbn Adl adına kayıtlı olan eser hakkında ve müellifi hakkında bir bilgiye ulaşılamadı.

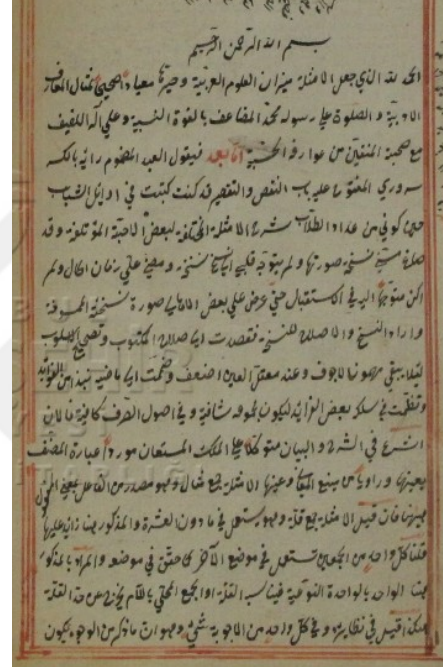
3.20. Emsile, Binâ ve Maksûd Türünden Eserler

3.20.1. 1050/02 kayıtlı “ Şerḥu'l-ʿemšileti'l-muḥtelifa ” nüshası

شرح الامثلة المختلفة

Sürûrî bu eseri talebelerin isteği üzerine derslerinde yardımcı olmak ve kimi zor meseleleri açıklamak üzere Arapça olarak kaleme almıştır.¹⁷²

Mecmua, şemseli, miklebli, koyu kırmızı meşin kaplı olup sırt kısmı bezle takviye edilmiştir. İncelenen eser, mecmuanın ikinci kısımda 3b-20b varakları arasında, kırmızı cetvel içine rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 205x125 (160x90) mm ebatındadır.

Resim 83 : 1050/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 25 Cemaziyelevvel 1058/17 Haziran 1648 yılı görüldü.

Baş:

الحمد لله الذي جعل الأمثلة ميزان العلوم العربية و حيرها معيارا صحيحا لمثال
المعارف الأدبية و الصلاة على رسوله محمد المضاعف بالقوة ... أما بعد فيقول العبد المضموم
راية بالكسر سرورى المفتوح...

¹⁷² İsmail Güleş, “Gelibolulu Muslihiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri”, Osmanlı Araştırmaları, sy. XXI, 2001, s.11.

Son:

... العلوني و هو خفيف لأنه الصعود على سبيل التدريج وهذا التغيير لا يقدر جزالته
المذكورة ونصلي على خير الموجودات، تمت الكتاب عن يد العبد الضعيف المحتاج إلى رحمة
الله.

3.20.2. Sürûrî, Muşliḥiddîn Muşṭafâ (ö. 969/1562)

السروري، مصلح الدين مصطفى

Müellif, 897/1491 yılında Gelibolu’da doğdu. Ders aldığı isimler arasında Kara Dâvud İzmitî, Nihâlî, Tâcîzâde Câfer Çelebi, Taşköprüzâde Mustafa Efendi ve Abdülvâsi Efendi vardır.¹⁷³ Medreselerde ders verdiği bilinen müellif, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından Oğlu Şehzade Mustafa’nın eğitimi için görevlendirildi. Bu görev esnasında Şehzade’nin katledilmesi üzerine inzivaya çekilen Sürûrî, 7 Cemâziyel-Evvel 969’da (13 Ocak 1562) koleradan öldü. Mezarı Kasımpaşa’nın Beyoğlu tarafında bulunan mescidinin hazîresindedir. Başlıca eserleri şunlardır: *Bahrü’l-maârif*, *Şerh-i Mesnevi*, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, *Şerh-i Bostân*, *Şerhu Gülistân*, *Divançe*.¹⁷⁴

¹⁷³ İsmail Güleç, “Sürûrî, Muslihuddin Mustafa”, **DİA**, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s.170-172; İsmail Güleç, **a.g.y.**, s.11-15.

¹⁷⁴ İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. II, s.434.

3.20.3. 1468/01 kayıtlı “ Şerhu’l-ʿemṣileti’l-muḥtelifa ” nüshası¹⁷⁵

Mecmua, kahverengi meşin kap üzerine baskılı kağıt kaplı, miklebli ve kapakları ayrılmış durumdadır. İncelen eser, mecmuanın birinci sırada 1b-24b varakları arasında, kırmızı cetvel içine rika hattıyla, her varak yüzüne 11 satır olarak yazılmıştır. Eser 106x105 (105x50) mm ebatındadır.

Resim 84 : 1468/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 1050/2 numaralı yazmanın aynısı.

Son:

...هذا الأمر فلينظر فيه بعين العيانية، وإمعان النظر، ولينصف من نفسه ، هل كان يعرف من قبل جميع، ما فيه فوائد يستفيد منها والسلام على من اتبع الهدى ، تم.

3.20.4. 1050/01 kayıtlı “ Risāle efʿāl ” nüshası

رسالة أفعال

Kaynaklarda *Binâü’l- Ef’âl* olarak da geçen eser, medreselerde okutulan sarf bilgisine dair yazılmış olan *Binâ* adlı kitabın bir kısmıdır. Mevcut kaynaklarda müellifine rastlanmayan kitabın *Şerhu’l-Mufassâl’a* yapılan bir atfindan dolayı 538/1143’den sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Fiil kalıplarını otuz beş bâbda ele alan kitap, onsekiz bâbda sülâsî mücerred ve mezîd fiilleri, kalan on yedi bâbda da rubâî

¹⁷⁵ Müellifi belli olmayan 1468 numaralı mecmuada yer alan 01,02 ve 03 kayıtlı risaleler, Arapça gramer konularını ele almıştır. Kütüphanelerde bu isim altında yazılı pek çok nüsha bulunmakta olup bunların medrese eğitimi için kaleme alınmış emsile, bina, maksud üçlemesine ait risaleler olduğu düşünülmektedir.

mücerred ve mezîd fiil kalıplarını vermekte ve “aksâm-ı seb‘a” bilgisiyle son bulmaktadır. Kitap üzerine pek çok şerh yazılmış ve çok defa basımı yapılmıştır. Çeşitli şerhleri arasında Muhammed b. el-Hâc Hamîd el-Kefevî’nin *Şerhu’l-Binâ* adlı eseriyle, Karaağaçlı Ahmed Rüşdî Efendi’nin *Esâsü’l-Binâ* adlı şerhi defalarca basılmıştır.¹⁷⁶

Mecmua, şemseli, miklebli, koyu kırmızı meşin kaplı olup sırt kısmı bezle takviye edilmiştir. İncelenen eser, mecmuanın birinci kısımda 1b-3a varakları arasında, kırmızı cetvel içine rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 205x125 (160x90) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 25 Cemaziyel-Evvel 1058/17 Haziran 1648 yılı görüldü.

Baş:

Resim 85 : 1050/01

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين ، إعلم يا أيها الأخ الصالح وفقك الله أن جميع الأبواب المطورة في المصادر خمسة وثلاثون بابا ستة منها للثلاثي المجرد و واحدة منها رباعي ...

Son:

... و اغلوط ، يغلوط ، اغلوطا ، تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب.

¹⁷⁶ Mehmet Çakır, “Binaü’l-efal”, *DİA*, İstanbul, 1992, c. VI, s.79; Kehlîle, *a.g.e.*, c. II, s.119.

3.20.05. 1468/02 kayıtlı “ el-Emšiletü'l-muhtelifa ” nüshası

الأمثلة المختلفة

Mecmua, kahverengi meşin kap üzerine baskılı kağıt kaplı, miklebli ve kapakları ayrılmış durumdadır. İncelen eser, mecmuada ikinci sırada 25b-36b varakları arasında, kırmızı cetvel içinde rika hattıyla, her varak yüzüne 11 satır yazılmıştır. Eser, 106x105 (105x50) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 86 : 1468/02

بسم الله الرحمن الرحيم ، نصر ، ينصر- ، نصرا ، فهو ناصر ، وذلك ، منصور ، لم
ينصر ، لما ينصر ، ما ينصر ، لا ينصر ...

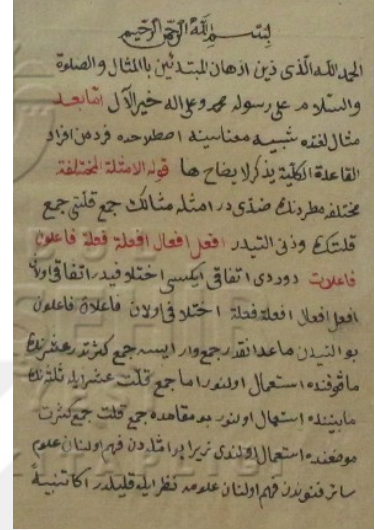
Son:

... اسلنقى، يسلنقى، اسلنقاء ، فهو مسلنقى، لم يسلنق، لما يسلنق ، ما يسلنقى ، لا
تسلنقى.

3.20.6. 1468/03 kayıtlı “ Şerhu’l-emSileti’l-muhtelif ” nüshası

شرح الأمثلة المختلفة

Mecmua, kahverengi meşin kap üzerine baskılı kağıt kaplı, miklebli ve kapakları ayrılmış durumdadır. İncelenen eser, mecmuada üçüncü sırada 43b-59b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 15 satır olarak yazılmıştır. Eser 106x105 (95x60) mm ebatındadır. Eser, Osmanlıca ve Arapça yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

Resim 87 : 1468/03

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي زين أذهان المبتدئين بالمثال والصلاة والسلام
على رسوله محمد و على آله خير الآل ، أما بعد مثال لفظة شبيهه معنا سنده اصطلاحه...

Son:

... ما قبله عطف ايچون بر و او عطف كتوردوكونده وانصر به اولدى.

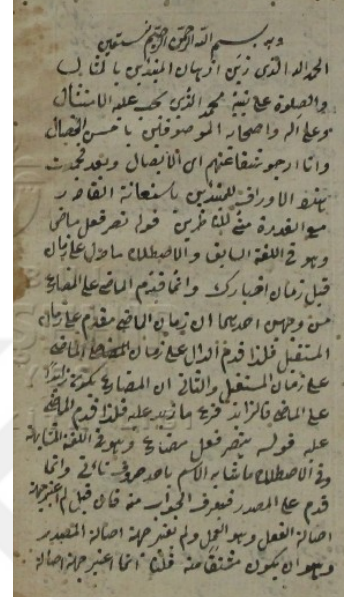
3.20.7. 572/04 kayıtlı “ M^cu’rab emSīle ” nüshası¹⁷⁷

معرب أمثلة

Mecmua, ebru kağıt kaplı, sırtı kahverengi meşin kaplıdır. İncelenen eser, mecmuada dördüncü kısımda 37b-42b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 21 satır olarak yazılmıştır. 225x155 (175x80) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1272/1855-56 yılı görüldü.

Resim 88 : 572/04

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي زين أذهان المبتدئين بالمثال و الصلاة و السلام
على رسوله محمد الذي يحب عليه الأمثال و على آله و أصحابه بأحسن الحاصل وأنا أرجو
شفاعتهم إلى الإيصال و بعد...

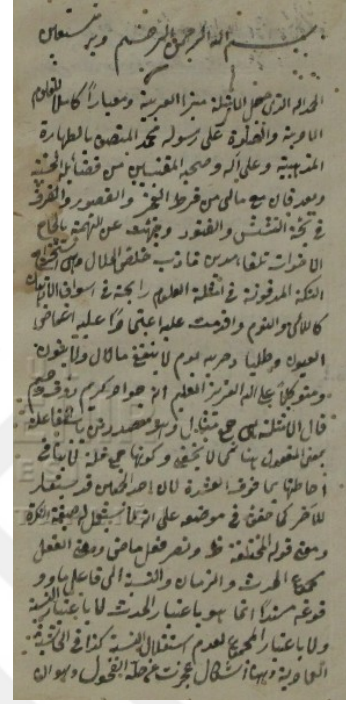
Son:

... منه نفس المتكلم نحو لا انصر ولا تنصر اعلم أن مجهول أمر المخاطب يحى بالله
نحو: لتتصر، لتتصرا، لتتصراه، وكذا المتكلم معلوماً و مجهولاً فنقول فى المعلوم لا نصر،
ننصر و فى المجهول لأنصر-لننصر كذا فى الهارونية فليكن هذا آخره.... تمت الرسالة بعون
عناية الملك المنان الأحد الصمد فمن حفظه يكن عالياً .

¹⁷⁷ Eserin müellifi belli değildir. Medreselerde okutulan meşhur emsile kitabı kaynak alınarak, i'râb tahlili yaparak, öğrencilere yardımcı olması amacıyla kaleme alınmış olduğunu düşünmekteyiz.

3.20.08. 572/05 kayıtlı “ M‘u‘rab emŠile ” nüshası

Mecmua, ebru kağıt kaplı, sırtı ise kahverengi meşin kaplıdır. İncelenen eser, mecmuada beşinci kısımda 43b-47a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 21 satır olarak yazılmıştır. 225x155 (175x75) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1228/1813 yılı görüldü.

Baş:

Resim 89 : 572/05

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين ، الحمد لله الذي جعل الأمثلة ميزا العربية و
معيارا كاملا للعلوم ... و بعد فإن مع مالى من فطر...

Son:

...في أصل المعنى ليكن يجوز ا... لغة ما فيها لم كثرة الحروف منها فظهر ...

3.20.9. 457/05 kayıtlı “ el-EmSiletü'l-muhtelife fî taşrîfî'l-ʿefʿal ”

nüshası

الأمثلة المختلفة في تصريف الأفعال

Mecmua, şemseli siyah meşin kaplı olup, şirâzesinde dağılma görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada beşinci sırada 83a-97b varakları arasında serlevhalı ve yaldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 7 satır yazılmıştır. 160x100 (90x55) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 90 : 475/05

Baş: 1468/02 numaralı yazmanın aynısı.

Son:

...انصر بك ، انصر بكم ، انصر بك ، انصر بكم ، انصر بكن ،

انصرنى.

3.20.10. 1252/03 kayıtlı “ el-Maḫṣūd ” nüshası

المقصود

Müellifi bilinmiyor. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kitapta önce sarf ilminin önemine işaret edilmiş, daha sonra sülâsî mücerred ve rubâî mücerred fiillerin vezinleriyle rubâî mücerred veznine mülhak altı bab tanıtılmış, ardından sülâsiye mezîd rubâî, humâsî ve sūdâsî fiil kalıpları ile (toplam on dört

kalıp) rubâî mücerrede mezîd üç fiil kalıbı ele alınmıştır. Esere birçok şerh yazılmıştır. Birgivi'nin şerhi meşhurdur.¹⁷⁸

Mecmuanın siyah meşin kabı yıpranmış ve bazı kısımları kopmuştur. İncelenen eser, mecmuada 63a-80b varakları arasında derkenarlı ve yaldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 13 satır yazılmıştır. 200x105 (120x50) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 91 : 1252/03

الحمد لله الوهاب للمؤمنين سبيل الصواب والصلاة والسلام على سيدنا محمد الزاجر عن
الاذناب الحاث إلى طلب الثواب وعلى آله وأصحابه خير الآل وخير الأصحاب، أما بعد فإن
العربية وسيلة إلى العلوم الشرعية وأحد أركانها التصريف...

Son:

...نحو عور واستوى وغير ذلك ، فبعضها لا يتغير لصحة البناء ، وبعضها لعلة أخرى.

¹⁷⁸ Kenan Demirayak, "el-Maksûd", **DİA**, c. XXVII, Ankara, 2003, s.453.

3.20.11. 457/03 kayıtlı “ el-Mağşūd ” nüshası

Mecmua, şemseli siyah meşin kaplı olup, şirâzesinde dağılma görülmektedir. İncelenen eser, mecmuanın üçüncü sırada 57b-72a varakları arasında, serlevhalı ve yıldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 11 satır yazılmıştır. 160x100 (90x55) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır

Resim 92 : 457/03

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş: 1252/03 numaralı yazmanın aynısı.

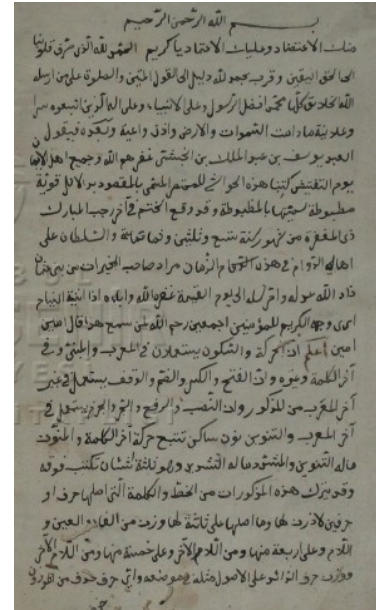
Son: 1252/03 numaralı yazmanın aynısı.

3.20.12. 11 kayıtlı “ el-Mağbūt ” nüshası

المضبوط

el-Mazbūt şerhu'l-Maksūd isimli eser, sarf ilmine dair yazılan *el-Maksūd* isimli meşhur eserin şerhidir.¹⁷⁹

Eserin şemseli siyah meşin kabında çatlamalar ve sırt kısmında ayrılımlar görüldü. Eserin şirâzesinde ayrılımlar görüldü. Eser, 16 varak üzerine rika hattıyla 21 satır yazılı olup, 205x140 (160x95) mm

Resim 93 : 11

¹⁷⁹ Demirayak, a.g.m., s.453.

ebatındadır. Eserin arasında astronomi ile ilgili bazı yazma sayfalar kopuk halde bulunmuştur.¹⁸⁰

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1026/1617 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله الذي صرف قلوبنا إلى الحق اليقين و قرب بحمد الله
دليل إلى القول المتين و الصلاة على من أرسله الله... وبعد فيقول العبد يوسف بن عبد الملك بن
البخشي غفرهم الله وجميع أهل الأمان...

Son:

...لأنه الصعود على سبيل التدرج وهذا التغيير لا تبارح لدلالته المذكورة تمت.

3.20.13. Ḵara Sinān, Yūsuf bin ʿAbdūlmelik (ö. 868/1463)

يوسف بن عبد الملك قره سنان

Müellifin doğum tarihi bilinmemektedir. Akhisar yakınlarında Seydi köyünden olup, asıl adı Sinâneddin Yūsuf, babasının adı Abdūlmelik, dedesinin adı ise Bahşâyîş'tir. Arapça, fıkıh, astronomi gibi ilimleri tahsil ettikten sonra müderrislik yaptığı kaydedilir. Dinî ilimler ve edebiyatta devrinin önde gelen âlimleri arasındadır.¹⁸¹

İncelenen eser dışında müellifin başlıca eserleri şunlardır: *Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikaye*, *Zeynü'l-Menâr*, *Revâhu'l-ervâh*, *eş-Şâfiye şerhu's-Şâfiye*, *Hezmü'l-cüyûş fi'l-gâlib ve'l-maglûb*, *ez-Zamâ'ir*.

¹⁸⁰ Müellifin astronomiye meraklı olmasından dolayı bu sayfaların müellife ait olduğu düşünülmektedir.

¹⁸¹ Tahsin Özcan , "Kara Sinan", **DİA**, İstanbul, 2001, c. XXIV, s.365-366; Bursalı, **a.g.e.**, c. I, s.368; İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. II, s.560; Çelebi, c. II, s.1088.

3.20.14. 457/04 kayıtlı “ Bināü'l-ef'āl ” nüshası¹⁸²

بناء الأفعال

Mecmua, şemseli siyah meşin kaplı olup, şirâzesinde dağılma görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada dördüncü sırada 73b-82a varakları arasında, serlevhalı ve yıldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 11 satır yazılmıştır. 160x100 (90x55)mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır.

Resim 94 : 457/04

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

الأمثلة المختلفة من الثلاثي المجرد ، فعل يفعل فعلا ، وهو فاعل واسم مفعول ، لم يفعل
لما يفعل ما يفعل لا يفعل لن يفعل...

Son:

...وإن كانت في مقابلة اللام تسمى مهموز- اللام ، وهذه الأقسام تسمى الأقسام السبعة ،
يجمعها هذا البيت ، تم.

3.20.15. 308/01 kayıtlı “ Emsile, Binâ ve Maksûd'a Dair Bazı Ta'rifât ”

Aşağıda ele alınan üç eser aynı mecmuanın içinde yer almaktadır. Müellifi belli olmayan eserler, medrese eğitiminde kullanılması amacıyla sarf konularını örneklendirme yaparak kaleme alınmıştır. İlk bölümde *Emsile*, ikinci bölümde *Binâ*, üçüncü bölümde *Maksûd* ele alınmıştır. Aynı sıralama medreselerde takip edilmiş ve

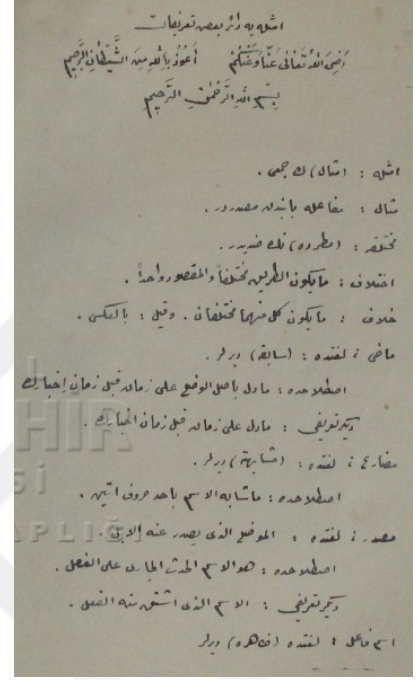
¹⁸² Eser ile ilgili bilgi için 3.20.04. numaralı maddeye bakınız.

günümüzde de medreselerde bu sıraya uyarak Arapça eğitimi verilmektedir. Bu kitapları bitirenler sırasıyla, *İzzî* ve *Merâh'ul-Ervâh* okurlar. Bütün saydığımız eserler sarf(kelime) konusunu işlemektedir.¹⁸³

Yazmanın cildi bulunmamaktadır. Açık sarı kağıda rika hattıyla 17 satır Osmanlıca ve Arapça olarak yazılmıştır. İncelenen kısım, mecmuada ilk sırada 1b-2b varakları arasında olup, 200x140 (150x100) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 95 : 308/01

أمثلة يه دائر بعضى تعريفات ، رضى الله تعالى عنا وعنكم ، أعوذ بالله من الشيطان
الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ، أمثلة : (مثال) ك جمعى , مثال : مفاعله بابنده
مصدر. اختلاف : ما يكون الطريقة مختلفا والمقصود واحدا. خلاف : ما يكون كل منها
مختلفان ، وقيل ...

Son:

...تقدم بالذات، تقدم بالطبع ، تقدم بالزمان ، تقدم بالرتبة ، تقدم بالشرف.

¹⁸³ Çelebi, a.g.e., c. 2, s.1078; Bina ile ilgili bilgi için 3.20.04. numaralı maddeye bakınız. Maksud ile ilgili bilgi için 3.20.10. numaralı maddeye bakınız.

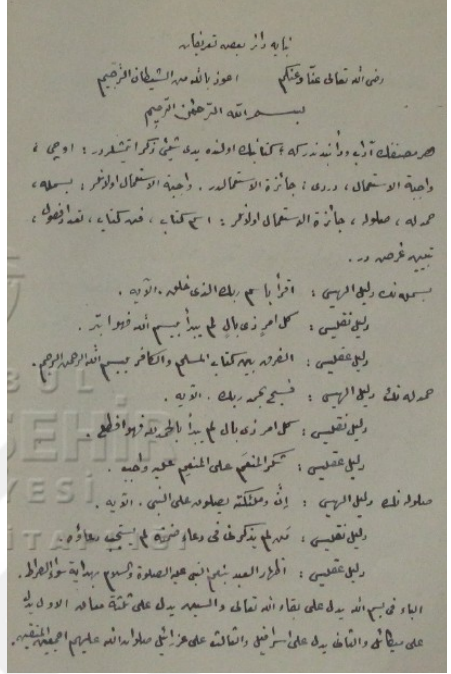
3.20.16. 308/02 kayıtlı “ Emsile, Binâ ve Maksûd’a Dair Bazı Ta‘rifât ”

İncelenen kısım, mecmuada ikinci sırada 3b-9b varakları arasında olup rika hattıyla, her varak yüzüne 17 satır yazılı olup, 200x140 (160x105)mm ebatındadır. Osmanlıca ve Arapça yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 96 : 308/02

بنایه دائر بعضی تعریفات ، رضي الله تعالى عنا و عنكم ، أعوذ بالله من الشيطان
الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم، هر مصنفك آداب و دابنددر كه ،كنائبك اولنده ידי شيء ذكر
اتمشلردر- ، اوچو واجبة الإستعمال...

Son:

... (یا) حاصل اولدی ، (امیر) لفظا و معنا امر حاضر اولدی.

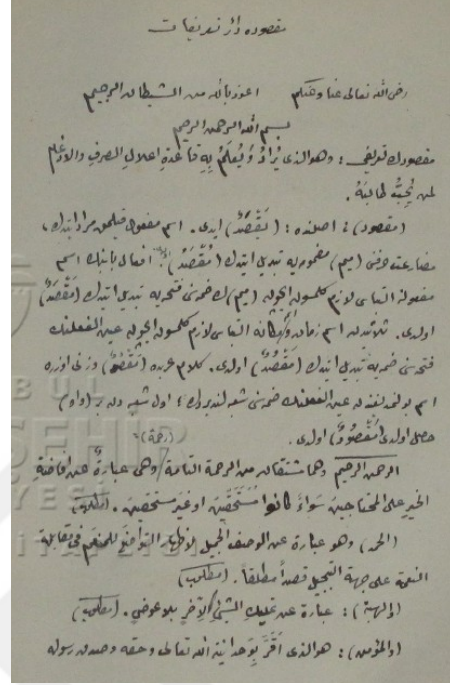
3.20.17. 308/03 kayıtlı “ Emsile, Binâ ve Maksûd’a Dair Bazı Ta‘rifât ”

İncelenen kısım, mecmuada üçüncü sırada 10b-12b varakları arasında rika hatlı, her varak yüzüne 17 satır, son sayfa 3 satır yazılı olup, 200x140 (150x100) mm ebatındadır. Osmanlıca ve Arapça yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 97 : 308/03

Mقصوده دائر بعضی تعریفات ، رضي الله تعالى عنا و عنكم ، أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمان الرحيم ، مقصودك تعريفي ؛ وهو الذي يراد يعلم به قاعدة إعلال الصرف ... (مقصود) ، اصلنده ، (يقصد) ايدى...

Son:

..(ذو زياده) ، و هو ما اشتمل ما فيه على الزيادة.

3.21. Şerhu'l-İzzî fi't-tašrîf

شرح العزي في التصريف

İzzeddin ez-Zencânî'nin (ö. 656/1258) kaleme aldığı, özellikle Osmanlı medreselerinde okutulan ve sarf cümlesi olarak tanınan beş klasik eserden biri olan, daha çok İzzî diye tanınan esere şerh olarak yazılmıştır. Lakabına nisbetle bu adla veya *et-Tasrîfü'l-İzzî*, ayrıca *el-Mebâdî fi't-tasrîf*, *et-Tasrîf* gibi adlarla anılır. Sarf ilmine dair bu meşhur muhtasar birçok defa basılmıştır. Eseri J. B. Raymundus

Latince'ye, Ahmed Fuad ve Nureddin Turgay Türkçe'ye, Muhammed Bereketullah el-Leknevî Farsça'ya tercüme etmiştir. Sa'eduddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Ali el-Karî'nin yanı sıra İmâdüddin İbn Cemâa, Hatîb eş-Şirbînî, Niksârî Hasan Paşa, Hocaşâde Muslihuddîn gibi âlimler şerh ettiği bilinmektedir. Çok meşhur olan Taftâzânî'nin şerhi üzerine Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî, Nâsîrüddin Muhammed b. Hasan el-Lekânî, Burhâneddin İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî, İbn Kâsım el-Gazzî, Süyûtî ve Dede Cöngî gibi âlimler hâşiye kaleme almışlardır.¹⁸⁴

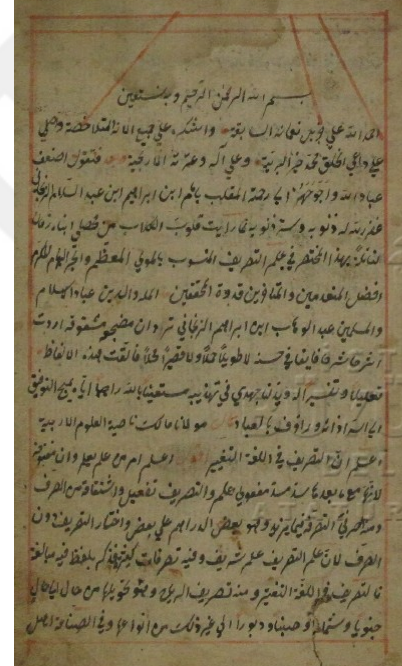
3.21.1. 1050/03 kayıtlı “Şerhu'l-İzzî fi't-taŞrîf” nüshası

Mecmua, şemseli, miklebli, koyu kırmızı meşin kaplı olup sırt kısmı bezle takviye edilmiştir. İncelenen eser, mecmuanın üçüncü kısmında 21a-50b varakları arasında, kırmızı cetvel içine rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 205x125 (160x90) mm ebatındadır.

Müstensihi: İbrahim Kırîsî.

İstinsah kaydı: Cemâziyel-Evvel

1058/Haziran 1648 yılında istinsah edildi.

Resim 98 : 1050/03

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين ... وبعد فيقول أضعف عباد الله و احوجهم إلى رحمته المقلب بإمام ابن إبراهيم ابن عبد السلام الزنجاني غفر الله له ذنوبه ...

Son: 1468/01 numaralı yazmanın aynısı.

¹⁸⁴ Ahmet Özel, “Zencânî, İzzeddin” **DİA**, İstanbul, 2013, c. XLIV, s.253-254; Çelebi, **a.g.e.**, c. II, s.1139-1140.

3.21.2. °İmām Yahyā b. °İbrāhīm b. °Abdüsselām ez-Zencānī (ö. 655/1257)

إمام يحيى بن إبراهيم بن عبد السلام الزنجاني

Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır. İran'ın Zencân şehrinde doğduğu için Zencânî nisbesi almıştır. Şemseddin İbnü'l-Habbâz el-Mevsilî (ö. 639/1212)'den Musul'da ders almıştır. Zencânî ağırlıklı olarak Arap dilinde çalışmalar yapmış, sarf, nahiv, lügat, meânî, beyân alanlarında eserler vermiştir. İncelenen eser dışında başlıca eserleri şunlardır: *el-Maznûn bih alâ gayri ehlih*, *Mi 'yârü 'n-nüzzâr fî ulûmi 'l-eşâr*, *el-Kâfî şerhu 'l-Hâdî*, *Tashîhu 'l-mikyâs fî tefsîri 'l-Kustâs*, *el-Kâfiye fî 'l-hisâb*.¹⁸⁵

3.21.3. 457/02 kayıtlı “ Şerhu'l-°İzzî fi't-taŞrîf ” nüshası

Mecmua, şemseli siyah meşin kaplı olup, şirâzesinde dağılma görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada ikinci sırada 40b-55b varakları arasında, serlevhalı ve yaldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 11 satır yazılmıştır. 160x100 (90x55) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله أجمعين أعلم ، أن
التصريف في اللغة ، التغيير وفي الصناعة ، تحويل الأصل الواحد إلى أمثلة مختلفة لمعان
مقصودة ، لا تحصل إلا بها...

Resim 99 : 457/02

¹⁸⁵ Çelebi, a.g.e., c. I, s.412; a.e., c. II, s.1138-1140, 1326, 1578, 1744, 1869, 2027.

Son:

...بقولك ، رحمته رحمة واحدة ، ودرجته درجة واحدة ، والفعلية بالكسر للنوع من الفعل ، تقول هو حسن ، الطعمة والجلسة ، تم.

3.21.4. 953 kayıtlı “ Şerhu't-tašrîfî'l-‘İzzî ” nüshası

شرح التصريف العزي

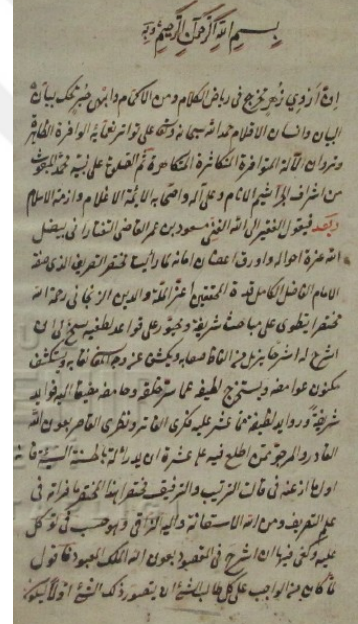
Şerhu't-Tasrîfî'l-‘İzzî, Hindistan’da Sa’dîyye olarak da bilinir. İzzeddin İbrâhim b. ‘Abdilvehhâb b. ‘Îmâduddîn İbrâhim ez-Zencânî (ö.655/1257)’nin Sarf ilmine dair yazdığı eserinin şerhidir. et-Taftâzânî’nin 16 yaşındayken şerh ettiği ilk eserdir. Kütüphanelerde, ‘İzzî Şerhi, *Şerhu't-Tasrîfî'l-‘İzzî*, *Tasrîf Şerhi* isimleriyle kayıtlıdır.¹⁸⁶

Eser, kahverengi meşin ciltli, sırt kısmı yıpranmış, aharlı kağıda rika hattıyla, her varak yüzüne 18 satır olarak yazılmıştır. 56 varaktan oluşan eser 205x145 (155x85) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1069/1658-89 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

Resim 100 : 953

بسم الله الرحمن الرحيم وبه ، إن اروي زهر يخرج في رياض الكلام ومن الكرم ما ينضج كلب يان
وابهى حبر تحاك ببنان البيان ، واسنان الاقلام ، حمدا لله سبحانه وتعالى على تواتر نعمائه...

¹⁸⁶ William Thomson, “Sa’d al-Dîn al-Taftâzânî”, Muslim World, New York, 1951, sy. XLI, s. 66; Çelebi, a.g.e., c. II, s.1139.

Son:

...رحمة واحدة للمرة ولطيفة أو نحوها للنوع وكذا درجة واحدة ودرجة لطيفة و
نحوها وانطلاقة واحدة للمرة حسنة أو قبيحة أو غيرهما للنوع وكذلك البواقي تم.

3.21.5. Taftâzânî, Sa'ddedîn Mes'ud b. 'Ömer (ö. 792/1390)

سعد الدين مسعود بن عمر التفتازاني

Tam adı, Mes'ud b. 'Umer b. Abdullah (Sa'duddîn) et-Taftâzânî'dir. et-Taftâzânî, Safer 722 (Şubat-Mart) 1322 de Horasan bölgesinde Nesâ yakınındaki Taftâzân köyünde dünyaya gelmiştir. Zamanın meşhur âlimleri Adûduddin el-Îcî (ö.756/1355) ve Kutbuddîn er-Râzî (ö.766/1365) ve et-Tahtânî (ö.766/1364)'den ders alarak tahsilini tamamlamıştır. Zamanının önemli âlimlerinden olan et-Taftâzânî, vefat edinceye kadar Semerkand'da ikamet etmiştir.¹⁸⁷

3.21.6. 763 kayıtlı “ Hâşiye ‘alâ şerhi taŞrîfî'l-İzzî ” nüshası

حاشية على شرح تصريف العزي

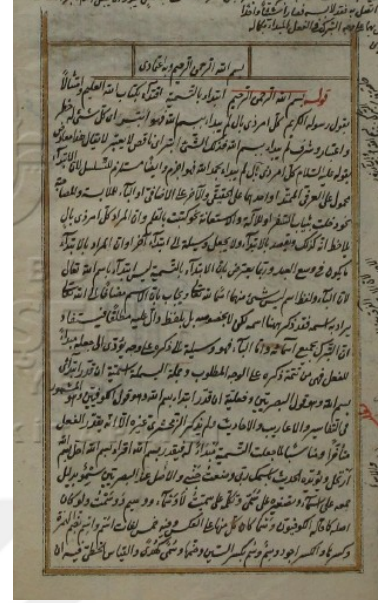
İzzeddin İbrâhim b. 'Abdilvehhâb b. 'Îmâduddîn İbrâhim ez-Zencânî (ö.655/1257)'nin Sarf ilmine dair yazdığı eserinin şerhine haşiye olarak yazılmıştır.

Eser cönk denilen bir çeşit deftere yazıldığı için Dede Cöngü diye de anılmaktadır.¹⁸⁸ Sarf ilmiyle ilgili bazı Arapça terim ve kelimelerin geniş açıklamalarına yer verdiğiinden benzerlerinden üstün kabul edilir. Yazıldığı tarihten son dönemlere kadar medrese talebelerinin başvurduğu bir eser olup yaygın bir şöhrete sahiptir.

¹⁸⁷ Sa'düddin et-Taftâzânî, **İrşâdu'l-Hâdî**, nşr. 'Abdu'l-Kerim ez-Zübeydi, Dâru'l-Beyan el-'Arabî, Cidde, 1985, s. 9

¹⁸⁸ Ahmet Akgündüz, “Dede Cöngü”, **DİA**, İstanbul, 1994, c. IX, s.76.

Eser, siyah meşin kaplı, köşebentli, müzehheb şemseli, salbekli, miklebli çok güzel bir cilde sahiptir. 163 varak üzerine yaldızlı cetvel içine rika hattıyla 25 satır yazılmış olup 200x120 (175x75) mm ebatındadır. Sayfa kenarlarında şerhler görülmektedir.

Resim 101 : 763

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1082/1671-72 yılında istinsah edilmiştir.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم و به اعتمادی ، ابتداء بالتسمية اقتداء بكتاب الله العليم وامثالاً
لقول رسول الكريم ، كل امر ذي بال لم يبدأ ببسم الله فهو- أبتـر

Son:

...ان الطعم بالفتح والضم مصدر- طعم الشيء أى أكل وذاق. إلا أن المفتوح هو المشهور
بين الجمهور من الفقهاء ، تم بعون الله.

3.21.7. Kemāleddīn ʿİbrāhīm b. Yaḥyā (ö. 975/1567)

کمال الدین ابراهیم بن یحیی

Tam adı Kemālüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm olan müellifin Dede Efendi, Dede Halife ve Kara Dede lakaplarıyla da tanınır. Amasya doğumlu olduğu bilinen müellifin, hanefî fıkhı, tefsir ve Arap edebiyatı sahalarında uzman olduğu ve Bursa Bayezid Paşa Medresesinde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Tire Kara Kadı Medresesi ve Merzifon Sultâniyesi'nde devam ettirdiği bu görevinin ardından 950/1543'de Diyarbakır, iki yıl sonra da Halep Hüsrev Paşa medreselerinde müftü ve

müderris oldu. 965'te Kefe müftülüğüne getirildi. Bursa'da vefat etti.¹⁸⁹İncelenen eser haricinde başlıca eserleri şunlardır: *es-Siyâsetü's-şeriyye* , *Risâle fî emvâli beyti'l-mâl ve aksâmiyhâ ve ahkâmiyhâ ve masârifiyhâ*, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî alâ Şerhi'l-Akaid*, *Risâletü'l-vaz*, *Lüccetü'l-fevâid*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Câmî*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Îsâgucî li'l-Kâtî*, *Hâşiye alâ Şerhi Kutbi'd-dîn ale's-Şemsiyye*, *Risâle fî'l-benc ve'l-haşiş ve tahrîmiyhâ*.

3.22. Merâhu'l-ervâh

مراح الأرواح

el-Merâh olarak da bilinen eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan ve “sarf cümlesi” diye tanınan, Emsile, Binâ, Maksûd ve İzzî'yi de içine alan risâleler grubunun son halkasını oluşturur. Müellifi, Ahmed b. Ali b. Mesud'un hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşılamamıştır. Müellif kitabı yedi kısma ayırmıştır. Defalarca basılmış ve üzerine pek çok şerh yazılmıştır.¹⁹⁰

3.22.1. 457/01 kayıtlı “ Merâhu'l-ervâh ” nüshası

Mecmua, şemseli siyah meşin kaplı olup, şirâzesinde dağılma görülmektedir. İncelenen eser, mecmuada birinci sırada 1b-39b varakları arasında serlevhalı ve yaldızlı cetvel içine talik hattıyla, her varak yüzüne 11 satır, son sayfada 2 satır yazılmıştır. 160x100(90x55)mm ebatındadır. Sayfa kenarlarına şerhler yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 102 : 457/01

¹⁸⁹ Çelebi, **a.g.e.**, c. I, s.849, 851, 887; İsmail Paşa, **a.g.e.**, c. I, s.28; Akgündüz, **a.g.m.**, s.76-77

¹⁹⁰ Çelebi, **a.g.e.**, c. II, s.1651; Kenan Demirayak, “Merâhu'l-Ervâh”, **DİA**, Ankara, 2004, c. XXIX, 165-166.

Baş:

قال المفتقر إلى الله الودود أحمد بن علي بن مسعود ، غفر الله له ولوالديه وأحسن إليهما وإليه ، اعلم أن الصرّف أم العلوم و النحو أبوها ، و يقوى في الدرايات داروها ، و يطغى في الروايات عاروها...

Son:

...كحكم طوى فى التى اجتمع الأعلان بتقدير أعلالها وفي التى لم تجتمع يكون حكمها أيضاً كحكم طوى للتابعة نحو طاويان ، تم.

3.23. Nahve dair Risale ve Şerhler

Bu madde altında incelenen eserlerin müellifleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İncelenen eserler risale hacminde olup, nahiv konuları ele alınmıştır.

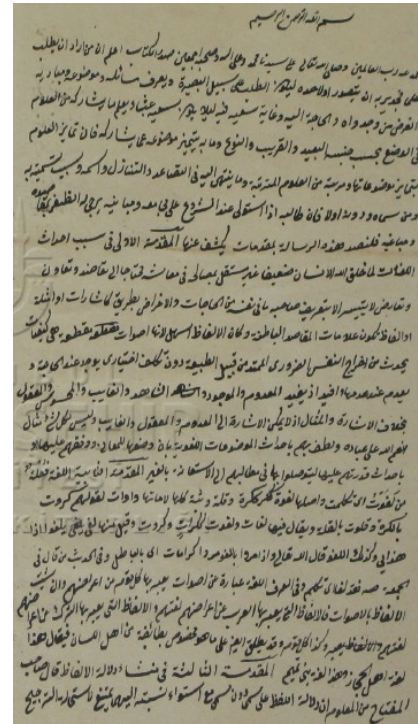
3.23.1. 1194/04 kayıtlı “ Risāletü’l-muḳaddimāt fi’n-naḥv ” nüshası

رسالة المقدمات في النحو

Mecmua, miklebli, ebru kağıt kaplı olup sırt ve sertab kısmı kahverengi meşin kaplıdır. İncelenen eser, mecmuada dördüncü sırada 65b-71b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 21 satır yazılmıştır. 210x150 (170x110) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah Kaydı: Rastlanmadı.

Resim 103 : 1194/04

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله تعالى على سيدنا محمد و
على آله و صحبه أجمعين ، صدر الكتاب إعلم أن من أراد أن يطلب العلماً...

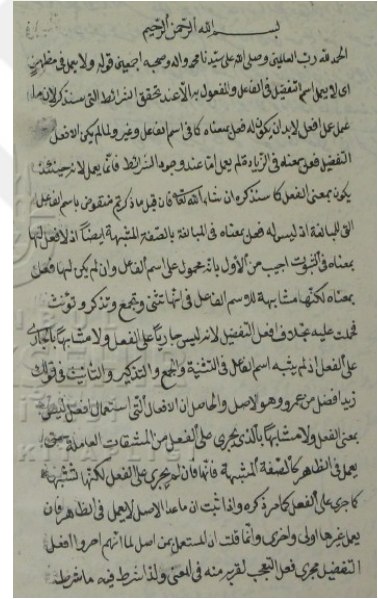
Son:

... اعلم أن النحو علم يتبين به أحوال اللفظ المتعلقة بالتركيب و الحراد من... الاحوال
هى الإعراب و البناء... والذكر- و الحذف و التقديم والتأخير- نهاية.

3.23.2. 1194/05 kayıtlı “ Risāle fī beyāni’l-‘ismi’t-tafđīl ” nüshası

رسالة في بيان الاسم التفضيل

Mecmua, miklebli, ebru kağıt kaplı olup sırt
ve sertab kısmı kahverengi meşin kaplıdır. İncelenen
eser, mecmuada beşinci sırada, 74b-79a varakları
arasında rika hattıyla, her varak yüzüne 16 satır
yazılmıştır. 210x150 (165x90) mm ebatındadır.

Resim 104 : 1194/05

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد وعلى آله
وصحبه أجمعين ، قوله ولا يعمل في مظهر أي لا يعمل اسم التفضيل في الفاعل والمفعول به إلا
عند تحقق...

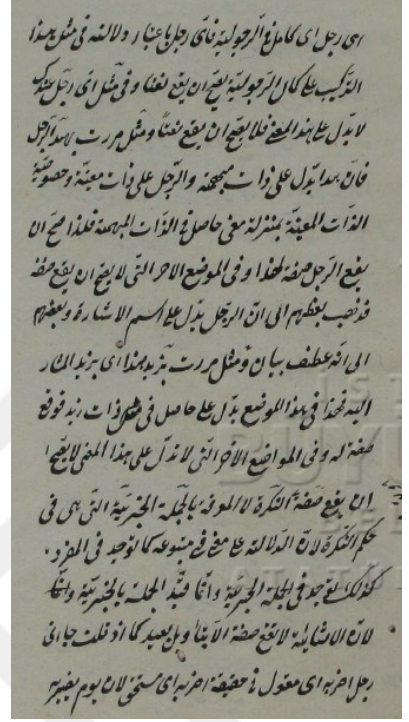
Son:

...قوله إلا ما والله الاستثناء مفرغ و ما مصدرية أي كل وقت وقايت الله مع السادس
قوله ساديا منصوب بوفي وقيل حال من الضمير أخوف وقيل تمييز- منه .

3.23.3. 126/02 kayıtlı “ Risāle fi'n-naḥv ” nüshası

رسالة في النحو

Mecmuanın cildi bulunmamaktadır. İncelenen eser, mecmuada ikinci sırada 118a-121a varakları arasında, her varak yüzüne rika hattıyla 15 satır olarak yazılmıştır. 200x130 (140x60) mm ebatındadır. Risâlenin hamdele ve salvele sayfası bulunmamaktadır.

Resim 105 : 126/02

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

أى رجل أي: كامل في الرجولية، فأى رجل باعتبار دلالته في مثل: هذا التركيب...

Son:

...ونحوها للنوع وكذلك البواقى و إليه المرجع تم الكتاب.

3.23.4. 126/03 kayıtlı “ Risāletü'l-fevā'id fi'n-naḥv ” nüshası

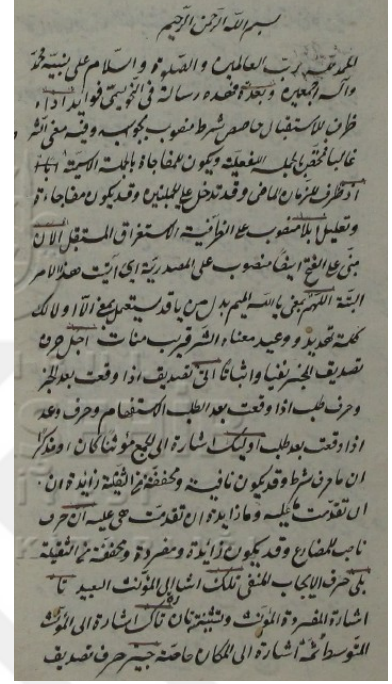
رسالة الفوائد في النحو

Mecmuanın cildi bulunmamaktadır. İncelenen eser, mecmuada üçüncü sırada 121b-122b varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 19 satır olarak yazılmıştır. 200x130 (140x70) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

Resim 106 : 126/03

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على نبيه محمد وآله
أجمعين ، و بعد فهذه رسالة في النحو يسمى فوائد إذا ظرف للاستقبال حاصص شرط
منصوب ...

Son:

...كنت لهم فهم تم الرسالة و لفظ يبتغى يستعمل في محل الأول تم الكتاب بعون الله
الملك الوهاب.

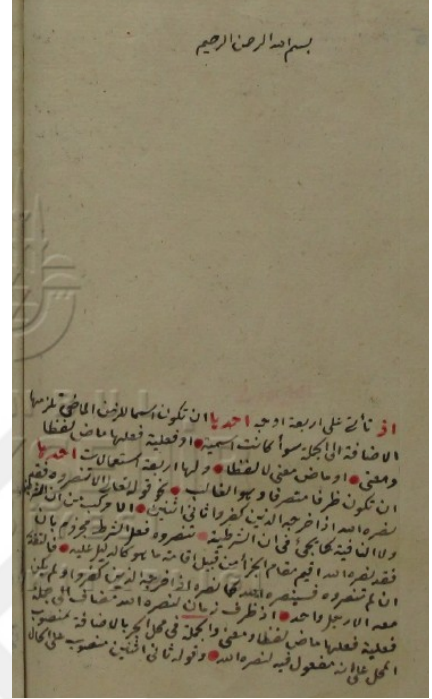
3.23.5. 98/02 kayıtlı “ Arapça’da Edatlar Risâlesi ” nüshası

Mecmuanın sırtı kahverengi meşin kaplı olup diğer kısımları ebru kağıt kaplıdır. İncelenen eser, mecmuada ikinci sırada 95b-145a varakları arasında, rika hattıyla 28 satır yazılmıştır. 175x105 (145x85) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1240 Rebiül-Evvel/1824
Ekim-Kasım olarak görüldü.

Baş:

Resim 107 : 98/02

بسم الله الرحمن الرحيم, إذ تأتي على أربعة أوجه أحدها أن تكون اسما للزمن الماضي
الإضافة إلى الجملة سواء كانت اسمية أو فعلية فعلها ماض لفظا و معنى...

Son:

...و المراد بالإنسان ...قوله تعالى إنا خلقنا الإنسان من نطفة ...مذكورا منصوبا على
الحال من الإنسان آدم حلى الوصف لحين.

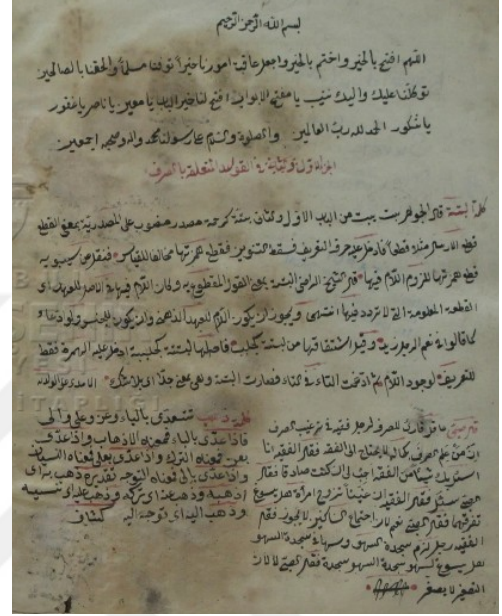
3.23.6. 1040/01 kayıtlı “ **Ḳavāidü'l-müte'allika bi'š-šarf ve naḥv ve bi'l-manṭıḳ ve'l-ādāb** ” nüshası

قواعد المتعلقة بالصرف و نحو و بالمنطق و الآداب

Mecmuanın siyah meşin kabı oldukça yıpranmış, dökülmüş bir kısmına gazete yapıştırılmış durumdadır. İncelenen eser, mecmuada birinci sırada 1b-10b varakları arasında rika hattıyla, her varak yüzüne 17 satır yazılmış olup sayfa düzeni karışıktır. Bölümler arası boşluklar görülmektedir. 175x120 (135x70) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Resim 108 : 1040/01

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، اللهم افتح بالخير و اختم بالخير واجعل عاقبة أمورنا خيرا
توفنا مسلما و ألحقنا بالصالحين توكلنا عليك و إليك ننيب يا مفتاح الأبواب افتح لنا خير الباب يا
معير يا ناصر يا غفور يا شكور- الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على رسولنا محمد و
آله و صحبه أجمعين. الجزء الأول في قواعد المتعلقة بالصرف...

Son:

...ذلك الترتيب أخصر منه و لعل تخصيصه بالفكر لما يأتي... المراد من المعرفة
لتصديق وهو لا يحصل إلا بترتيب المقدمة.

3.23.7. 837 kayıtlı “ el-Hādī li’ş-şādī fi’l-edevāt ” nüshası

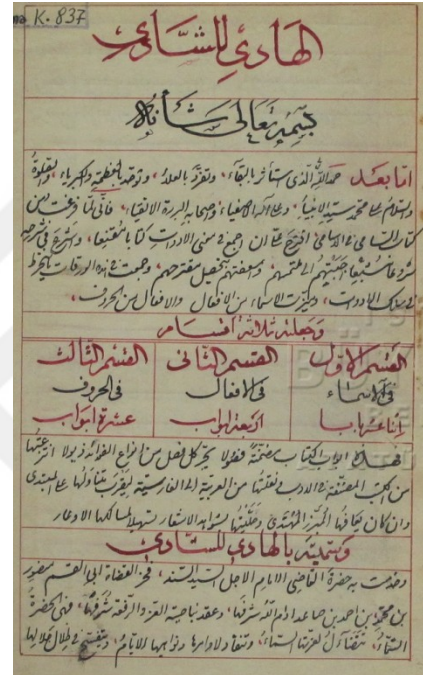
الهادي للشادي في الأدوات

el-Hādī li’ş-Şādī, Nahiv ilmine dair yazılmış, Farsça bir kitap olup İzzeddin ez-Zencânî tarafından şerh edilmiştir.¹⁹¹ Zemahşerî (ö. 538/1144) eserle ilgili bir tenkit kaleme almıştır.¹⁹²

Eser, kahverengi meşin kap üzerine ön ve arka kapaklarında ebru kağıt kaplı, tamir görmüş, aharlı kağıda kırmızı cetvel içinde, bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple rika hattıyla, her varak yüzüne 21 satır yazılmıştır. 34 varaktan oluşan eser, 220x150 (185x110) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1308/1890-91 yılı görüldü.

Resim 109 : 837

Baş:

أما بعد حمد الله الذي استأثر بالبقاء و تفرد بالعلاء و توحّد بالعظمة و الكبرياء و الصلاة و السلام على محمد سيد الأنبياء و على آله إصغاء و أصحابه . فإنني لما فرغت من كتاب السامي في الاسامي واقترح علي أن أجمع في معنى الأدوات...

Son:

...هذا آخر كتاب الهادي للشادي والله سبحانه الموفق للسداد و الهادي إلى سبيل الرشاد.

¹⁹¹ Zencânî ile ilgili bilgi için 3.21.02. numaralı maddeye bakınız.

¹⁹² el-Enbârî, a.g.e., s. 390.

3.23.8. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (ö. 518/1124)

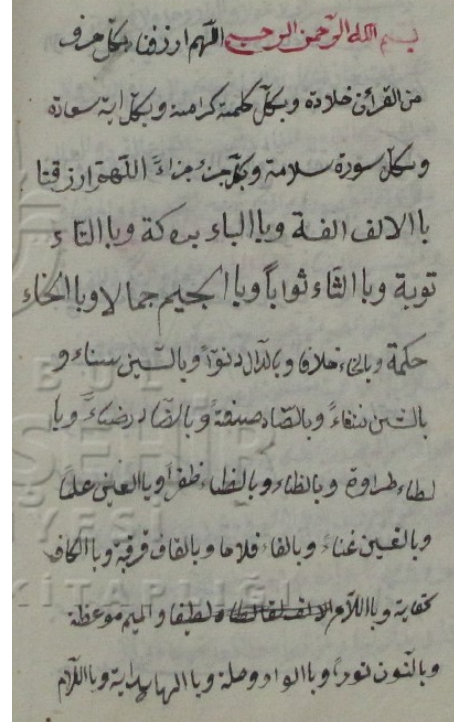
أحمد بن محمد الميداني

Tam adı Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nîsâbü'rîdir. Nîşâbur'un Meydân-ı Ziyâd mahallesinde doğduğu için Meydani nisbesi verilmiştir. Vâhidî ve Ya'kûb b. Ahmed en-Nîsâbü'rî gibi âlimlerden tefsir, hadis, fıkıh, lûgat, nahiv dersleri aldı. Aynı zamanda şair olan Meydânî, hayatını geçirdiği Nîşâbur'da 25 Ramazan 518 (5 Kasım 1124) tarihinde vefat etti ve doğduğu mahalledeki mezarlığa defnedildi. *Nuzhetu't-Tarf fî İlmi's-Sarf* adlı eseri Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. İncelenen eser haricinde başlıca eserleri şunlardır: *Mecma'u'l-emsâl*, *es-Sâmî fî'l-esâmî*, *Nüzhetü't-tarf fî 'ilmi's-sarf*, *Kaydû'l-evâbid mine'l-fevâ'id*.¹⁹³

3.23.9. 1468/06 kayıtlı “ Risâle fi'n-naḥv ” nüshası¹⁹⁴

رسالة في النحو

Mecmua, kahverengi meşin kap üzerine baskılı kağıt kaplı, miklebli ve kapakları ayrılmış durumdadır. İncelenen eser, mecmuada altıncı sırada 101b-106a varakları arasında, rika hattıyla, her varak yüzüne 11 satır olarak yazılmıştır. Eser 106x105 (125x70) mm ebatındadır. Eserin başı ve sonu diğer eserlerle karışık haldedir.

Müstensihi: Rastlanmadı.

Resim 110 : 1468/06

¹⁹³ Zülfikar Tüccar, “Meydânî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, 2004, c. XXIX, s.501-502.

¹⁹⁴ Eserin müellifi ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamadı. Bununla beraber el-Medeni nisbesini kullanan Safiyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Yûnus ed-Decânî el-Makdisî el-Medenî el-Kuşâşî'ye ait olduğu düşünülmektedir. Bkz. Reşat Öngören , “Kuşâşî”, *DİA*, Ankara, 2002, c. XXVI, s.470-471.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم اللهم ارزقنا بكل حرف من القرآن حلاوة وبكل كلمة كرامة و
بكل آية سعادة وبكل سورة سلامة وبكل جزء جزءا اللهم ارزقنا بالآلف ألفه وبالباء بركة ، و
بالتاء توبة ، و- بالتاء ثواب ، وبالجيم جمالا وبالحاء حكمة وبالخاء خيرا وبالدال دليلا وبالذال
ذكاء وبالراء رحمة...

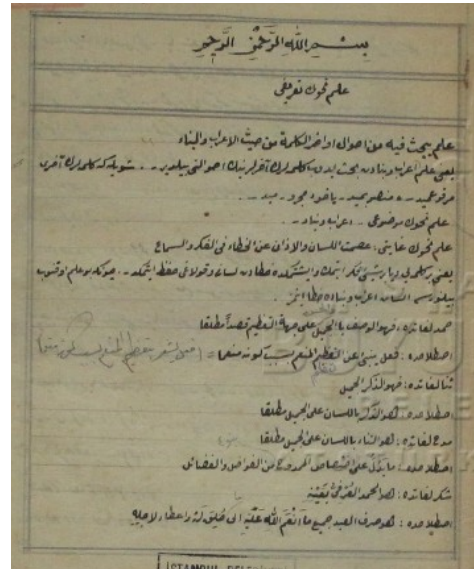
Son:

...لهذا أشياء و أخوات و فيما حضرت لمن تسأل كتابة و الكلام ليس له نهاية ، تمت
هذه الرسالة بعون الله.

3.23.10. 309/01 kayıtlı “ ‘İlmi naḥvin t‘arīfī ” nüshası

علم نحون تعريفي

Mecmuanın dış kapağı sarı kağıtla kaplanmış olup, bazı kısımlarında yıpranma gözlenmektedir. Siyah mürekkeple çizilmiş cetvel bazı sayfalarında bulunurken, bazı sayfaları defter şeklinde çizilmiştir. İncelenen eser, mecmuanın ilk kısmında, 1a-7a varakları arasında rika hattıyla, her varak yüzüne 16 satır olarak yazılmıştır. Eser, 250x150 (140x110) mm ebatındadır. Eser Osmanlıca ve Arapça olarak yazılmıştır.

Resim 111 : 309/01

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، علم نحوي تعرفى ، علم يبحث فيه من أصول أو آخر الكلمات
من حيث الإعراب و البناء...

Son:

... مفعول معه : وهو اسم ما يذكر بعد الواو لدخل مصاحبة فعل لفظا أو معنى
سواء... ذلك المفعول معه.

3.24. TaŞrifāt-ı Kavā'id-i 'Arabiyye

تصرفات قواعد عربية

3.24.1. Şemseddîn Sâmi (ö. 1322/1904)

شمس الدين سامي

1 Haziran 1850 Yanya doğumlu olup, Arnavutça literatüründe daha çok Sâmi Frashëri olarak tanınmıştır. Yanya'da Rum lisesinde Latince, Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrenmiş, Müderris Yâkub Efendi gibi bazı hocaların yanında Arapça ve Farsça'sını da ilerletmiştir. 9 Şubat 1876'da Mihran Efendi ile birlikte Türk basın tarihinin önde gelen yayın organlarından olan Sabah gazetesini kurmuştur. Tanzimat'ın ilânını takip eden yıllarda kendi kendini yetiştiren kişilerden biri olan Şemseddîn Sâmi roman ve tiyatro yazarlığından gazeteciliğe, lugatçılıktan ansiklopedi yazarlığına kadar değişik alanlarda faaliyet göstermiş ve önemli eserler vermiş bir şahsiyettir. Başlıca eserleri şunlardır: *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, *Kāmûsü'l-a'lâm*, *Târîh-i Mücmel-i Fransa*, *Cep Kütüphanesi Serisi*.¹⁹⁵

¹⁹⁵Abdullah Uçman, "Şemseddin Sâmi", *DİA*, 2010, İstanbul, c. XXXVIII, s: 519-523; Bursalı, *a.g.e.*, c. II., s.145-146.

3.24.2. 0030 kayıtlı “ Taşrifât-ı kavâ'id-i ‘arabiyye: Sarf kısmı ”

nüshası

Eserin cildi tamir görmüş olup siyah desenli bir kaba sahiptir. 78 varaktan oluşan eserin satır sayısı belli bir düzene sahip değildir. Rika hattıyla yazılı olup, 275x190 dış ölçülerine sahiptir. Eser Osmanlıca yazılmıştır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

İstinsah kaydı: 1218/1803-04 yılında istinsah edilmiştir.

Resim 112 : 0030

Baş:

أصول جديدة قواعد عربية ، كتاب أول ، قواعد صرفية ، مقدمه ، كلام كلمه لرءه و كلمه دخى صرف و حرکاتده مرکبدر...

Son:

...ماضي : كتب كتبت ، مضاريع : يكتب تكتب .مانيش "يوقدر" معنا سيله " ما فيه شيء " غلط مافيش دنيلير .

3.25. Ġalaṭātu'l-‘Avām

غلطات العوام

Osmanlıda kullanılan galat terimi, aslında Arapça dil bilgisine ait olmakla beraber daha sonraları Farsça, batı dilleri ve Türkçedeki yapılan yanlışlar için de kullanılmıştır. Yapılan araştırmalara göre Kemal Paşazâde'nin bu eseri bu türde verilen ilk eser olma özelliğini taşır. Eser, *et-Tenbih 'ala-galati'l-câhil ve'n Nebih* veya *Risale-i Sakatât-ı Avâm* adlarıyla bilinmektedir. Kemal Paşazâde'nin bu eserine

farklı hacimlerde rastlanmıştır. Genel olarak bunlara Galat defterleri denilmiştir. Eser daha sonra Türkçeye *Tercüme-i Galâtât-il Avâm* adıyla çevrilmiştir.¹⁹⁶

3.25.1. Şemseddin Kemâl Pâşâzâde (ö. 940/1534)

شمس الدين كمال پاشا زاده

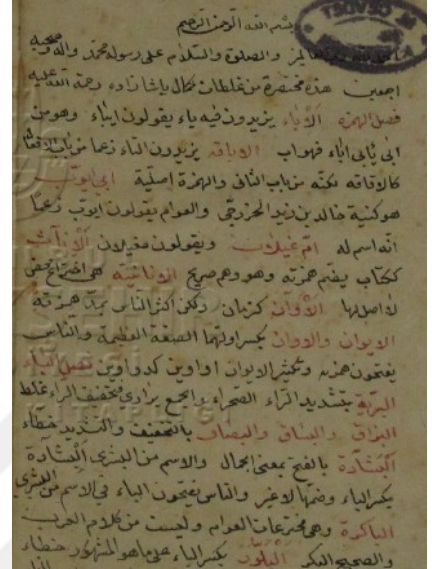
Müellifin Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. II. Bayezid'e lalalık yapan büyük babası Kemal Paşa'ya nisbetle Kemalpâşâzâde, Kemal Paşaoğlu veya İbn Kemâl diye de anılır. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra Amasya ulemâsından Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenimi gören Şemseddin Ahmed önce askerî sınıfa girmiş, daha sonra ilmiyye sınıfına geçmeye karar vererek başta Molla Lûtfî (ö. 900/1495) olmak üzere pek çok âlimden ders almıştır. Pek çok medresede müderrislik yapmış, daha sonra kadılık ve kazaskerlik görevlerinden sonra Fatih medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bu sırada kendisine Şeyhulislâm görevi verilmiştir. Bu görevi esnasında 940/1534 yılında vefat etmiştir. Kemalpâşâzâde, hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: *Esrâru'n-Nahv*, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, *Yûsuf ile Züleyhâ*, *Risâletü'l-münîre*, *Risâle fî hakikati'l-cism*.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Hayati Develi, *İlmi Araştırmalar*, sy. IV, İstanbul, 1997, s.100-105.

¹⁹⁷ Çelebi, *a.g.e.*, c. II., s.1933; Şerafettin Turan, İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *DİA*, 2002, Ankara, c. XXV, s.235-240-245-247.

3.25.2. 403 kayıtlı “ Ğalaṭātu'l-‘avām ” nüshası

Eser kahverengi mukavva ile kaplanmış, sırt kısmı koyu kahverengi kağıtla desteklenmiş, genel olarak iyi durumdadır. Eser risale mahiyetinde olup toplamda 5 varaktan oluşmaktadır. Aharlı kağıt üzerine konu başlıkları ve örnek kelimeleri kırmızı mürekkeple diğer kısımlar siyah mürekkeple, rika hattıyla, her varak yüzüne 23 satır yazılan eser, 225x145 (175x95) mm ebatındadır.

Müstensihi: Rastlanmadı.

Resim 113 : 403

İstinsah kaydı: Rastlanmadı.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وآله وصحبه أجمعين ، هذه مختصرة من غلطات كمال پاشا زاده رحمة الله عليه الابیاء یزیدون فيه یاء یقولون ایباء و هو من ابی

Son:

... النکاة بکسر النون جمع النکته وإذا ضمت النون حذفت الألف ، و كثير من الناس یضمون النون ویثبتون الألف ، تمت الرسالة.

SONUÇ

Milli kültür mirasımızın ve İslam medeniyetinin kaynaklarından olan el yazmaları ve nadir eserler, bilim adamlarının ve araştırmacıların çalışmalarına ışık tutan en değerli kültür birikimidir. Yazma eserler bugün ile gelecek arasında köprüler kurarak, bir anlamda toplumların ve devletlerin hafızalarına kültür ve medeniyet aktarırlar. Bu bakımdan, bugün kütüphanelerde bulunan yazma eserlerin, birleştirilerek tek bir yerde kataloglanması ve dijital ortama aktarılması önem arz etmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, yazma eserlerle ilgili genel bir bilgilendirmeden sonra, eserlerin yer aldığı Atatürk Kitaplığı hakkında bilgi verildi. Bu çalışmanın ikinci bölümünde, Nahiv ve Sarf tarihi hakkında genel bir bilgi verilerek, Arap dilinin ilk dönemlerindeki oluşumlara değinildi. Üçüncü bölümde de, asıl konumuz olan, Atatürk Kitaplığında bulunan Arapça, Osmanlıca ve bir tane Arapça nahvine yazılmış Farsça 113 yazma eserin bibliyografik künyeleri, nüsha özellikleri, kısaca müellifleri ve eserleri 25 madde altında tanıtılmaya çalışıldı. İncelenen eserlerin, daha çok medrese eğitime yönelik yazmalar olduğu fark edildi. Bu bağlamda medreselerde en çok okutulan eserlerin, kataloglarda en çok rastlanan eserler olduğu tesbit edildi. Avâmil, İzhâr, Emsile, Binâ, Maksûd ve İzzî bunların en meşhurları olup, bugün dahi güncelliğini korumaktadırlar. İncelenen eserlerin çoğunluğu Arapça olup, genellikle yakın tarihte yazılanların şerhi Osmanlıca olarak yazılmıştır.

Kataloglanma sırasında Arapça yazmalarla birlikte kataloglanmış Farsça kavaid yazmaları ve dua, sözlük çalışmaları tesbit edildi. Bu yazmalar çalışmamızın alanına girmediğinden tezimize dahil edilmedi. Kataloglanma sırasında bazı eser adlarında ve müellif adlarında bulunan harf hataları tashih edilerek yazıldı. İncelenen eserler, kronolojik olarak maddelenerek, hicri 10. ile 20. yüzyıllar arasını kapsamaktadır. En eski tarihte yazılmış eser, el-Cevherî'nin *es-Sıhah fi'l-luga* olup

10. yüzyılda yazılmıştır. El-Medeni'ye ait *Risale fi'n-nahv* adlı eser ise 20. yüzyılda yazılmış en yeni eserdir. Hangi tarihte yazıldığı tesbit edilemeyen eserler tezin son maddelerinde verildi. Çalışmamız sırasında incelenen eserlerde müellif nüshasına rastlanmadı. İncelenen 113 eserden 19'unun müstensihî, 55'inin de istinsah tarihi tesbit edilerek yazıldı. Bu eserlerin 29 tanesi müstakil yazma olup, 84 tanesi ise bir mecmua içerisinde yazılı eserler arasında bulunmaktadır.

Bu çalışma boyunca bu alanda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyacın olduğu gözlemlenmiştir. Bu değerli mirasın sahipleri olarak bizlere düşen görev gerek yakın tarihimizden olsun, gerek binlerce yıl evvelinden günümüze kadar gelmiş olan bu birikimi korumak, en işlevsel ve en güncel bir şekilde bizden sonraki kuşaklara aktarmaktır. Gelecek kuşakların insan, âlem ve medeniyet bilinç ve tasavvuruna sahip olması, kültürel ve ilmi birikimimizin onlara ulaştırılmasına bağlıdır. Bizde kültür hazinelerimizin önemli parçalarından olan bu eserleri tanıtmak görevini bir nebze olsun yerine getirebilmeyi hedefleyerek ve bizden sonra yapılacak araştırmalar için ışık tutması amacıyla, çalışmamızı ilim dünyasına arz ederiz.

TABLO 1: RESİMLER, ESERLER VE KATALOGLAR

Resim 114: 112/01	es-Şihāh fi'l-luğa	Muallim Cevdet Yazmaları
Resim 115 : 112/02	es-Şihāh fi'l-luğa	Muallim Cevdet Yazmaları
Resim 116: 213/02	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 117 : 1031/04	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 118 : 1162/02	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 119 : 1275/01	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 120 : 1455/01	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 121 : 1481/06	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 122 : 111/04	el-Avāmilü'l-mi'e	Belediye Yazmaları
Resim 123 : 116	Şerhu'l-Avāmilü'l-mi'e	Muallim Cevdet Yazmaları
Resim 124 : 1142/10	Tercümetü'l-Avāmil	Belediye Yazmaları
Resim 125 : 276/03	el-Avāmilü'l-mi'e el-Cedide	Belediye Yazmaları
Resim 126 : 1196/02	el-Avāmilü'l-mi'e el-Cedide	Belediye Yazmaları
Resim 127 : 1481/04	el-Avāmilü'l-mi'e el-Cedide	Belediye Yazmaları
Resim 128 : 1070/01	el-°Unmūžec fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 129 : 1481/05	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 130 : 1152/04	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 131 : 111/03	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 132 : 1272/02	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 133 : 1268/02	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 134 : 1031/03	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 135 : 213/01	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 136 : 235	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 137 : 81/06	el-Miṣbāḥ fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 25 : 1292	ed-Dav°u °ale'l-miṣbāḥ	Belediye Yazmaları
Resim 138 :	Hāṣiye °alā şerhi dibāceti'l-	Belediye Yazmaları

1031/02	mişbāh	
Resim 139 : 1120	Hāşiye °alā şerhi dibāceti'l-mişbāh	Belediye Yazmaları
Resim 140 : 1466	Hāşiye °alā şerhi dibāceti'l-mişbāh	Belediye Yazmaları
Resim 141 : 89/01	el-İftitāh fī şerhi'l-mişbāh	Belediye Yazmaları
Resim 142 : 231	el-°İslāh fī şerhi dībāceti'l-mişbāh	Muallim Cevdet Yazmaları
Resim 143 : 1031/01	Şerhu Dībāceti'l-mişbāh	Belediye Yazmaları
Resim 144 : 194	eş-Şāfiye	Muallim Cevdet Yazmaları
Resim 145 : 219/01	eş-Şāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 146 : 127	Şerhu's-şāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 147 : 1257	Şerhu's-şāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 148 : 111/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 149 : 1481/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 150 : 1349/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 151 : 1272/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 152 : 1268/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 153 : 943/06	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 154 : 276/01	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 155 : 70	el-Kāfiye fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 156 : 147	el-Vāfiye fī şerhi'l-kāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 157 : 309	el-Vāfiye fī şerhi'l-kāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 158 : 1237	el-Vāfiye fī şerhi'l-kāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 159 : 126/01	Keşfü'l-vāfiye fī şerhi'lkāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 160 : 78	el-Fevā'idü'd-diyā'iyye fī ḥalli müşkilāti'l-kāfiye	Belediye Yazmaları
Resim 161 : 1034	Şerh °alā ḥāşiyeti'l-°iṣām	Belediye Yazmaları
Resim 162 : 1552/07	Hāşiyetü °ala'l-fevā'id-diyā'iyye	Belediye Yazmaları
Resim 163 : 956	Hāşiye °alā şerhi'l-kāfiye li'l-cāmī	Belediye Yazmaları
Resim 164 : 089/03	el-°İc°rāb °an kavā'idi'l-°i°rāb	Belediye Yazmaları
Resim 165 : 0103	el-°İc°rāb °an kavā'idi'l-°i°rāb	Belediye Yazmaları
Resim 166 : 107/02	el-°İc°rāb °an kavā'idi'l-°i°rāb	Belediye Yazmaları
Resim 167 : 111/02	el-°İc°rāb °an kavā'idi'l-°i°rāb	Belediye Yazmaları
Resim 168 : 1552/03	el-°İc°rāb °an kavā'idi'l-°i°rāb	Belediye Yazmaları
Resim 169 : 107/01	Hallü me°ākıdī'l-kavā'id	Belediye Yazmaları

Resim 170 : 1274	Muğni'l-lebīb °an kütübi'l- °e°arīb	Belediye Yazmaları
Resim 171 : 878/03	Risāle li-tahkīki m°a'na'l- hurūf	Belediye Yazmaları
Resim 172 : 106/01	el-Kevkebū'd-durrī	Belediye Yazmaları
Resim 173 : 1070/02	el-Muḳaddimetü'l °Ācurrūmiyye	Belediye Yazmaları
Resim 174 : 1468/05	el-Muḳaddimetü'l- °Ācurrūmiyye	Belediye Yazmaları
Resim 175 : 1481/03	el-Muḳaddimetü'l- °Ācurrūmiyye	Belediye Yazmaları
Resim 176 : 89/02	el-Muḳaddimetü'l- °Ācurrūmiyye	Belediye Yazmaları
Resim 177 : 141/02	Şerhu'l-muğnī	Belediye Yazmaları
Resim 178 : 276/02	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 179 : 450	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 180 : 1070/04	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 181 : 1349/02	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 182 : 1196/01	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 183 : 1481/02	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 184 : 111/05	İzhāru'l-esrār	Belediye Yazmaları
Resim 185 : 115	el-Ezhār fī şerhi'l-izhār	Belediye Yazmaları
Resim 186 : 1082	Ḥallü °esrāri'l-°ahyār °alā °i'°rābi izhari'l-°esrār	Belediye Yazmaları
Resim 187 : 1455/02	el-Fevāidü's-Şamediyye fī °ilmi'l-°arabiyye	Belediye Yazmaları
Resim 188 : 942/26	Risāle fī beyāni'l-ḥaşıl bi'l- maşdar	Belediye Yazmaları
Resim 189 : 232/03	el-Mefātīḥu'd-durriyye fī işbāti'l-ḳavānīn ed-derriyye	Belediye Yazmaları
Resim 190 : 568/01	el-Mefātīḥu'd-durriyye fī işbāti'l-ḳavānīn ed-derriyye	Belediye Yazmaları
Resim 191 : 572/02	el-Mefātīḥu'd-durriyye fī işbāti'l-ḳavānīn ed-derriyye	Belediye Yazmaları
Resim 192 : 141/01	Teẓkiretu Cevāmi°u'l-°edevāt	Belediye Yazmaları
Resim 193 : 886/02	Risāle fī °ahdi'l-lām	Belediye Yazmaları
Resim 194 : 942/27	Risāle fī lâmi't-ta'rīf	Belediye Yazmaları
Resim 195 : 1050/02	Şerhu'l-°emŞileti'l-muhtelif	Belediye Yazmaları
Resim 196 :	Şerhu'l-°emŞileti'l-muhtelif	Belediye Yazmaları

1468/01		
Resim 197 : 1050/01	Risāle ef [°] āl	Belediye Yazmaları
Resim 198 : 1468/02	el-Emšiletü'l-muhtelif	Belediye Yazmaları
Resim 199 : 1468/03	Şerhu'l- [°] emšileti'l-muhtelif	Belediye Yazmaları
Resim 200 : 572/04	M [°] u'rab emšile	Belediye Yazmaları
Resim 201 : 572/05	M [°] u'rab emšile	Belediye Yazmaları
Resim 202 : 475/05	el-Emšiletü'l-muhtelif fi tašrif [°] l-ef [°] āl	Belediye Yazmaları
Resim 203 : 1252/03	el-Mağšud	Belediye Yazmaları
Resim 204 : 457/03	el-Mağšud	Belediye Yazmaları
Resim 205 : 11	el-Mağbūt	Belediye Yazmaları
Resim 206 : 457/04	Bināu'l-ef [°] āl	Belediye Yazmaları
Resim 207 : 308/01	Emsile, Binā ve Maksūd'a Dair Bazı Ta'rifāt	Belediye Yazmaları
Resim 208 : 308/02	Emsile, Binā ve Maksūd'a Dair Bazı Ta'rifāt	Belediye Yazmaları
Resim 209 : 308/03	Emsile, Binā ve Maksūd'a Dair Bazı Ta'rifāt	Belediye Yazmaları
Resim 210 : 1050/03	Şerhu'l- [°] İzzī fi't-tašrif	Belediye Yazmaları
Resim 211 : 457/02	Şerhu'l- [°] İzzī fi't-tašrif	Belediye Yazmaları
Resim 212 : 953	Şerhu't-tašrif [°] l- [°] İzzī	Belediye Yazmaları
Resim 213 : 763	Hāšīye [°] alā şerhi tašrif [°] l- [°] İzzī	Belediye Yazmaları
Resim 214 : 457/01	Merāhu'l- [°] ervāh	Belediye Yazmaları
Resim 215 : 1194/04	Risāletü'l-muqaddimāt fi'n- naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 216 : 1194/05	Risāle fi beyāni'l- [°] ismi't- tafdīl	Belediye Yazmaları
Resim 217 : 126/02	Risāle fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 218 : 126/03	Risāletü'l-fevā'id fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 219 : 98/02	Arapça'da Edatlar Risālesi	Belediye Yazmaları
Resim 220 : 1040/01	Qavāidü'l-müte [°] allika bi'ş- şarf ve naḥv ve bi'l-mantıq ve'l- [°] ādāb	Belediye Yazmaları
Resim 221 : 837	el-Hādī li'ş-şādī fi'l-edevāt	Belediye Yazmaları
Resim 222 : 1468/06	Risāle fi'n-naḥv	Belediye Yazmaları
Resim 223 : 309/01	[°] İlmi naḥvin t [°] arīfī	Belediye Yazmaları
Resim 224 : 0030	Tašrifāt-ı kavā'id-i [°] arabiyye:	Belediye Yazmaları

	Sarf kısmı	
Resim 225 : 403	Ġalaṭātu'l- ^c avām	Muallim Cevdet Yazmaları

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa :
Ahmed Fuad el-Ehvânî,
Abdülkerim Osman :
Akgündüz, Ahmet :
Akkaya, Hüseyin :
Akkuş, Mehmet :
Aksoy, Hasan :
Aktaş, Sahip :
Akün, Ömer Faruk :
Anameriç, Hakan- Rukancı, Fatih :
Arslan, Ahmet Turan :
Arslan, Mustafa :
Arslan, Ahmet Turan :
Aslan, Abdullah :
Aşkun, Vehbi Cem :
Aydın, Şadi :
Aymelek, Handan :
Bağdadlı İsmail Paşa :
Bakırcı, Selami-
Târih-i Cevdet, İstanbul, 1302, c.I.
Sîretü'l-Gazzâlî, Dâru'l-Fıkr, Şam, ty.
"Dede Cöngi" **DİA**, İstanbul, 1994, c.IX.
"Şemseddin Sivâsî", **Yedi İklim Dergisi**
sy.Eylül , 1995.
Abdullah Salahaddîn-i Uşşakî (Salâhi)'nin
hayatı ve eserleri, MEB, 1998.
"Şemseddin Sivâsî" **DİA**, 2010, c.XXXVIII.
"تحقيق رسالة في تحقيق معنى الحرف" للسيد الشريف
الجرجاني", İslâm Araştırmaları Dergisi, 2018.
"Sünbülzâde Vehbî" **DİA**, c.XI.
Yazma eserlerin bibliyografik denetimi,
2016.
"Zeynizâde Hüseyin Efendi" **DİA**, İstanbul,
2013, c.XLIV.
"Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A. 210
Numarada Kayıtlı Lügat Mecmuası Üzerine
Bir Değerlendirme", TurkishStudies, 2013.
İmam Birgivi: Hayatı, Eserleri ve Arapça
Tedrisatındaki Yeri, İstanbul,1992.
Bahauddin El-Amilî ve El-Mihlât kitabı,
Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmış yüksek
lisans tezi, Konya, 2007.
Sivas Şairleri, Sivas, 1948.
"Molla Abdurrahman Câmî İle İlgili
Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar",
Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı
Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2012, Ordu.
Pir Mehmed Bin Yusuf el Ankaravî'nin
Tercümânül-lüga İnceleme-metin, Yüksek
Lisans Tezi, Denizli, 2015.
Hedîyyetü'l-Ârifin, İstanbul, 1951-55.
Arap Dili Grameri Tarihi Başlangıçtan

- Demirayak, Kenan :
Beyhakî :
Bilgin, Orhan :
Bilmen, Ömer Nasuhi :
Günümüze, Erzurum, 2001.
Şu'abü'l-îman, Beyrut, 1990, c.I.
"Yazma" **DİA**, İstanbul, 2013, c.XLIII.
Büyük Tefsir Tarihi, D.İ.B. Yayınları,
Ankara, 1960.
- Brockelmann, Carl :
Bursalı, Mehmet Tahir Efendi :
Ceylan, Semih :
GAL, Leiden, 1937-42, c.II.
Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1905, c.I-III.
"Salâhî Efendi" **DİA**, 2009, İstanbul,
c.XXXVI.
"Gazzalî" **DİA**, İstanbul, 1996, c.XIII.
"Binaü'l-efal" **DİA**, İstanbul, 1992, c.VI.
el-İsferâyînî ve Lübbü'l-elbâb fî ilmi'l-i'râb,
DEÜİFD, 1992, sy.VII.
"Horasan" **DİA**, 1998, İstanbul, c.XVII.
- Çağrı, Mustafa :
Çakır, Mehmet :
Çelebi, Rabiha :
Çetin, Osman :
"Tunus Nahiv Ekolü ve Tunus'ta Arap Dili ve
Edebiyatı Alanında Yapılan Yüksek
Lisans/Doktora Tezleri", **YYÜİFD**, sy. III.
"Mutarrizî" **DİA**, İstanbul, 2006, c.XXXI.
- Çöğenli, M. Sadi:
- Dağdelen, İrfan :
"Tarih Kokan Bir Mahzen" (Çevrimiçi)
[http://web.archive.org/web/20160306122134/h](http://web.archive.org/web/20160306122134/http://www.milliyet.com.tr/-magazin-1374208/)
[ttp://www.milliyet.com.tr/-magazin-1374208/](http://www.milliyet.com.tr/-magazin-1374208/),
04Aralık2018.
- Demir, Ekrem :
**İbn Acurrûm ve el-Mukaddimetü'l-
âcurrûmiyyesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Demirayak, Kenan :
Demirayak, Kenan :
"el-Maksûd" **DİA**, c.XXVII, Ankara, 2003.
"Merâhu'l-Ervâh" **DİA**, Ankara, 2004,
c.XXIX.
Arap Edebiyatında Kaynaklar, Erzurum,
2000.
- Demirayak, Kenan-
Çöğenli, M.Sadi :
Eskiçağda yazı araç ve gereçleri,
İstanbul, 1995.
- Demiriş, Bedia :
Develi, Hayati :
İlmi Araştırmalar, sy.IV, İstanbul, 1997.

- Durmuş, İsmail : “el-Avâmilü’l-mie” **DİA**, İstanbul, 1991, c.IV.
Durmuş, İsmail : “İsferâyânî,İsâmüddin” **DİA**, İstanbul, 2000, c.XXII.
Durmuş, İsmail : “Nahiv” **DİA**, İstanbul, 2006, c.XXXII.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman : **el-Muhkem fî nakdi’l-mesâhif**, nşr. İzzet Hasan, Şam, 1986.
ed-Dûrî, Abdülazîz : “Bağdat” **DİA**, İstanbul, 1991, c.9.
- el-Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr : **el-Beyân ve-t Tebyîn**, Kahire, 1997, c.II.
el-Halebî, İbn Habîb : **el-Müntekâ min dürreti’l-eslâk**, nşr. Abdülcebbâr Zekkâr, 1999, Şam.
el-Hindavi, Hasen : **Menâhîcu's-sarfiyyîn ve mezâhibuhum**, Şam, 1989.
el-Hittî, Abdülkâdir Rahîm : **Hasâisu mezhebi’l-endelüsi’n-nahvî**, Bingazi, 1993.
el-Kıftî, Cemaluddin **İnbâhur-ruvât ‘alâ enbâhi’n-nuhât**, Dâr’l-Fikri’l-Arabiyyi, Kahire, 1986, c.II.
Ebu’l-Hasan Ali b. Yusuf: **Medresetü’l-kûfe**, Beyrut, 1986.
el-Mahzumî, Mehdi : “İzhâr’ul-Esrâr” **DİA**, 2001, c.XXIII.
Elmalî, Hüseyin :
- el-Meylânî, **Şerhu’l-Muğni**, İstanbul, 1970.
Muhammed b. Abdürrahîm :
- Erenoğlu, Dilek : “Gramer-Dilbilgisi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. CXXXIX.
- Ergin, M.Cevat : “Basra ve Kûfe ekollerinin kullandıkları farklı nahiv terimleri” **DÜİFD**, 2003, Diyarbakır.
- Eroğlu, Muhammed : “ÂLÛSÎ, Şehâbeddin Mahmûd” **DİA**, İstanbul, 1989, c. II.
- es-Suyûtî, Celaleddin : **el-İtkan fî ulûmi’l kur’an**, Çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, İstanbul, 1987.
Es-Suyûtî, Celaleddin : **Bugyetü’l-vuât fî tabakâti’l-lugaviyyîn ve’n-**

- et-Taftâzânî, Sa'düddin : **nuhât**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Beyrut, 1979, c.I.
İrşâdu'l-hâdî, nşr. 'Abdu'l-Kerim ez-Zübeydi, Dâru'l-Beyan el-'Arabî, Cidde, 1985.
Neş'etu'n-nahv ve târîhu eşheri'n-nuhât, Kahire, 1991.
"Ayasofya Cami" **DİA**, İstanbul, 1991, c.IV.
Târîhu'l-edebi'l-Arabî, Kahire, t.y.
- ez-Zirikli, Hayreddin : **el-Â'lâm**, Beyrut, 1990, c.VII.
- ez-Zübeydî, Ebû Bekir : **Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn**, nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire, 1392/1973.
- ez-Zübeydî, Ebû Bekir : **Tabakat'ün-nahviyyin ve'l-luğaviyyin**, 1984.
Furat, Ahmet Suphi : "Avrupa Ülkelerindeki Arapça, Farsça Ve Türkçe Yazma Eserlerin Katalogları", **Şarkiyat Mecmuası**, 2006, sy.IV.
Klasik Arap Literatürü, Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara, 1993.
"Arap dili mektepleri" **AÜİFD**, Çev. Süleyman Tülücü, sy.IX, 1990.
- Gözütok, Şakir : **Resulullah Döneminde Eğitim ve Öğretim**, Nesil dijital, 2014.
- Güleç, İsmail : **"Gelibolulu Muslihiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri"**, Osmanlı Araştırmaları, sy. XXI, 2001.
"SÜRÛRÎ, Muslihuddin Mustafa" **DİA**, İstanbul, 2010, c.XXXVIII.
Nahiv fıkıh usulü ilişkisi el-İsnevi örneği, Doktora tezi.
"Radî el-Esterâbâdî" **DİA**, İstanbul, 2007, c.XXXIV.
- Güman, Osman : **"Seyyid Şerîf Cürcânî" DİA**, c.VIII.
- Gümüş, Sadreddin : **"Seyyid Şerîf Cürcânî" DİA**, c.VIII.

- Hacımüftüoğlu, Nasrullah : “Abdulkâhir el-Cürcânî” **DİA**, İstanbul, 1988, c.I.
- Hamevi, Yâkût : **İrşâdü'l-erîb (Mu'cemu'l-udebâ)**, Kahire, c.VI.
- Hızlı, Mefail : “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **UÜİFD**, 2008, c.XVII, sy.I.
- Hikmet, Ali Asgar : **Câmi Hayatı ve eserleri**, 1994, MEB
- Huseyn, Taha : “El-Câhiz'den 'Abdulkâhir Dönemine Kadar Arap Belağatı”, Çev.M.Akif Özdoğan, **KSÜİFD**, 2006, c.IV, sy.VIII.
- İbn Hallikân : **Vafayâtu'l-a'yân**, nşr. İhsân Abbâs, c.I-VIII, Beyrut, 1977.
- İbn Hişam : **el-Mesa'ilu's-seferiyyeti fi'n-nahv**, el-Mevrid, c.IX, sy.3, Bağdad, 1400/1980.
- İbn-i Haldun, Ebu Zeyd : **Mukaddime**, Çev. Z.Kadiri Ugan, İstanbul, 1997, c.II.
- İbnu'l- Cinnî, Ebü'l-Feth Osman : **el-Hasâis**, Kahire, 1952, c.II.
- İbnü 'l-Enbari : **Nüzhetü'l-elibba**, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl, Kahire, 1386/1967.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec : **el-Fihrist fî ahhâri'l-'ulemâ'i'l-musannifin mine'l-kudemâ' ve'l-muhaddisin ve esmâ'i kütübihîm**, nşr. İbrahim Ramadan, Beyrut, 1415/1994.
- İbrahim Peçevi Efendi : **Tarih-i Peçevi**, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1982, c.II.
- Kafes, Mahmut : “Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi”, **SÜFEFED**, 1995-1996, sy.IX-X.
- Karaman, Hayreddin-Topaloğlu, Bekir : **Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv)**, İstanbul, 1982.

- Karatay, Fehmi Edhem : **İÜTBK**, c.I, İÜ. Yay., İstanbul, 1956.
- Kâtib Çelebi : **Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kutûbi ve'l-funûn**, nşr. Kilisli Muallim Rıfat ve Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul, 1971, c.I-II.
- Kaya, Erdal : “XVII. Yüzyıl Osmanlı Müelliflerinden Kasapzâde İbrahîm Efendi ve İzhâr Şerhi”, **DEÜİFD**, sy. XXXIV, 2011.
- Kehhale, Ömer Rıza : **Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimü Musannifeyi'l- Kütübi'l-Arabiyye**, Şam, 1957, c.II.
- Kılıç, Hulusi : “Basriyyun” **DİA**, İstanbul, 1992, c.V.
- Kılıç, Hulusi : “İbnü'l Hâcib” **DİA**, İstanbul, 2000, c.XXI.
- Kılıç, Hulusi : “CEVHERİ, İsmâil b. Hammâd” **DİA**, İstanbul, 1993, c.VII.
- Kılıç, Hulusi : “Tâcü'l-Lüga” **DİA**, İstanbul, 2010, c.XXXIX.
- Kılıç, Hulusi : “el-Kafiye” **DİA**, İstanbul, 2001, c.XXIV.
- Kılıç, Hulusi : “İbn Âcurrûm” **DİA**, İstanbul, 1999, c.IXX.
- Kılıç, Mahmud Erol : **“The Ibn al-Arabî of the Ottomans, Abdullah Salâhaddîn al-Ushshâqî (1705-82): Life, Works and Thoughts of an Ottoman Akbarî”**, Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society, sy.XXVI, Oxford 1999.
- Kılıç, Hulusi : “Sarf” **DİA**, İstanbul, 2009, c.XXXVI.
- Kırpık, Cevdet : **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**, Ötüken, 2006.
- Koca, Ferhat : “Hâdimî Abdullah” **DİA**, İstanbul, 1997, c.XV.
- Kollektif : “Abdûlgafûr-i Lârî” **DİA**, İstanbul, 1988, c.I.
- Koca, Ferhat : “Emir Padişah” **DİA**, İstanbul, 1995, c.XI.
- Köse, Saffet : “İsnevi” **DİA**, İstanbul, 2001, c.XXIII.
- Kuru, Selim Sırrı : “Sünbülzâde Vehbî” **DİA**, İstanbul, 2010, c.XXXVIII.
- M. Çetin, Nihat : “Arap” **DİA**, İstanbul, 1991, c.III.
- Matlûb, Ahmed : **Abdulkâhir el-Curcânî belâğatuhu ve nakduhu**, Vekâletu'l-Matbûât, Beyrut, 1973.
- Muhammed b. Abdurrahim : **Şerh'ül-Muğnî**, önsöz, Şifa Yayınevi,

- el-Meylani : İstanbul, 2012.
- Muhyiddin,
Abdulhamid Muhammed : **Durûsu't-tasrîf ve tetevvuruhu**, Beyrut, 1995.
- Narin, İsmail : **Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler**, c.I, 2013.
- Odabaş, Hüseyin : “Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği”, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sy.LVI, 2011.
- Okumuş, Ömer : “Bahâeddin Âmilî” **DİA**, 1991, c.III.
- Okumuş, Ömer : “Abdurrahman Câmî” **DİA**, İstanbul, 1993, c.VII.
- Öngören, Reşat : “KUŞÂŞÎ” **DİA**, Ankara, 2002, c.XXVI
- Özbalıkcı, M. Reşit : “İbn Hişâm en-Nahvî” **DİA**, İstanbul, 1999, c.XX.
- Özcan ,Tahsin : “Kara sinan” **DİA**, İstanbul, 2001, c.XXIV.
- Özcan, Tahsin : “Nukrekâr”**DİA**, 2007, İstanbul, c.XXXIII.
- Özdirek, Recep : “Keskin, Muhammed Şirin”**DİA**, İstanbul, 2016, c.Ek-II.
- Özel, Ahmet : “Zencânî, İzzeddin” **DİA**, İstanbul, 2013, c.XLIV.
- Öztürk, Mustafa – “Zemahşerî” **DİA**, İstanbul, 2013, c.XLIV.
- Mertoğlu, Mehmet Suat : **A Critical Edition of the Grammatical Treatise Taḍkirat jawāmi‘ al-’adawāt by Muḥammad b. Aḥmad b. Maḥmūd**, 2012, Harrassowitz Verlag , Wiesbaden.
- Serkis, Yusuf İlyan : **Mu'cemu'l-matbûâtî'l-arabiyye ve'l muarrabe I-II**, Matbaatu Serkis, Mısır, 1928.
- Serkîs, Yusuf İlyan : **Mu'cem**, Daru's-Sadr, Beyrut, 1928, s.1264.
- Şafak, Melek : **Süleymaniye Kütüphanesi elimizin altındaki hazine**,(Çevrimiçi),

- “www.yeniasya.com.tr/roportaj/suleymaniye-kutuphanesi-elimizin-altindaki-hazine_171431”, 30 Mart2019.
Şener, Mehmet : “Çârperdi” **DİA**, İstanbul,1993, c.VIII.
- Şentürk, M. Hüdei : “Murad Nakşibendî” **DİA**, İstanbul, 2006, c.XXXI.
- Şevki Dayf : **el-Medârisu'n-nahviyye**, Kahire, 1992.
Thomson, William : “Sa’d al-Dîn al-Taftâzânî”, Muslim World, New York, 1951, sy.XLI.
- Tural, Hüseyin- **Mebâdiu's-sarf**, Erzurum, 1986.
Çelik, H.Avni :
Turan, Şerafettin- “Kemalpaşazâde” **DİA**, 2002, Ankara, c.XXV.
Çelebi, İlyas :
Tüccar, Zülfikar : “Meydânî, Ahmed b. Muhammed”**DİA**, 2004, c.XXIX.
- Türkmen, Hüseyin : “Türkiye’de Yazma Eser Kataloglarının Tarihsel Gelişimi ve Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.
Uçman, Abdullah : “Şemseddin Sâmî” **DİA**, 2010, İstanbul, c.XXXVIII.
- Uz, Mehmet Ali : **Konya âlimleri ve velileri**, Konya, 1993.
- Ünver, Niyazi- “Yazma Eserlerde Metodoloji”, (Çevrimiçi),
Kaya, Dursun : “www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9”, 11Şubat2016.
Vankulu Mehmet Efendi : “Vankulu Lugati 1-2”, Çev.Eyüp Tanrıverdi, Mustafa Koç, Türkiye Yazma Eserler, 2004.
Yalar, Mehmet : “XVI. Yüzyıl Bursa Âlimleri ve Arap Diline Katkıları”, **UÜİFD.**, 2001, c.X/I.
Yavuz, Yunus Vehbi : “el-Câmiu’s-Sagîr” **DİA**, İstanbul, 1993, c.VII.
- Yayla, Mustafa : “Hâdimî, Ebû Saîd” **DİA**, 1997, c.XV.

- Yazıcı, Hüseyin : “Hasan Paşa,Niksârî” **DİA**, İstanbul, 1997, c.XVI.
- Yıldırım, Nimet : Farsça Grameri’nin Tarihi Seyri, (Çevrimiçi)
“<https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/farsca-gramerinin-tarihi-seyri/>”16Nisan2019.
- Yılmaz, İbrahim : “İbnu'l-Hâcib, hayatı, eserleri ve el-Kâfiye adlı eserinin incelenmesi”**AÜİFD**, 1997, sy.XIII.
- Yüksel, Emrullah : “Birgivi” **DİA**, c.VI, İstanbul, 1993.